KÄLLSKRIFTER
TILL
LAPPARNAS MYTOLOGI

af

Edgar Reuterskiöld

BIDRAG TILL VÅR ODLINGS HÄFDER

UTGIFNA AF NORDISKA MUSEET.

KÄLLSKRIFTER

TILL

LAPPARNAS MYTOLOGI

UTGIFNA

AF

EDGAR REUTERSKIÖLD

Pris: [redacted] kronor.

5

Af arbetet **Bidrag till vår odlings häfder** hafva följande delar utkommit:

1. **Finland i Nordiska museet.** Några bidrag till kännedomen om finnarnes gamla odling. Af **G. Retzius.** Med 95 träsnitt samt en karta öfver Finland. IV, 176 sid. Stockholm 1881. Pris: 3 kr.

   Af denna del har utkommit en tysk öfversättning:

   Finnland im Nordischen Museum von **Gustaf Retzius.** Autorisirte Übersetzung von **C. Appel.** Mit 93 Illustrationen und 1 Karte von Finnland. VIII, 158 Seit. Berlin 1885.

2. **Ur de nordiska folkens lif.** Skildringar, utgifna af **A. Hazelius.** Första och andra häftena. Med 61 träsnitt. VIII, 160 sid. Stockholm 1882. Pris för hvartdera häftet: 1 kr. 50 öre.

4. **Lifvet i Kinds härad i Västergötland i början af sjuttonde århundradet.** Anteckningar ur häradets domböcker. Af **G. Djurklou.** VI, 88 sid. Stockholm 1885. Pris: 2 kr.

5. **Byskomakaren Jonas Stolts minnen från 1820-talet.** Anteckningar från Högsby socken i Småland, utgifna från **Nordiska museet.** Med 25 träsnitt och en karta öfver trakten kring Högsby. III, 94 sid. Stockholm 1892. Pris: 2 kr.

6. **Om nyckelharpospelet på Skansen.** Anteckningar af **K. P. Leffler.** Med 4 träsnitt. 115 sid. Stockholm 1899. Pris: 3 kr.

7. **Vidskepelser, vantro och huskurer i Danderyd och Lidingö i slutet af 1700-talet.** Anteckningar af J. P. Wallensteen. Utgifna af **E. Hammarstedt.** IV, 22 sid. Stockholm 1899. Pris: 75 öre.

8. **Romanska småkyrkor i Östersjöländerna.** Af **R. Steffen.** Med 46 bilder. 78 sid. Stockholm 1901. Pris: 2 kr.

9. **Om handtverksämbetena under medeltiden.** En inledning till skråväsendets historia i Sverige. Af **Gunnar Hazelius.** Med författarens lefnadsteckning. XXXV, 160 sid. Stockholm 1906. Pris: 3 kr.

10. **Källskrifter till lapparnas mytologi.** Utgifna af **Edgar Reuterskiöld.** XLIV, 120 sid. Stockholm 1910. Pris 3 kr.

Ännu icke utgifna:

2. **Ur de nordiska folkens lif.** Fortsättning och slut.

3. **Lappland i Nordiska museet.** Af **K. B. Viklund.**

BIDRAG

TILL

VÅR ODLINGS HÄFDER

UTGIFNA AF

NORDISKA MUSEET

10

EDGAR REUTERSKIÖLD, KÄLLSKRIFTER TILL LAPPARNAS MYTOLOGI

vvD

KÄLLSKRIFTER

TILL

LAPPARNAS MYTOLOGI

UTGIFNA AF

EDGAR REUTERSKIÖLD

STOCKHOLM
IVAR HÆGGSTRÖMS BOKTRYCKERI A. B.
1910

FÖRORD.

Det var från början min afsikt att förse de nedan utgifna handskrifterna med noter, hvari de där meddelade uppgifterna skulle jämföras med andra, som voro mig bekanta. Men de flesta af dessa noter antogo under arbetets fortgång ett sådant omfång, att det vid tryckningen ansågs lämpligare att sammanföra dem och publicera dem som särskilda uppsatser. En mindre del har dock inarbetats i inledningen.

Till professor K. B. Wiklund har jag att offentligen uttala mitt tack för det intresse, han visat mitt arbete alltifrån den dag, han såg det första korrekturet. Detta intresse har tagit sig uttryck däri, att han läst korrektur på samtliga skrifter utom n:r XIII. Han har dessutom utarbetat alla språkliga anmärkningar äfvensom registret. Dessutom har han i inledningen från och med sid. XXXI närmare utvecklat det inre sammanhanget emellan handskrifterna.

Slutligen har jag också att uttala mitt tack till Nordiska museets styresman dr Bernhard Salin för att han möjliggjort detta arbetes publicerande äfvensom för välvilligt tillmötesgående till chefer och tjänstemän vid de institutioner, hvarifrån dessa handskrifter äro hämtade.

Upsala i december 1910.

Edgar Reuterskiöld.

INNEHÅLL

Inledning.

Vår kännedom om lapparnas mytologi är ännu mycket ringa. Visserligen sakna vi icke framställningar af densamma, men den ena ger ej mycket mer än den andra. Detta sammanhänger därmed att källorna inbördes stå i nära beroende af hvarandra. De verkliga originaluppgifterna äro jämförelsevis få. De ha sedan okritiskt sammanförts från alla håll af för saken intresserade präster och ämbetsmän. Det är i allmänhet dessa senare framställningar, som ligga till grund för de tryckta arbetena. Härtill kommer, att de svenska, det vill i vanliga fall säga de äldre, källorna hafva färre uppgifter, då det gäller mytologien, än de norska, det vill säga de senare.

Schefferus i sin »Lapponia» (1673) har ej någon omfattande lapsk mytologi. I 10 kap., som handlar om lapparnas hedniska gudar och deras nuvarande kult, omtalas ej andra än *Thor*, som lapparna enligt honom kalla Tiermes och Aijeke, *Storjunkaren*, med hvilken han sätter seitarna i nära samband, och slutligen *Solen*, som lapparna skulle kalla Baivve. Han tillägger efter Rheen, att om det vid några berg skulle finnas flera stenar, kalla de den första Storjunkaren och den andra hans hustru, den tredje hans son eller dotter och de återstående hans tjänare eller tjänarinnor. Men kännedomen om Storjunkaren eller rättare detta namn var egentligen inskränkt till Lule lappmark. Ty i det föregående kapitlet omtalar Schefferus efter Tornæus, att Torne och Kemi lappar ej alls kände till honom och knappast Pite och Ume utan endast Lulelapparna. I detta kapitel ger han oss dock ännu ett gudanamn *Wiru Accha*, *Wirku Accha* eller *Viresaka* från Torne eller, såsom han snarare tror, Kemi lappmark.

Icke ens de i 11 kap. afbildade och uttydda trummorna gifva oss mer än ett namn till, nämligen den på trumman D omtalade *Tiuur*. De tre helgdagsväktarna hafva på Rheens trumma (A) — möjligen i

öfverensstämmelse med dåvarande lappen-ägarens uppfattning — uttydts som Kristus och hans apostlar. Äfven om vi medtaga den med 150 figurer försedda trumma, som finnes afritad i SCHEFFERUS' eget interfolierade exemplar och upptagits i den franska, holländska och 2:dra engelska upplagan, få vi ej genom den åtföljande uttydningen vår kännedom om lapparnas mytologi utvidgad. Den upptager treenigheten, några änglar samt dessutom den lapska runstafvens helgondagar. Vi måste dock bortse från denna trumma, då redan en hastig blick på det ännu bevarade originalet visar, att den ej varit en verklig trolltrumma utan endast en modell till en sådan.

I RUDBECKS »Atlantica», del II (1689) finnes ett flertal uppgifter om lapparnas mytologi. Många af den nordiska mytologiens gudar äro där placerade på trummorna. Äfven om man erkänner, att ett inflytande från den gamla nordiska religionen är omisskänligt hos lapparna, är det genast klart, att det är RUDBECKS alltbehärskande afsikt med sitt arbete, som åstadkommit detta, och ej kännedom om lapparnas mytologi. Men å andra sidan får man ej utan vidare undersökning förbigå RUDBECKS uppgifter.

Nästa mera betydande svenska arbete om lapparna är HÖGSTRÖMS »Beskrifning öfwer de til Sweriges Krona lydande Lapmarker» (1747). Han omtalar först *Jubmel* och *Perkel*, hufvudmännen för de goda och onda »naturerna», d. v. s. gudamakterna.[1] Detta är tydligen kristendomens gud och djäfvul. Utöfver hvad SCHEFFERUS omtalat, nämner han endast *Saracka*,[2] *Jaulo-herra* och *Ruotta* samt personifierar månaden februari, *Kuowa-manno*.[3] Men han tillägger: »Utom desse förenämde Gudar, som jag ej märkt dem hafwa under några bilder eller beläten tilbedit, har jag ock tid efter annan i akt tagit, at de hafwa jemwäl en hop andra genios, halfgudar eller något dylikt: wetandes jag ej huru stor ära de göra dem, eller under hwad wärde och Character de blifwa af dem holdne. Det wet jag, at en del föreställa sig sådana, som äro regerande dels i luften, dels på jorden, dels under jorden, dem de finna sig pliktige at på wist sätt hedra och wörda. Ibland hwilka jag ock kan räkna dem, som de mena ej allenast wara regerande wid hwart

[1] s. 175 f.
[2] s. 178 f.
[3] ss. 180 och 188.

och et stånd och lefnadssätt, utan jemwäl wid alla tider och månader i året, o. s. w.»[1]. Hela formuleringen af dessa satser, särskildt indelningen af »sådana som äro regerande dels i luften, dels på jorden, dels under jorden» visar, att HÖGSTRÖM, hvilket ju också var hardt när oundvikligt, haft kännedom om det storartade arbete för utforskande af lapparnas gamla religion, som anknöt sig till VON WESTENS och hans medhjälpares missionsverksamhet bland lapparna och som resulterade i flera af såväl svenska som norsk-danska präster författade framställningar af en utvecklad lapsk mytologi. HÖGSTRÖM säger: »at ock berättelserna om sådant äro undertiden nog skiljaktige, har jag äfwen i akt tagit, som kommit antingen af osanna rykten, eller ock, som mycket troligit är, af sedernas och manerens skiljaktighet i åtskilliga Lapmarker»[2]. Om vi sålunda endast taga hänsyn enbart till de tryckta svenska arbetena, skulle den förmodan ligga närmast till hands, att de ofvan omtalade framställningarna af mytologien egentligen hade sin tillämpning på norska förhållanden. Det är heller icke utan, att en tendens till en sådan uppfattning kan spåras i den senare litteraturen. T. o. m. VON DÜBEN låter undfalla sig om dessa källor, »att de röra norska förhållanden».[3] Men en uppdelning af de lapska mytkretsarna efter riksgränsen är naturligen orimlig. Den bemötes också redan af dessa källor själfva. I sitt bref till det svenska prästerskapet i Jämtland säger VON WESTEN:[4] »thi at Svenske Lapper og finner ligger under det samme hedendom som vores, det har Jeg alt for klare bevisser paa, og paa mange steder hos os ere de Svenske finner og Lapper langt stærkere udi fiolkynga end vores og ere vores Lappers og finners Skolemestere og anförere.» SIDENIUS har samma uppfattning, då han säger, att en svensk lapp helt och hållet bekräftat hans förteckning (jfr härom sid. XLI). Det återstår då ingen annan förklaring till det egendomliga faktum, att HÖGSTRÖM och de äldre svenska prästerna ej hade mer att säga om dessa ting, än att de härvidlag ej kände lapparna. Och så var nog i själfva verket förhållandet, fastän de i öfrigt gifvit oss så ovärderliga framställningar af lapparnas seder och bruk. Det fordrades

[1] s. 179.
[2] s. 174.
[3] VON DÜBEN, »Om Lappland och Lapparne» s. 215.
[4] nedan s. 4.

också en annan läggning än den svenske 1600-tals-prästens för ett djupare inträngande i detta naturfolks religiösa tankevärld. Han var den kraftfulle och dugande ämbetsmannen, och för honom var hufvuduppgiften att här ordna församlingarna som i det öfriga riket. Lapparnas afguderi och allt, hvad därmed sammanhängde, var en oordning, som stred mot Guds och konungens bud och stadgar. Upptäcktes något sådant, måste det genast anmälas för länsman och fogde, att missdådaren skulle få sitt välförtjänta straff för lagbrottet. Dessutom var ju trolldom och vidskepelse intet särskildt utmärkande för lappmarken. Vi behöfva endast erinra oss följande fråga och svar (n:r 11) ur Svebilii katekes: »Huru och på hwad sätt skier sådan Afgudadyrckan? På åthskilligt sätt: Såsom tå man tilbeder Sool, Månan och Himmelens Häär, Englar, afsomnade Helgon, Helgonens Beläte och aflefwor, eller, söker hielp af Djefwulen och hans wärktyg, såsom Trollpackor, Löfwjerskor, Skoghråå, Siöråå, Tomtegubbar och mehra sådant.»[1] Lappen var endast en smula mer hemma i dessa ting än andra. Ämbetsmän och präster gjorde då sin plikt, när man fick reda på oordningarna. Men det var ej så lätt, ty som SIDENIUS (nedan sid. 53) säger, man var rädd att göra en lapp emot, ty då kunde man bli förtrollad. En sådan uppfattning var alldeles gifven för hexprocessernas tid och arftagaren till densamma. Men man måste å andra sidan erkänna, att då man en gång[2] på allvar från svenskt håll tog itu med undersökning af lapparnas vidskepelse, blef resultatet ej alltför stort. Hvad den förnämsta orsaken härtill var skola vi snart finna.

Följa vi exempelvis SKANKES framställning (HAMMONDS Missionshistorie) af VON WESTENS arbetssätt, finna vi snart, att hvad som gjorde att denne, sedan han vunnit lapparnas förtroende, fick en så noggrann kännedom om deras gudalära, var, att han lade trummorna till grund för sin undersökning. Vi se, hur på hvarenda plats »Runnebommen» genom någon ny »besynderlig Figur» ger VON WESTEN en ytterligare inblick i lapparnas hemligheter. Man ser tydligt, att han utan denna knappast skulle fått någon kännedom alls om deras gudalära, huru väl han än kunnat lära känna deras seder och bruk för öfrigt.

---

[1] SWEBILIUS, »Förklaring öfwer Lutheri Lilla Cathechismus». Uppsala 1689.

[2] Jfr de af E. W. BERGMAN i Historisk Tidskrift 1891 s. 222 ff. utgifna protokollen ang. ransakningarna i de olika lappmarkerna år 1687.

Äfven häri möta vi en skillnad mellan von Westen och hans svenska föregångare. Dessa fattade ej trummorna som de enda från lapparna själfva härrörande, skriftliga dokumenten om deras religion, utan de jämställde dem med deras offerlafvar och afgudabeläten. Därför förstördes också så många. När vi genomgå landshöfding Hans Kruses och superintendenten M. Steuchius' relation till Kungl. Maj:t öfver inspektionsresan i lappmarken 1688[1] se vi, huru de visserligen konfiskerade en mängd trummor, men att få dem tydda bekymrade de sig icke om. Å andra sidan äga vi verkligen handskrifter, där uttydning af trummor förekommer, men de äro oftast ej mycket gifvande, då man i allmänhet gifvit kristna namn åt gudabilderna. Hvad beträffar Schefferus hade han fått några trummor, som ingå i »Lapponia», tolkade, men som ofvan framhållits, de gifva nästan intet. De äro dessutom af en typ med få figurer, så att äfven om de tolkats i öfverensstämmelse med lapparnas gamla uppfattning, skulle resultatet blifvit mindre än önskvärdt varit.

Af hvad här sagts framgår, att det finnes en bestämd skillnad emellan de svenska källorna Schefferus-Högström och de skrifter, som direkt kunna härledas ur von Westens arbete. Hufvudanledningen till von Westens stora framgång i arbetet var dock den pietistiska arbetsmetod han använde. Jens Kildal har utförligt skildrat detta i sitt appendix till »Afguderiets dempelse». Han beskrifver, huru lapparna, då von Westen talade till dem, kommo och föllo ned vid hans fötter och lågo där, tills han slutat, och då under tårar bådo, att han ville taga dem i »hemmelig aandelig behandling». När lapparna fingo veta, att alla deras gudar voro djäflar, bådo de att få bekänna allt för von Westen för att få åtnjuta hans förbön. Då fick han fram deras trummor och utfrågade dem. Det bör också här framhållas, af huru stor betydelse det var, att man var lifligt öfvertygad om en verklig realitet i lapparnas religion, på det sätt naturligtvis att gudarna voro djäflar och deras trollkonster djäfvulens verkliga arga list. Det var sålunda inga kuriositeter, man beskref, utan verkliga, odisputabla realiteter. Härvidlag öfverensstämma både svenska och norsk-danska källor. Denna

---

[1] Riksarkivet: Landshöfdingens i Västerbotten skrifvelser till K. M:t. Tryckt hos I. Fellman, »Handlingar och uppsatser angående finska lappmarken och lapparne.» I. s. 327 ff. Helsingfors 1910.

uppfattning ger också det bestående värdet åt dessa beskrifningar. Det är tydligt, att von Westen genom hela sin naturliga läggning och genom ofvan nämnda påverkan af pietismen var väl skickad att blifva den »lapparnas apostel» han blef. Dessutom hade han alltid varit vetenskapligt intresserad, hvilket i hög grad gagnade hans undersökningar af lapparnas etnografi. Det blef visserligen härvidlag som tidigare i hans lif, att han arbetade på ett stort verk, som aldrig kom ut, men hans samlande af upplysningar fick dock den största betydelse för eftervärlden.

von Westens verksamhet bildar den stora vändpunkten i lapparnas religionshistoria. Sveriges konungar hade visserligen i motsats till de dansk-norska[1] med kraft och allvar allt sedan Gustaf Vasa och Karl IX arbetat på kristendomens stadfästande hos lapparna, men detta verk hade icke haft den framgång man hoppats. Det stannade, som ofvan framhållits, i mångt och mycket vid den yttre organisationen, äfven om enskilda präster funnos, som på ett sådant sätt arbetade på lapparnas omvändelse, att de kunde tjäna till föredöme för von Westen och hans män.[2] Men det var dock genom von Westen man egentligen fick upp ögonen för nödvändigheten att arbeta inifrån eller m. a. o. att verkligen lära känna lapparnas egen uppfattning och med en sådan kännedom som utgångspunkt söka kristna dem. Naturligtvis var von Westens uppträdande endast den mera tillfälliga orsaken till det nyvaknade intresset för lapparna i Sverige. Den verkliga grunden finna vi i den inbrytande pietismen, som här liksom på annat håll väckte missionsintresset till lif. I all synnerhet på ett område är dock hans inflytande obestridligt, och det är, då det gäller de framställningar af den lapska mytologien, hvilka författades af svenska präster i första hälften af 1700-talet, framställningar, som äro verkliga källskrifter för kunskapen om de svenska lapparnas tro.

Vi äga, som först sades, icke mycken kännedom om lapparnas

[1] Vahl, »Lapperne og den lapske mission» II s. 7. Jfr äfven von Westen nedan s. 5.

[2] Jfr Skanke, »Epitome Historiæ Missionis Lapponicæ», pars qvarta, s. 43 f., där det heter: »Rangius [pastor i Silbojokk] forrettede alle sine Ministerialia i Lappisk Sprog, som vore missionairs Hr Morten Lund, Hr Rasmus Rachlöw, Kildal, og fleere aldt for temmelig tiid have avangeret at giöre ham efter, döde 1717, et aars tiid efter at Missionen paa denne siide var begyndt.»

mytologi. Något ingående vetenskapligt arbete öfver densamma finnes ej. De bästa hittillsvarande framställningarna äro kapitlen därom i von Dübens »Lappland och Lapparna» (1873) samt Friis' »Lappisk Mytologi» (1871) och Hellands »Beskrivelse over Finmarkens Amt» II (1906). Af äldre framställningar bör nämnas Jessens »Afhandling om de norske Finners og Lappers hedenske Religion», tryckt i Leems »Beskrivelse over Finmarkens Lapper». På senare tider har denna fråga förts framåt särskildt i trenne betydelsefulla uppsatser. I »Historisk Tidsskrift» (norsk) IV 1877 har J. Fritzner i en artikel om »Lappernes hedenskap og trolddomskunst sammenholdt med andre folks, især nordmændenes, tro og overtro» sökt uppvisa den lapska mytologiens fullständiga beroende af den nordiska. Från denna sida har Axel Olrik i en betydelsefull uppsats i »Danske Studier» 1905 »Nordisk og lappisk gudsdyrkelse» skärskådat frågan. Olrik vill ingalunda frånkänna lapparna all egen mytologi, men han anser sig kunna uppvisa många bestämda lån från den nordiska. Härigenom, framhåller han, blir kännedomen om lapparnas mytologi äfven af största betydelse för kunskapen om den nordiska. En liknande uppfattning uttalar K. Krohn i »Lappische Beiträge zur germanischen Mythologie» i Finnisch-Ugrische Forschungen VI (1906). Olrik förklarar tillika, att vi ej kunna komma till botten af denna sak, förr än materialet är fullständigare tillgängligt, och häri har han för visso framhållit kärnpunkten. Det är nämligen så, att en framställning af lapparnas gamla religion väsentligen är en historisk uppgift. Men genomförandet af denna möjliggöres icke endast af det i våra arkiv och bibliotek bevarade källmaterialet, utan däraf att vi hafva »en lapparnas bibel» i spåtrummorna, med hvilkas hjälp vi kunna kontrollera och beriktiga källskrifternas uppgifter. Å andra sidan vore också trummorna för oss en sluten bok, om vi ej hade dessa papper. Ty är framställningen af lapparnas gamla religion i hufvudsak en historisk uppgift, är tydandet af trummorna helt och hållet en sådan.

Men då, såsom ofvan framhållits, de hittills tryckta svenska källorna icke lämna något egentligt bidrag till förståendet af trummorna, utgifvas här för första gången efter originalen de viktigaste svenska lappmytologiska källskrifterna. De ha alla ett direkt samband med von Westens aldrig utgifna arbete om den lapska missionen. För att rätt förstå

dem har det varit nödvändigt att komplettera dem med några likaledes outgifna norsk-danska handskrifter från samma tid.

I det följande skola vi redogöra för de här utgifna handskrifterna samt lämna några biografiska uppgifter om deras författare och andra i sammanhang med dem uppträdande personer.

I. Thomas von Westens bref till prästerskapet i Jämtland den 11 mars 1723 jämte tvänne **ordförklaringar** till detsamma:

II. af lappänkan Kerstin Jacobsdotter och

III. af den lappfödde studenten Paulus Samilin, daterad Upsala d. 25 november 1742.

I. Originalet till von Westens bref förvaras i Riksarkivet, »Acta Ecclesiastica, Hernösands stift i allmänhet». Det är förut publiceradt af S. Loenbom i »Twå Berättelser om Lapparnes Omwändelse ifrån deras fordna Widskeppelser och Afguderi» (Stockholm 1773). Loenbom har utgått från någon af de i våra handskriftsamlingar ej ovanliga afskrifterna i öfversättning. Den han haft till förfogande har varit skäligen dålig, och särskildt de lapska orden äro till oigenkännlighet korrumperade. Originalet insändes till justitiekanslärn G. Stierncrona af häradshöfding H. S. Stridsberg med en skrifvelse, dat. Brunflo i Jämtland d. 6 juli 1723, däri han omnämner, att han kommit öfver den vid tinget i Undersåker d. 1 april och »som Höga Öfverheten allena tillkommer att biuda och befalla uti sitt Rijke, Så har jag af underdånigst vyrdnad, ansedt detta manuscript af den beskaffenhet och medfölgd, att det in Originali bör insändas». Han tillade äfven några språkliga anmärkningar till brefvet och dessutom följande fundering: »Många af desse afgudaord synes hafva en gemenskap med orientalska afguderiet, och är värdt att här om göra sig underrättad hoos våra återkomne Svenska HHr Officerare som sutit uti Ryssland, och under fångenskapen varit uti Siberien Ukrainen Tartariet och Cosachin, om dee icke vidkänna några af desse afgudaord».

Detta von Westens bref blef af stor betydelse. Haller har framhållit, att det möjligen haft samband med den för den lapska missionen så viktiga förordningen af den 3 oktober 1723.[1] Olof Malmer inrymmer åt det i sin »Berättelse om Ecclesiastique Wärcket i Lappland» af den 30

[1] Haller: »Svenska kyrkans mission i Lappmarken», s. 22 ff.

dec. 1742[1] en grundläggande betydelse för den lapska missionen. Det är tydligt, att de antydningar om lapparnas mytologi, som häri gåfvos, skulle väcka stort uppseende i Sverige, där man förut egentligen icke kände till dessa ting. Detta bref jämte JENS KILDALS nedan omtalade resa 1726—27 genom de norra lappmarkerna i Sverige blefvo för den svenska lappmissionen särdeles viktiga händelser.

Angående THOMAS VON WESTEN skall här endast gifvas de viktigaste data. I öfrigt hänvisas till litteraturen om honom. Han föddes i Trondhjem 1682. Student 1697. 1707 blef han professor linguarum et eloquentiæ i Moskva, men han tillträdde aldrig detta ämbete. Han upprätthöll bibliotekarietjänsten vid kungl. biblioteket i Köpenhamn nov. 1708—juli 1709, hvarefter han s. å. utnämndes till kyrkoherde i Veö i Romsdalen, hvilken tjänst han tillträdde jan. 1711. Under sin vistelse här blef han pietistiskt påverkad och slöt sig med 6 ämbetsbröder tillsammans till en förening »Sjustjärnan». Denna krets, som till en början hufvudsakligen ägnade sig åt inbördes uppbyggelse, framställde 1714 sina önskningar om kyrkans förbättring på högsta ort. Denna deras inlaga fick stor betydelse. År 1715 insände »Sjustjärnan» till missionskollegiet i Köpenhamn det bästa förslaget angående lappmissionens ordnande. VON WESTEN, som ansågs ha varit själen i dessa skrifvelser, utnämndes 1716 till lektor i Trondhjem och vicarius missionis. Åt lapparnas omvändelse ägnade han nu sitt lif, och det är en fullt berättigad äretitel man gifvit honom, då man kallat honom »lapparnas apostel». Men den tillfredsställelse han bort få känna af frukterna af sitt försakande och arbetsamma lif förringades i hög grad genom afundsamma förmäns och ämbetsbröders intriger emot honom. Deras mullvadsarbete underlättades också af hans opraktiskhet i världsliga ting. Han dog år 1727. Se om honom bl. a. HAMMONDS »Missionshistorie»; THRAP, »T. v. Westen og Finnemissionen», Kristiania 1879; BRICKA, »Dansk Biografisk Lexikon» XVIII ss. 439—444; HALLER, »Sv. Kyrkans mission i Lappmarken» s. 19 ff.

II. **Uttydning af de lapska orden i von Westens bref af lappänkan Kerstin Jakobsdotter**, uppteeknad af prosten ABR.

---

[1] Riksarkivet: »Topographica, Lappmarken II». Denna berättelse är delvis tryckt af FELLMAN, »Handlingar och uppsatser ang. finska Lappmarken» I (Helsingfors 1910) s. 403 ff., dock ej de delar, som åsyftas här eller under III.

Burman i Offerdal i Jämtland. Den gifver ej många bidrag till lösningen af lappmytologiska frågor, men den är af vikt för bedömande af traditionens osäkerhet i hithörande ting redan vid denna tid, åtminstone hos tiggarlapparna, till hvilka Kerstin Jakobsdotter synes ha hört. Hennes ursprungliga hemort var möjligen norra Jämtland, se nedan s. 115, spalt 2. Som framgår af noterna, har Burman vid framställandet af sina frågor haft till sitt förfogande en mycket felaktig afskrift af von Westens bref. Handskriften (kopia) förvaras i Skoklosterarkivet å Riksarkivet, »Miscellanea» I, fol. 384. Denna, som förut ej varit tryckt, har sedan den här redan var uppsatt, publicerats af Fellman, »Handlingar och uppsatser ang. finska lappmarken» I s. 399 ff., äfven i detta arbete försedd med noter af prof. Wiklund, s. 529 ff. Fellman angifver i innehållsförteckningen som möjligt årtal för författandet 1727.

Abraham Burman föddes 1696, stud. 1713, mag. 1719, t. f. kyrkoherde i Offerdal 1732, ordinarie 1737, död 1750. Jfr Biberg, »Hernösands Stifts herdaminne» III, s. 120.

III. **Uttydning af de lapska orden i von Westens bref af lappstudenten Paulus Samilin.** Denna är författad på uppmaning af professorn, sedermera biskopen i Skara, Engelbert Hallenius d. 25 nov. 1742. Handskriften förvaras i Riksarkivet i »Skrifvelser till Lappmarks Ecklesiastikverks Direktion» 1741—1746, p. 71. Den företer den egenheten, att en del öfverhoppats af renskrifvaren men efteråt inhäftats, skrifven af annan hand. Denna förklaring ingår i Mallmers ofvan nämnda »Berättelse», där den följer omedelbart på redogörelsen för von Westens bref.

Utom förklaringen af de hos von Westen förekommande gudanamnen m. m. innehåller Samilins skrifvelse också ett litet tillägg, upptagande förklaring af ytterligare sju, hos von Westen icke förekommande ord. De flesta af dessa återfinnas i Forbus' skrifvelse till Kungl. Maj:t (V) och rättelserna och tilläggen till densamma (XI), hvilka skrifvelser således i någon afskrift varit honom tillgängliga eller förelagda; mom. 5 om »Niåfwo gedge» (och kanske äfven några smådetaljer på andra punkter) är emellertid uteslutande hans eget meddelande och kan således lokaliseras till Lule lappmark.

Paulus Samilin föddes nämligen 1718 af lapska föräldrar i Lule lappmark, Jokkmokks socken och Sjokksjokks by. Han hölls af en borgare

i Luleå i pedagogien därstädes i 3 års tid. Kom hösten 1737 till Pite trivialskola, där han gick i 2 år. Okt. 1739 inskrefs han i Hernösands gymnasium, där han underhölls på offentlig bekostnad. Inskrefs i västerbottniska nationen i Upsala d. 3 sept. 1742. Död i Upsala 1743.

Källor: »Hernösands Consistorii skrifvelser till Direktionen» i »K. M:ts bref m. m. till Lappm:s Ecclesiastikv. Direktion 1680—1742», Riksarkivet.

IV. **Kort Relation, om den danska Missions tillstånd uti Norrige, dels af berörde Missions-Betiänters meddelte Instruction, samt, dels af Missionariens Jöns Kihldals, mundtelige giorde berättelse, extraherad; som skiedde 1726. Af Carl Solander.**

Denna relation insändes af landshöfding J. Grundel till kanslikollegium den 14 juni 1727 och förvaras i Riksarkivet i en bunt med ryggtitel »Ecclesiastikverket i Lappmarken». Relationen, som renskrifvits af samma hand som landshöfdingens skrifvelse, utgöres af 20 sidor i folio. En afskrift af densamma ingår i Pehr Högströms samlingar till Lapplands historia i Nordinska handskriftsamlingen i Upsala universitetsbibliotek (ett band i kvart, sign. N. 1008) där den, afskrifven af Pehr Högströms hand, omfattar 8 sidor. Den ligger äfven till grund för framställningen af den danska missionen i Prästeståndets memorial af den 4 aug. 1727.

Anledningen till att Solander författade denna relation var följande. I den instruktion, som von Westen utfärdade för Jens Kildal i »Missions-Anstalter for Saltens Prowsti», ingick äfven det åliggandet, att han, om så behöfdes, skulle resa till den svenska Lappmarken för att tala med prästerna där om de norska lapparnas andliga väl samt se till, att de ej återföllo i afguderiet.[1] Till följd af denna instruktion reste Kildal redan vintern 1725—1726 till Sverige, som synes af ett bref från v. Westen till missionskollegiet i Köpenhamn.[2] Vintern därpå reste han åter in i Sverige. Hans resa utgick då från hans nya bostad i Saltdalen. Denna resa blef af stor betydelse. Enligt hvad

[1] Landshöfding Grundels bref till Kungl. Maj:t, Umeå den 26 april 1727 (Riksarkivet, »Ecclesiastikverket i Lappmarken»); Hammond, »Missionshistorie», s. 844.

[2] Hammond, s. 845.

Forbus meddelar[1], fattade Kildal sin uppgift så, att han skulle säga de svenska lapparna, att om de voro de norska lapparna till ett förargligt exempel genom att öfva afguderi, när de om sommaren kommo in i Norge, skulle man skjuta deras renar och drifva bort dem själfva. Han synes också ha gått fram med stor ifver och uppbränt lapparnas offeraltaren och afgudabeläten. Detta hans nit retade de svenska lapparna, och Kaitomlapparna hotade honom t. o. m. till lifvet, om han från Jokkmokk reste genom deras trakter till Jukkasjärvi. Han reste därför ned till kusten, där han från Kalix den 24 febr. 1727 skref till landshöfdingen och begärde pass till Jukkasjärvi. Detta erhöll han också och kom den 4 mars till Torneå, där han stannade till den 13, då han reste till Pello och Kengis samt var i Jukkasjärvi Marie bebådelsedag, hvarpå han reste till Ofoten. Under denna sin resa sammanträffade han med Solander. Huruvida han varit i Piteå, eller om han sammanträffat med Solander, som vid denna tid var adjunkt hos sin fader, i Lappmarken, kan ej af tillgängliga handlingar afgöras. Han har emellertid visat Solander de böcker han hade med sig i stället för pass. Dessa voro enligt landshöfding Grundels bref till Kungl. Maj:t af den 26 april 1727 »3 skrefne Volumina in folio, däraf det första hade titul af Saltens Prowsties Missionsanstalter daterad Trondhiem den 3 sept. 1724 bestående af 332 paginis; 2:a en Suite derutaf utan titul dat. Baalboen [Hammond: Belboen] d. 24 febr. 1725 sluter sig på p. 639; det 3:die under den 31 Martii samma år, sluter sig på p. 1276 innehållandes de en hop Instructioner så wäl som extraherade Kongl. bref detta Missionswärket angående, underskrefne af sielfwe Vicario Missionis Thomas Westen och de andre Missionariis».[2] Det var ur dessa skrifter Solander gjorde sitt utdrag, och det var med dessa, som Kildal bestyrkte Lennart Sidenius' berättelse, då han Mariebebådelsedag 1727 var i Jukkasjärvi hos pastor Joh. Tornberg. Och dessa böcker hade han således med sig, då han på vägen var hos Forbus i Torneå.

Solanders framställning är, som synes, en alfabetisk förteckning med förklaringar, under det att Sidenius' och Forbus' äro systematiskt ordnade. Detta kan bero därpå, att Solander beträffande mytologien

[1] Se nedan s. 42 f.

[2] Om dessa skrifter jfr äfven Hammond, s. 843 och 533, samt nedan, s. 20 ff.

hufvudsakligen tagit till uppgift att få förklaring på alla de gudanamn, som uppräknades i KILDALS till landshöfdingeämbetet och af detta vidare till Kungl. Maj:t insända instruktion. Men å andra sidan är det ju med VON WESTENS sätt att skrifva ingalunda uteslutet, att det kunde finnas tvänne framställningar i »de medhafda trenne volumina». HAMMOND meddelar i sin biografi öfver KILDAL (s. 843) såväl KILDALS lön m. m. som uppgifter ur instruktionen för honom. Dessa säger han vara tagna ur »Missionsanstalterne for Nordlandene», författade af VON WESTEN år 1725, i hvilka han (jfr noten) äfven medtager »Missions-Anstalterne for Saltens Prowstie». I den nedan tryckta skrifvelsen från GRUNDEL refererar denne till en föregående, där han förfrågar sig hos Kungl. Maj:t, hur man skulle förhålla sig, om ytterligare några norska missionärer komme utan pass. På högsta ort insåg man denna frågas stora räckvidd och hänsköt frågan till prästeståndet.[1] Kungl. Maj:t resolverade i öfverensstämmelse med detta stånds utlåtande, att prästerna gärna må få brefväxla men ej mera vidlyftigt utan att rådgöra med sina förmän, men Kungl. Maj:t fann betänkligt att samtycka till danskarnas resa öfver gränsen.[2] Emellertid dog VON WESTEN 1727 och sedan råkade missionen hastigt i förfall i Norge, under det att den i Sverige fick en ny blomstringstid.

CARL DAN. SOLANDER föddes 1699. Student i Upsala 1715. Magister 1722. Pastorsadjunkt s. å. hos sin fader i Piteå. Konrektor vid Piteå trivialskola samt vice pastor i Piteå och prost öfver Piteå och Luleå lappmarker 1730. Rektor i Piteå 1735. Kyrkoherde där 1740 samt kontraktsprost 1757. Död 1760. BIBERG s. 164 f.

N:o V, VI, VII, VIII, XI, XII och XIII utgöras af skrifvelser och anteckningar af HENRIC FORBUS. N:o IX är LENNART SIDENIUS' bref till JOH. TORNBERG jämte hans förteckning på en del oomvända lappars afguderi, samt X de af FORBUS (s. 46) åsyftade bekräftelserna på hans relation till konungen.

V. **En kortt beskrifning om Kongl. Missions Collegio i Dannemark, om Missionen, LapScholarne, och Lapparnes fasliga afguderi, författad in Martio 1727, Af Henric Forbus.**

Originalet till denna beskrifning af FORBUS finnes i Riksarkivet

[1] Prästeståndets bref, memorialier m. m. vid riksd. 1726—27.
[2] Riksregistraturet 1728. Jfr HALLER o. a. a. s. 111 ff.

i samma bunt som föregående. Handskriften utgöres af 9 blad i folio, hvaraf brefvet till konungen, helt och hållet af FORBUS' hand, utgör de 2 första och beskrifningen de 7 återstående. Beskrifningen är renskrifven af annan hand, men rättad af FORBUS. Denna beskrifning ingår äfven i handskriften i Trondhjem, hvilken närmare beskrifves här nedan; i denna förekomma likaledes samtliga teckningar, men trumman har här erhållit raka sidor med endast hörnen afrundade; själfva skrifvelsen till konungen ingår ej i densamma.

J. QVIGSTAD i »Kildeskrifter til den lappiske Mythologi» känner utom denna Trondhjemshandskrift ytterligare tvänne, nämligen den äfven af VON DÜBEN anförda afskriften i Kungl. Biblioteket i Stockholm (N:o 89 kvart i allmänna handskriftsamlingen enligt gammal signering), hvilken är en efter originalet gjord samtida afskrift på 12 blad i kvart med samtliga teckningar kopierade, samt N:o 988 fol. i Nye kgl. Samling i det Kongl. Bibliothek i Köpenhamn. Denna senare innehåller ej skrifvelsen till konungen, och plats är lämnad för teckningarna, som emellertid ej införts. Den är vidimerad »Ex autographo vid. CARL HAGELBERG».

Utom dessa tre i litteraturen omtalade har jag — förutom orginalet — ytterligare anträffat en kopia häraf i Kungl. Biblioteket i Rålambska samlingen N:o 134 fol. ss. 154—164. Denna innehåller beskrifningen öfver missionsväsendet och afguderiet samt frågorna (nedan n:o XIII). Teckningarna äro lika Trondhjemshandskriftens; frågorna däremot äro endast 64 till antalet. Af Trondhjemshandskriftens saknas n:ris 12, 40, 42, 43, 44, 53, 65 och 67. Ordningsföljden är ej densamma och formuleringen af några frågor något annorlunda. Numren 58 och 59 äro sammanslagna till en och dessutom en ny tillfogad: »*44. Har du fådt dhet stulna igen, genom hwem och på hwad sätt?*»

I Upsala Universitetsbibliotek finnes i Nordinska handskriftsamlingen (sign. N. 1006) ett fragment häraf, 3 sidor i kvart. Det är slutet af beskrifningen, började med orden: »på en gång, i sin wrede hwarföre till att hålla honom blid och gunstigan, tienes honom den månaden i synnerhet.

En afsatt Lapptrumma — —», hvarpå fortsättes till slutet i öfverensstämmelse med originalet, hvarmed äfven afbildningen af trumman öfverensstämmer.

En liknande relation som den till konungen insända har FORBUS äfven insändt till ARVID HORN (jfr nedan s. 46 ff). Man kan väl förstå, at hvilken betydelse han ansåg den vara, då han sände den till såväl konungen som HORN. Måhända har han också tyckt, att man gjorde för liten affär af den på högsta ort. Ty enligt anteckningarna på originalet inkom hans skrifvelse d. 18 april 1727, men remitterades först den 1 juni 1728 till Kanslikollegii yttrande. Beträffande dess behandling i kollegiet upplyser oss dess protokoll (1728, s. 411), att man beslöt, att relationen skulle kommuniceras superintendenten STERNELL och att angående kyrkans uppbyggande i Koutokeino eller Utsjoki påminnelse skulle göras hos Kammarkollegiet.

Möjligen har KILDAL omtalat för FORBUS, att SOLANDER insändt en relation till landshöfdingeämbetet, och hvad denna innehållit. Detta förutom sakens egen vikt är förklaringen till den hast, hvarmed FORBUS handlade. KILDAL var hos FORBUS den 4—13 mars, och redan den 29 afgick FORBUS' bref till konungen.

I »Det skandinaviske Litteraturselskabs Skrifter» 1807 II s. 446 ff. finnes delvis tryckt en handskrift af SIGVARD KILDAL, hvilken handskrift till hela sin uppställning påminner om FORBUS'. Då denna handskrift författades[1] och insändes till kanslirådet BREDAL år 1730, skulle man vara frestad att antaga en mera direkt påverkan af FORBUS. Men å andra sidan finnes hos SIGVARD KILDAL redan i det skick handskriften är publicerad, så mycket nytt, att man i denna måste se en själfständig bearbetning af samma källor som FORBUS begagnat, nämligen de af »missionen i Trondhjem författade skrifterna». Däremot kan ej det antagandet vara uteslutet, att FORBUS' skrifvelser, som han skickat till KILDALS närmaste släktingar och vänner, varit den direkta anledningen till att äfven denne skref till sina vederbörande. Författaren till denna handskrift är SIGVARD KILDAL, hvilken utgifvaren oriktigt identifierat med den äldre brodern JENS KILDAL.

SIGVARD KILDAL, broder till JENS och SIMON K., föddes 1704. Han var i fem år missionär i Ofoten, blef 1734 kyrkoherde i Kjöllefjord och 1738 i Vaagen. Död 1771. En dotter till honom var gift med en son till LENNART SIDENIUS. ERLANDSEN, »Geistligheden i Tromsö Stift» s. 94.

[1] Angående tiden för författandet se QVIGSTAD, Kildeskrifter, s. 85.

VI. **Sex notanda af Forbus.**

VII. **Forbus' privata promemoria för ytterligare undersökning af lapparnas afguderi.**

Dessa båda liksom numren XII och XIII äro hämtade ur den förut nämnda handskriften i Norske Videnskabers Selskabs bibliotek i Trondhjem (sign. $^{76}/_{4}$-to.) Handskriften utgöres af 72 sidor i kvart, hvaraf dock de 4 sista äro blanka. Denna handskrift innehåller först, som ofvan nämnts, beskrifningen, därefter följer »refutationen», som här satts sist som n:r XIII, och därefter i följande ordning VII, VI och XII. Här ha de satts i annan ordning af skäl, som af det följande kommer att framgå.

Affattningsåret för dessa nummer kan ej afgöras mer än för n:r VI. Ty af de sista raderna där kan man se, att dessa notanda också äro författade år 1727. Måhända ha de åtföljt den till Horn insända relationen. Om dessa skrifter säger Forbus själf i sin ansökan till Kungl. Maj:t om Limingo pastorat, dat. Torneå d. 8 mars 1730, att han »genom Gudz nåd i liuset bracht, hwad i wårt kära fädernesland Swerige, om lapparnes ännu öfliga högst beklageliga afguderi icke så noga bekant warit, såsom min der om författade relation 1727, den Eders Kongl. Maj:tt uti diupaste underdånighet iag understått at communicera, och derpå gifne tillökning 1729, utwisar.» Den här omnämnda tillökningen är den nedan under n:r XI införda. I de intyg för denna ansökan han erhöll af prästerskapet i Torneå likasom af magistraten därstädes och af prästerskapet i Torneå lappmark talas också om, att han bragt afguderiet i ljuset under åren 1726, 27, 28, 29. Efter sin förflyttning till Limingo fick han annat föremål för sina skrifvelser och sålunda ej tid att syssla med dessa ting, hvartill han ju äfven då saknade direkt anledning.

VIII. **Ett bref från Forbus till Arvid Horn, dat. Kengis den 28 jan 1728, jämte bilaga.**

Brefvet förvaras i Riksarkivet i samma bunt som IV och V tillsammans med Sidenius' bref och »förteckning», som här meddelas som n:r IX. Alla dessa handlingar äro något fuktskadade; på hvilka ställen detta är fallet framgår af de inom klammer satta oläsliga eller otydliga orden. Brefvet utgör 6 sidor i folio, bilagan 3 sidor + 1 blank. Allt är skrifvet med Forbus' hand.

Till detta bref hänvisar Haller vid omtalandet af lagstiftnings-

åtgärder för nykterheten bland lapparna (s. 36, not 2). Om brefvets och dess bilagors tidigaste öden kan förutom hvad som framgår af TORNBERGS rygganteckning å SIDENIUS' bref (nedan s. 59 f.) anföras, att det jämte bilagor upplästes i Kanslikollegium den 9 mars 1728 (Kanslikollegii prot. samma dag, R. A.), men enär »FORBUS om detta Bränwins fylleriet wid Riksdagen äfwen förmält uti enskylta beswären, hwarpå resolution, wore upsatt», resolverades, »att denne berättelsen jemte bilagan om afguderiet lägges till de andre härwarande papper om samma sak».

IX. **Lennart Sidenius' bref till Joh. Tornberg med en »Fortäknelse på een deel oomvendta Lappars Afguderij».** Brefvet är dateradt Öfversælsetter i Astafiorden, d. v. s. Øvre Selset i Ibbestad, den 17 okt. 1726.

Handskrifterna förvaras å Riksarkivet i samma bunt som de föregående. De insändes af FORBUS till HORN, se föreg. n:o. De äro mera fuktskadade än föregående. Tack vare de nedannämnda afskrifterna har förteckningen dock kunnat återställas i ursprungligt skick. Oläsliga ord äro satta inom klammer. Brefvet utgöres af 2 sidor, förteckningen 3 sidor i folio. På baksidan anteckning af TORNBERG. Huru FORBUS fått det i sin hand framgår af TORNBERGS rygganteckning. Om detta brefs öde läses i J. FELLMAN, »Anteckningar under min vistelse i Lappmarken» II s. 3, not. 2: »Danska missionären LENART SADENII manuskript, hvaraf utdrag ingår i GANANDERS mythologia fennica, borde efterforskas hos TORNBERGSKA slägten i Vesterbotten eller i Torneå. Jag såg det fordom hos Doctor WEGELIUS (i Uleåborg), som var en samlare. Måhända förstördes det dock vid Uleåborgs brand». Som synes, var det en af de ej ovanliga afskrifterna FELLMAN sett. En sådan har också GANANDER användt i »Mythologia Fennica» (1789). I sin helhet har en afskrift af såväl brefvet till TORNBERG som förteckningen blifvit tryckt i tidningen »Stockholms Posten» för år 1785, alltså fyra år innan GANANDER utgaf sin Mythologia. Brefvet ingår i n:r 295 (den 20 dec.) och förteckningen i n:r 296 och 297 (den 21 och 22 dec.). Tidningens meddelare tyckes dock trots uppgiften i brefvet ej haft alldeles klart för sig, att själfva förteckningen var af SIDENIUS, ty han aftrycker i omedelbar följd med denna en handskrift ur ett annat sammanhang: »Wi underskrefne samtycka till den skrift, som Herr Prob-

sten HENDRICH FORBUS insinuerat hos sin Höga Öfwerhet — — —» (se nedan).

Öfriga mig bekanta afskrifter äro en i Kungl. Biblioteket, Rålambska Samlingen n:r 134 fol. ss. 149—154 och en andra i samma bibliotek i en kapsel med påskrift: »Smärre Skrifter och handlingar rörande Bohuslän, Halland, Skåne, Blekinge, Norrland, Finland», i konvolutet Lappland, 16 sidor i kvart. I Upsala Universitetsbibliotek finnes en tredje i Palmskiöldska Samlingen n:r 104, ss. 515—530 (kvart). Slutligen finnes i J. NENSÉNS samlingar därsammastädes, del I (sign. R. 649) ss. 653—656 en afskrift af förteckningen. Denna afskrift är gjord efter en kopia, å hvilken stått antecknadt: »delineavit CARL RENMARCK.[1] Luleå den 1 sept. 1742». Efter dessa rader har NENSÉN tillagt: »Obs. Orig. har varit så otydligt, att man ej kunnat se alla ord». Han anför därefter som exempel alla sammansättningar med saivo, som han skrifver wares. NENSÉN har ändrat stafningen af de lapska orden till öfverensstämmelse med sin egen. Men däremot har han ej ändrat Kananeida till Rananeida, som ju har sitt intresse, då det visar, att detta namn var fullkomligt okändt för NENSÉN, som dock var så hemma i lapsk folklore. Detta namn är för öfrigt oriktigt skrifvet hos alla afskrifter, men GANANDER har det riktigt.

Handskrifterna i Kungl. Biblioteket i Stockholm ha följande tillägg: »Missionarien SIDENIUS skall wara Swensk födD, och har brukat sitt Modersmåhl, att betiäna sin correspondence dhess bättre, såsom man förstå kan, warandes Copierne ricktigt afskrefne och till hwar Bokstaf, Comma och punct nästan öfwerensstämmande medh Auctoris egenhändige skriffter, det betygar HEN: FORBUS».[2]

Denna SIDENIUS' förteckning har GANANDER användt för de lapska uppgifterna i sin »Mythologia fennica». På grund af likheterna emellan GANANDERS uppgifter och hvad som finnes hos den anonyme författare, som LEEM anför s. 409 ff., har VON DÜBEN s. 215 ansett sig kunna identifiera LEEMS anonyme med SIDENIUS. Häri ger honom

[1] CARL RENMARK, son till prosten i Luleå J. A. RENMARK († 1755). f. 1723 i Hernösand. stud. i Upsala 1740. mag. i Åbo 1748, Collega Scholæ i Piteå 1756. † 1773. BIBERG III s. 185.

[2] Hos VON DÜBEN, s. 215, har SIDENIUS' bref genom skrif- eller tryckfel fått årtalet 1716. Detta fel har sedan följt med till BERGQVIST-SVENONIUS »Lappland», s. 134.

QVIGSTAD rätt (»Kildeskrifter til den lappiske Mythologi», s. 85.) Da vi nu ha SIDENIUS' original framför oss, finna vi, att så icke är fallet. Det första stycket hos LEEM öfverensstämmer ej med SIDENIUS, men väl med FORBUS — utom det att de svenska benämningarna ej återfinnas. Likheterna äro dock så påtagliga emellan alla tre, att man tydligen kan se, att de alla öst ur samma källa, »de af missionen i Trondhjem författade skrifterna». Hvad SIDENIUS och FORBUS beträffar, är ett beroende dem emellan uteslutet. SIDENIUS afsände sin förteckning den 17 oktober 1726 till TORNBERG, som erhöll den den 15 januari 1727. Denne åter gaf den först den 1 jan. 1728 till FORBUS (nedan s. 59 f.). Att Forbus ej känt till den förut, framgår af hans bref till HORN (nedan s. 46). Äfven SIGVARD KILDALS ofvan nämnda framställning återgår till samma källa, de nyss nämnda skrifterna. Dessa åter voro, som framgår af GRUNDELS bref till Kungl. Maj:t af den 26 april 1727 ett slags sammelverk, utfördt af VON WESTEN (jfr ofvan sid. XVI och nedan sid. XXXII). Äfven om däri sålunda delvis ingingo saker, som författats af andra än VON WESTEN, är det dock mer än sannolikt, att de möjligen befintliga, i någon mån systematiska framställningarna gjorts af honom själf.

QVIGSTAD (»Kildeskrifter» s. 85 ff.) antager, att FORBUS, SIDENIUS, SIGVARD KILDAL och LEEMS anonyme författare utgå från »Optegnelser af JENS KILDAL». Han framhåller, att denne följde VON WESTEN på större delen af hans tredje resa. 1725 var J. KILDAL i Vesteraalen och upptog af lapparna där bekännelser, som sedan insändes till VON WESTEN. Hvad detta sistnämnda beträffar, var det intet annat än hvad alla missionärerna enligt sin instruktion skulle göra. Vidare framhåller QVIGSTAD, att KILDAL, som ofvan nämnts, uppehöll sig i Torneå den 4—13 mars 1727, och att FORBUS säger, att allt hvad han skrifvit, upplästs för KILDAL och af denne i vittnens närvaro bekräftats vara sant. Men som vi sett, var det icke af honom själf författade skrifter KILDAL hade med sig på sin resa. Vidare måste erkännas, att om FORBUS haft en skrift af KILDAL till grund för sin berättelse, det skulle varit enklare att påpeka detta, då han ville använda denne som auktoritet än att skrifva: »Alt hwad här infört är om Lapparnas afgudar, afgudadyrkan, missionen, scholarne med mehra, är till sielfwe meningarne och sammanhanget föreläsit missionarien Hr Jöns Kihldal,

wid dess wistande här i Torneå, och af honom besannat så wärkel. wara i Hr Bärgmästaren Seger Svanbergs närwaro» (nedan s. 42). De till våra dagar bevarade handlingarna ge oss ej heller någon anledning antaga, att Kildal skrifvit någon sådan berättelse. Han omnämner ej med ett ord någon sådan i sin stora, nedan omtalade handskrift »Afguderiets dempelse og den sande lærdoms fremgang». I sitt företal till denna framhåller han som ett skäl till, att Simon Kildal och Lennart Sidenius skulle väl känna lapparnas afguderi, att de, då Forbus tillsände dem sin skrift med begäran, att de skulle bekräfta dens sanning, gjorde detta. Här finnes ej ett ord om, att denna skrift skulle utgå från en af Jens Kildal författad redogörelse. Vidare skulle väl, om en sådan legat till grund för Forbus' berättelse, denne knappast skickat den just till Jens Kildal för att bedja honom skaffa intyg om dess sanningsenlighet af de andra missionärerna, och än mindre skulle väl Kildal själf intygat denna i sitt svar, där han säger: »Vor Herre Velsigne Hr Provist og hans ganske huus for saadan sanfærdig önskelig angifwelse, hwilken wel meget grimmer Satan, saasom den er saa fortreffelig imod ham» (Upsala Univ.-bibliotek S. 50) Härtill kommer, att han verkligen författat en sammanfattning af lapparnas afguderi (nedan s. 88 ff.), men ej ens i ingressen till denna omnämner någon föregående af honom skrifven berättelse. Det torde således få anses uteslutet att antaga någon af Jens Kildal skrifven berättelse som urkälla för Forbus, Sidenius, Sigvard Kildal och Leems anonyme författare.

Lennart eller Linnert Sidenius föddes i april 1702 i Jämtland. Fadern skall enligt Erlandsen, »Geistligheden i Tromsö stift», s. 84 ha varit pälsverkshandlare »vid en älf Siden i Jämtland», efter hvilken hans två studerande söner togo namnet. Enligt Wiberg, »Dansk Præstehistorie» III s. 477 åter hette fadern Abraham Olsen Sidenius och modern Birgitte Mogidatter. Han dimitterades från Hernösands gymnasium af rektor Gene. Vid denna tid hade fadern flyttat in i Norge, hvilket väl är förklaringen till, att Lennart kom till von Westen i Trondhjem, som dimitterade honom till Köpenhamns universitet 20 mars 1722, där han skulle få fri kost på Kommunitetet och fritt logi på Eilertsens Collegium samt ett årligt stipendium af 20 Rdr., om han ägnade sig åt missionen. Ex. theol. 1724, 1725 missionär i Ibbestad,

1728 vicepastor i Buksnes, där han 1740 blef kyrkoherde, död 1763. Gift med INGEBORG PEDERSDATTER HELMAN. En son JONAS S. var gift med en dotter till SIGVARD KILDAL. Källor: ERLANDSEN, »Biographiske Efterretninger om Geistligheden i Tromsö Stift», Kristiania 1857; WIBERG, »Bidrag til en almindelig dansk Præstehistorie», III; HAMMONDS missionshistoria s. 851 ff.

JOHAN TORNBERG, son af kyrkoherden i Öfver-Torneå med samma namn, föddes 1670, stud. 1690, adj. hos fadren 1698. Kyrkoherde i Koutokeino 1706, i Jukkasjärvi 1719, död 11 febr. 1751.

X. Simon Kildals och Lennart Sidenius' bestyrkande af Forbus relation.

FORBUS hade, som framgår af hans anteckning (nedan s. 43) aftalat med JENS KILDAL att träffas i Jukkasjärvi julen 1727. Men emedan VON WESTEN 1727 dött, hvilket FORBUS ännu, då han skref till HORN, ej hade reda på, kom hvarken KILDAL eller någon annan norsk missionär dit. Då det blef klart för FORBUS, att något sammanträffande ej skulle äga rum, afsände han 1 jan. 1728 ett bref till JENS KILDAL med en kopia af relationen, likaså en skrifvelse till LENNART SIDENIUS.[1] JENS KILDAL kallar i sitt svar relationen för en sannfärdig angifvelse. Utförligare bekräftelse fick FORBUS från SIMON KILDAL och LENNART SIDENIUS. Dessa här tryckta bestyrkanden äro bevarade i inledningen till JENS KILDALS handskrift »Afguderiets dempelse» (Det Kongl. Bibliotek, Köpenhamn: närmare om denna handskrift se nedan). I Upsala Universitetsbibliotek, allm. handskrifts. S. 50 finnas två afskrifter af ett instämmande i FORBUS' relation. Detta instämmande lyder så: »Wij underskrefne samtycker i den skrift, hwilken Hr Probsten Högwördige Hr HENRICH FORBUS har insinuerat sin höga Öfwerhet innehållande Afguderietz ock trulldommens skrekelige diupheter, som af Lapparne öfwas, ock bewitnar derjemte at det är ganska sanfärdigt alt hwad han har en hwar Afgud i besynnerlighet i dyrekelse ock tienst af menniskiorne tillägnat, ock om wij skole följa hans Calculum efter og Specificera hwar en afGud, då hafwe wij som han förfunnet efterföljande afgudar, nemligen: *Radien. Kirwa Radien. Rananeide. Horagalles. Beive. Bieckolmai. Passevaraolmai. Lode* og *Gvelle.*

[1] »Transumt ur Missionarien Jöns Kildahls bref och berättelse». Upsala Universitetsbibliotek, allmänna handskriftsamlingen S. 50, konvolutet Norrland.

Gissenolmai. De tre *Ailikes. Passevara. Leibolmai. Mano.* [lakun] *Possio akka. Passevara gvelle. Kiatze olmai. Moderakka. Sarakka. Unakka. Juxakka. Rotakka. Jamiakka. Hurneslodde. Saivogvelle. Nemogvelle. Saivoolmai. Saivo Neida.* Hwilka äro de förnemsta trul Gudar hoos Lapparne. Og det kan här hoos tagas i acht, at *Leibolmai* ock *Saracca* Sacrament har warit allenast brukat af Lapparna Söderst i Norrland og öfweralt i Trundheims land, men icke lengre Norr: Hwarföre og Umeå samt Pitteå og Ångermanlandz Lappar i Swerige måste debiteras för dett samma, hwilka ligga i grändsorna med wåre Lappar og hafwa altid umgiengelse med dem; Dock at Uhmeå-Pitteå ock ångermanlandz Lappar som skatta tillika till Nårige ock Swerige har sannerligen giordt sin bekännelse och tillståt det beklageliga Sacramentz bruk; J öfrigit undantages ingen Lap, Söder el. Norr if:n den almenneliga Afgudz tienst. Wåre Lappar i Nårige äro wäl onde, men Lapparna i Swerige äro icke bättre, som wij hafwe förfarit hos dem, ty de Swenska Lappar förachta wåra för deras omwändelses skuld, och öf:rtala dem på nyt at wända sig.»

Simon Kildal var bror till den ofta nämnde Jens K., född d. 31 okt. 1701, stud. 1724. Efter afslutade studier 1726 blef han missionär i Saltdalen, Folden och kringliggande trakter, dog 25 jan. 1761 som kyrkoherde i Throndenes och prost i Senjens kontrakt. Jfr Erlandsen, »Geistligheden i Tromsö Stift» s. 161.

XI. Rättelser och tillägg till Forbus' berättelse af år 1727.

Denna handskrift har jag ej kunnat återfinna i original. Den tryckes här efter en kopia i Upsala Universitetsbiblioteks allmänna handskriftsamling (bunt sign. S. 50, konvolutet Norrland), där den finnes bland blad, som äro lösryckta ur en bok i kvart med fortlöpande paginering. Den börjas sid. 266 med frågan n:r 30 (jfr s. 72 nedan). Därefter börjar den här aftryckta handskriften s. 270 och fortgår t. o. m. sid. 278. Sid. 279 förekommer då det ofvan aftryckta oundertecknade instämmandet i Forbus' relation; ss. 280 och 281 äro blanka. Sid. 282 innehåller ett transumt af Jens Kildals bref till Forbus af den 21 okt. 1728. Sedan äro sidorna 284—86 bortfallna, hvarpå s. 287 börjar med »At Gudarna på jordene» (nedan s. 64 sista stycket), hvarpå ss. 298 och 302 följa nyss omtalade afskrift och transumt. Originalen, efter hvilka dessa afskrifter gjorts, äro bevittnade af

L. H. BACKMAN. Denne var först collega inferior i Uleå skola ifrån 1727. Pastor i Kajana 1733, i Sotkamo 1746, där han blef kontraktsprost, död 1755.

Dessa rättelser och tillägg äro enligt FORBUS' egen uppgift författade 1729. (Jfr ofvan s. XX). De äro af betydelse äfven emedan de bestyrka det intresse, hvarmed FORBUS undan för undan förskaffade sig såväl skriftliga som muntliga upplysningar angående lapparnas afguderi.

XII. **Forbus' frågor till lapparna.**

XIII. **Forbus' jämförelser mellan lapparnas och de klassiska folkens gudar samt refutation af lapparnas afgudadyrkan.**

Angående dessa se ofvan under VI och VII. Om frågorna se äfven under V.

HENRIC FORBUS föddes 1674. Fadern var borgmästare i Uleåborg.[1] Student i Åbo 1687. Magister 1694. Amiralitetspredikant i Karlskrona 1698.[2] Utnämndes år 1705[3] till kyrkoherde i Neder-Torneå, där han efterträdde GABRIEL TUDERUS. Han höll sin »valedictoria» 4 dag påsk 1760, hvarvid han började: »så är nu enteligen den linfva och önskeliga dagen kommen, på hvilken både Eder och min önskan blifver fullbordad, Eder att i blir af med migh, och min att jag slipper härifrån». Under predikans fortgång passade han på att säga ut, hvad han tänkte: särskildt fick Amiralitetskollegiet sina fiskar varma. Predikan väckte stort uppseende. FORBUS förbjöds att lämna staden, tills han nöjaktigt förklarat sig. Man fann ej något irrlärigt i den, »men han insulterade församlingen, då han mera talade om att blifva befriad från förtretlighet än tackade Gud för befordran till en bättre lägenhet.» Han reste ändock och ingick under resan med ärendet till Kungl. Maj:t. Hela det till ett stort nummer uppblåsta ärendet rann ut i

---

1 LAGUS »Åbo Akademis Studentmatrikel» I s. 227. HÜLPHERS »Beskrifning öfver Norrland, Vesterbotten Band I.» Utdrag ur TUNÆI herdaminne s. 38 äfvensom LEINBERG »Åbo Stifts Herdaminne» II s. 196 not 3 uppgifver honom vara komministerson, likaså GÜNTHER »Hernösands Stifts Herdaminne» IV (Upsala Universitetsbibliotek, Westinska handskriftsamlingen 916). I så fall skulle hans fader varit komm. i Uleåborg JOHANNES F. Henric inskrefs vid Universitetet som Henric Henrici F.

2 Enligt uppgift i sin ansökan till Limingo (se nedan) redan detta år ordinarie. Jfr CAVALLIN »Lunds Stifts Herdaminne» V s. 406.

3 Fullmakten dat. Rawitsch d. 7 juni 1705. Riksarkivet: Acta Ecclesiastica. Hernösands Stift, Neder-Torneå Socken.

sanden. I början af sin tjänstetid hade han stora svårigheter med lön m. m. 1713 blef han prost. 1724 afstod han pastoratet åt sin styfmåg, men kvarstod som prost. Då han för sin hälsas skull ej längre kunde stå ut med de ansträngande visitationsresorna, sökte han sig en lugnare verksamhet. Han blef 1731 kyrkoherde i Limingo, ehuru församlingen önskat en annan. Där dog han 1737. FORBUS var en sällsynt verksam människa. Öfverallt var han med och ordnade. Han reparerade förfallna kyrkor, ifrade för skolors upprättande, anförde bönderna emot rikets fiender. Hans intresse räckte till för allt. J. G. SCHELLER »Reise-Beschreibung von Lappland und Bothnien», Jena 1727, berättar, hur FORBUS tog honom med sig till Torneå, där S. bodde ett år hos honom, för att F. skulle förkofra sig i tyska. Lapska lärde han sig, sedan han blifvit prost.

Men framför allt utmärkte han sig för sitt arbete för lapparnas omvändelse. Biskop TAMELIN skrifver till ARVID HORN den 15 maj 1730: »har ock giordt then tiensten wid Lapparnas afguderies uptäckiande och deras på beskiedliget sätt omvändelse, så at ingen tilförene med så gudelit zele der wid arbetat såsom han, och allenast för den orsaken wore wärd at promoveras fram för många Präster så i Swerige som Finland: Är thes utan en Lärd skickelig och drifwande Prästman». Detta hans intresse och den möda och lifsfara han utsatt sig för i Lappmarken emot en ytterst ringa lön framhålles äfven af domkapitlet i Hernösand och i alla andra intyg han fick för sin befordran till Limingo.[1]

Huru han förskaffade sig sin kunskap om lapparnas afguderi, omtalar han själf i Rättelser och tillägg (se nedan s. 69) »dels genom Lapparnas egen bekännelse i mångt måhl, ändoch de warit få som iag dertill förmått, dels igenom sanfärdiga berättelser så wäl munteligen som skrifteligen giorde». Det framgår af hans relation, att hans utan jämförelse viktigaste källor varit de skriftliga. Af allt att döma ha de bekännelser han personligen lyckats framkalla hufvudsakligen varit bekräftelse på eller förnekande af ett och annat, som de skriftliga källorna meddelat. Detta förringar dock ej värdet af FORBUS' arbete. Han var den förste här i Sverige, som på allvar tog i tu med dessa ting.

[1] Riksarkivet: Acta Ecclesiastica, Hernösands Stift. Neder-Torneå Socken.

XIV. En sammanfattning af lapparnas afguderi, författad af Jens Kildal.

Denna sammanfattning ingår i »Appendix» i en omfattande handskrift med följande titel:

Afguderiets dempelse og den sande lærdoms fremgang.

En Prædiken om afguderiets mægtige dempelse, og Guds Ords lærdom (i hinder) u-behindrede store fremgang; og det alt fra Apostlernes tider, og ind til nu i vore tider, i mangfoldige lande udj den ganske verden, ved hvis lesning man kand komme til hierte-grundede eftertanke om Guds u-begripelige store naade derudj, at hand har villet unde os, som vare afgudsdyrkere, sit Ord til Salighed.

Samt dens Appendix, handllende om Lector h:r Thomas von Vestens arbeyde paa de aar 1722 og 1723 til Norlandenes og Trondhiems Amtes afgudiske lappers omvendelse, og om den store omvendelse, som der paa fuldte.

Denna synnerligen värdefulla handskrift uppdelas af Kildal i tre delar. Först en inledning med företal och dedikationer till hvar och en af sex präster, som på något sätt varit von Westens medhjälpare. Den andra delen kallar han predikan. Den är en sorts missionshistoriskt utkast om den kristna kyrkans hednamission från apostlarna till Thomas von Westen. Däri inmänges Kildals mytologiska uppfattning, som går ut på, att alla de klassiska gudarna varit människor, som äro döda, och att djäfvulen mottager offer i deras namn. Lapparna eller, som han omskrifver det, »et folk, som Scheyferus siger, at være kommet af de Scyther, hvilket opholder sig i nordiske lande», dyrka nu samma klassiska gudom under ett annat namn, det vill således i grund och botten säga djäfvulen. Den tredje delen är Appendix. Den redogör till en början för, hur det gick till, då von Westen omvände lapparna. Så kommer den här aftryckta sammanfattningen af lapparnas afguderi. Denna är icke förut tryckt, ehuru Qvigstad användt den här och där i noterna till »Kildeskrifter til den lappiske Mythologi». Slutligen komma direkta råd till lappskolemästarne, huru de skola behandla lapparna. Hela handskriften består af 144 sidor i folio och förvaras i Det kongelige Bibliothek i Köpenhamn i Thottske Samling n:r 815 fol. Företalet är dateradt Kiornæs (d. v. s. Kjaarnes) i Tysfiorden d. 29 jan. 1730.

Som bilagor till denna KILDALS sammanfattning af lapparnas mytologi tryckas några af THOMAS VON WESTEN år 1720 gjorda anmärkningar om lapska afgudar äfvensom en liknande af KILDAL själf författad »förklaring». Båda dessa stå i inledningen till hans stora här omnämnda handskrift.

JENS KILDAL föddes den 19 mars 1683 i Kristiansands stift. Han var en af VON WESTENS trognaste medarbetare, måhända den, som stod honom närmast. Han ägnade sig helt åt missionen (se nedan s. 19 och s. 30). För att verkligen vinna lapparnas förtroende gifte han sig med en lappflicka KAREN ARNESDOTTER (nedan s. 19). KILDALS dödsår är mig icke bekant. Han lefde ännu 1759 (se GUNNERUS' bref »Norske Videnskabers Selskabs Skrifter» 1896, 4, s. 46 f.)

Namnet KILDAL stafvas olika. Själf skrifver han det i inledningen till Afguderiets Dempelse Kiildahl. ERLANDSEN skrifver Kildal och likaså QVIGSTAD. Jfr SOLANDERS stafning nedan sid. 18.

XV. **Recension af alle Lappiske Ord og Terminis, som i Missions-Historien ere anförte, med ydermeere explication og anmerkninger ovor eendeel, som paa sine steder ikke fuldeligen ere forklarede, af Hans Skanke,** antagligen författad år 1731.

Denna skrift är ett »Fjerde Anhang» till SKANKES »Epitome historiæ missionis Lapponicæ». Denna viktiga handskrift som förvaras i Kallske Samling, n:r 603 kvart, i Det kgl. Bibliothek i Köpenhamn, utgöres af nära 575 sidor, hvaraf 10 blanka. Den är med utgifvandet af denna ordförteckning på sätt och vis fullständigt tillgänglig i tryck. Själfva missionshistorien ligger nämligen till grund för HAMMONDS verk. JESSENS »Afhandling om de Norske Finners og Lappers hedenske Religion» är endast en lindrig bearbetning af SKANKES framställning af samma sak. »Andet Anhang om Missionens Ekonomie» är tryckt af JESSEN i »Kurze Nachricht von der königlichen dänischen Mission in dem norwegischen Lappland» i »Dänische Bibliothek» Tom VI (Köpenhamn 1745), ss. 601—688 från sid. 681. Tredje Anhang är den af JESSEN afbildade trolltrumman. Fjärde det här utgifna. Femte Anhang »Om Qvænerne, og de 3:ne fornemste Finnernes Sprogs Dialecter; nævnlig, den Qvænske, Lappiske og Finniske» är tryckt af GRAM i OLUF BANG »Samling af adskillige nyttige og opbyggelige Materier» 7:de St. N:r VI s. 603 ff. Förste Anhang finnes ej mera kvar i handskriften.

Skanke har understundom i den här tryckta ordförteckningen en hänvisning till sidor i sin handskrift. Dessa hänvisningar ha här upptagits i noter jämte de åsyftade ställena. Då de åter gällt öfverskrifter till kapitlen o. d., ha de uteslutits. Det hade dock varit min afsikt att i noter anföra de motsvarande sidorna hos Jessen, men genom förbiseende vid ombrytningen kommo dessa noter att utfalla.

Såsom bihang till denna handskrift införes ett utdrag ur von Westens fullmakt och instruktion för Kjeld Stub och Jens Blok, dat. Kjøllefjord den 17 juli 1716, äfven den hämtad ur Skankes Epitome. Detta utdrag är af särskildt intresse, enär dess uppgifter med säkerhet kunna lokaliseras till en viss trakt: von Westen hade nämligen vid denna tid endast haft att göra med lappar från Varanger, Tanen och Laksefjord, alltså Östfinmarken.

Hans Skanke, f. 1679 i Trondhjem, blef student 1699. Blef huslärare hos lagman Lange i Nordlandene under dennes uppehåll i Tromsö 1701. Här lärde sig Sk. lapska. 1705 blef han famulus hos biskop Peder Krog och medföljde denne på hans visitationsresa genom hela Finmarken. 1709 konrektor i Trondhjem. Han blef en trogen medhjälpare till von Westen, och efter dennes död tog han hand om hans papper och nedsände under åren 1728—1731 i olika afdelningar sin Epitome jämte bilagor till missionskollegiet. Död 1739. Jfr Hammond ss. 867—874; Bricka XV s. 622 f.

Såsom ofvan s. XX påpekats, ha de här nedan såsom n:ris VI, VII, XII och XIII publicerade partierna aftryckts efter Trondhjemshandskriften, den enda af våra källor, som upptager dem. Endast Forbus' frågor, n:o XII, finnas äfven i en annan handskrift, jfr ofvan s. XVIII. I Trondhjemshandskriften äro emellertid dessa partier icke på något sätt skilda från hvarandra, genom streck eller mellanrum, särskilda rubriker eller nummer l. dyl., utan följa, jämte Forbus' beskrifning öfver afguderiet m. m. (n:o V), omedelbart på hvarandra i en enda följd. Då denna följd dessutom är en helt annan än den som här kommit till användning, måste här något närmare redogöras för de skäl, som föranledt dels uppdelningen af handskriftens sammanhängande text i flera olika partier och dels sättet för dessa partiers kronologiska inordnande bland det öfriga materialet. I vissa detaljer

må äfven något vidlyftigare redogöras för de inre skälen för den ofvan gifna framställningen af förhållandet mellan de olika af VON WESTEN beroende författarna.

Det har redan s. XVI framhållits, att SOLANDERS relation grundar sig på den synnerligen vidlyftiga »instruktion» för de norska lappmissionärerna, som JENS KILDAL medhade på sin resa. Af en jämförelse med framställningen hos HAMMOND, s. 533 ff., framgår, att denna instruktion är identisk med VON WESTENS stora arbete »Missions Anstalter for Nordlandene», hvilket närmare beskrifves hos HAMMOND, ett arbete, som aldrig blef färdigt och aldrig tryckt och som numera af allt att döma tyvärr synes hafva förkommit (QVIGSTAD »Kildeskrifter», s. 89). Det ser dock ut, som om HAMMOND själf vid utarbetandet af sin missionshistoria (tryckt 1787) haft detsamma framför sig (jfr t. ex. hans s. 587, noten).

Landshöfding GRUNDELS uppgift i sitt bref till K. M:t den 26 april 1727, att instruktionens tre tomer skulle vara »underskrefne af sielfwe Vicario Missionis THOMAS WESTEN och de andre Missionariis», måste till sin senare del tydligen bero på missförstånd. Af HAMMONDS skildring af verkets tillkomst framgår oförtydbart, att ingen mera än VON WESTEN själf lagt verklig hand vid det. För att få ro och lugn till dess författande drog han sig tillbaka till gården Belbuen vid Trondhjem, och allteftersom de tre tomerna blefvo färdiga, synas de ha omedelbart sändts ned till Köpenhamn; i alla händelser skedde det så med den tredje tomen (HAMMOND, s. 534). Det är således otänkbart, att »de andra missionärerna» uppe i lapparnas trakter kunnat få tillfälle att studera och med sina underskrifter stadfästa arbetet, hvilket skulle ha erfordrat månader och år. GRUNDEL har säkerligen förblandat missionärerna och missionens ämbetsmän i Trondhjem med hvarandra. De naturligtvis mindre vidlyftiga instruktioner, som missionärerna årligen skulle erhålla, skulle nämligen underskrifvas af VON WESTEN, SKANKE och HANS HAGERUP (jfr nedan s. 20). Troligen voro äfven dessa instruktioner inbegripna i VON WESTENS trenne tomer. Själfva missionärerna hade icke haft något annat att skaffa med detta verk än att de väl i sina till Trondhjem insända berättelser lemnat ett eller annat litet material till detsamma. Dess ende författare var THOMAS VON WESTEN.

I en viktig detalj är Solanders redogörelse för von Westens »Missions Anstalter» fullständigare än Hammonds. Han säger nämligen (nedan s. 20), att i detsamma finnes mycket infördt »i synnerhet om det afguderi, som han [von Westen] ibland de danske Lappar och finnar funnit». I titeln till sin relation förklarar Solander vidare, att densamma är extraherad dels ur missionsbetjänternas instruktion, d. v. s. von Westens verk, dels af Jens Kildals muntligen gjorda berättelse. À priori är det kanske troligast, att Kildals muntliga berättelse närmast rörde detaljerna i det norska missionsverkets organisation, hvilka det icke kan ha varit så lätt att leta fram ur de tre vidlyftiga tomerna och sammanföra till ett helt. Man måste ju dock anse för möjligt, att också någon del af Solanders redogörelse för lapparnas afguderi kan härstamma från eller vara influerad af Kildals muntliga uppgifter, men det är då att observera, att denne fått sitt förnämsta vetande om lapparnas hedendom af von Westen och under sitt deltagande i von Westens tredje missionsresa; under åren 1725 och 1726 hade han dock själfständigt undersökt afguderiet i Vesteraalen och norra delen af Salten, jfr Hammond, s. 838 ff., Qvigstad, s. 86. I alla händelser är således von Westen själf hufvudkällan för Solanders »Förtekning jemte uttydning, på de afgudar och Offer, som de danska Missions betiänte, ibland sina i Finnmarcken och Nordlanden [alltså icke blott i Vesteraalen och Salten] warande inbyggare, befunnit giängse och öflige wara.»

I Torneå sammanträffade Jens Kildal den 4—13 mars 1727 med den initiativrike och bråkige Henric Forbus, prost och kyrkoherde i Neder-Torneå, och den 29 i samma månad insänder denne till K. M:t en kort beskrifning öfver missionsverket i Norge och lapparnas afguderi (n:o V nedan). Den källa, ur hvilken han har sina uppgifter, nämnes ingenstädes i skrifvelsen, hvilken synes vara dikterad af förskräckelse öfver »det fasliga afguderiet, som i lappmarckerne ännu högst beklageligen öfwas skall», en förskräckelse, som tydligen väckts hos honom af Jens Kildals skildringar. Såsom kanske redan antydes af orden »öfwas skall», har han förut säkerligen föga eller intet vetat om det afguderi, som lefde kvar i de svenska lappmarkerna — afguderiet har, säger han, »alt til denne tiden warit så dolt och lönt hållit, at ingen annan, än lapparne sielfwe afwetat, men nu genom Gudz nåd

börjar komma i liuset». Om han under de visitationer i lappmarken han allaredan företagit hade erfarit något nämnvärdt om lapparnas hedendom, hade han säkerligen icke dröjt att inberätta det. Intresset för den lapska missionen hade ju vid denna tid åter vaknat och bl. a. redan medfört den viktiga förordningen af den 3 okt. 1723 om lappländarnes flitigare undervisning i kristendomen och skolors inrättande där i orten. Med sin skrifvelse till K. M:t afsåg nu FORBUS säkerligen närmast att vända vederbörandes uppmärksamhet på den organisation, som missionsarbetet erhållit väster om Kölen, och på de utmärkta och eftersträfvansvärda frukter denna organisation medfört. Af hans följande författarskap i samma ämne skulle man nästan vilja draga den slutsatsen, att han drömde sig själf som en svensk VON WESTEN, utfärdande vältaliga instruktioner till sina underlydande missionärer och med hjälp af ett vidlyftigt frågeformulär utfrågande lapparna om deras hedniska föreställningar och plägseder.

Den »korta berättelse om lapparnas afgudar och deras dyrkan», som FORBUS insände till K. M:t, är af en helt annan art än SOLANDERS relation. Denna senare var uppställd i alfabetisk ordning, FORBUS' berättelse åter delade upp gudarna i fem horisontella grupper, från ofvan till nedan, från stjärnehimmelen till den djupaste underjorden. Såsom redan ofvan anförts, lider det emellertid intet tvifvel, att icke också denna senare härstammar från den vidlyftiga »instruktion», som JENS KILDAL medförde, d. v. s. från VON WESTENS »Missions Anstalter». Dels hade nämligen FORBUS, såsom nyss nämnts, ingen före KILDALS besök förvärfvad, självständig kunskap om lapparnas hedendom, dels säger han själf i en följande afdelning (s. 42), att »alt hwad här infört är om Lapparnas afgudar, afgudadyrkan, missionen, scholarne med mehra, är till sielfwe meningarne och sammanhanget föreläsit missionarien Hr JÖNS KIHLDAL, wid dess wistande här i Torneå, och af honom besannat så wärkeligen wara i Hr Bärgmästaren SEGER SVANBERGS närwaro», dels säger också slutligen TORNBERG i sin följeskrifvelse till SIDENIUS' helt analoga relation (s. 60), att KILDAL »wid genomläsandet af denne relationen, approberade den samma, och med sine medhafda 2:ne [sic!] böcker in Folio, som woro skrefne och af Missionen i Trundheim författade, bestyrckte».

VON WESTENS stora och att döma af beskrifningarna mycket hetero-

gena sammelverk bör således bl. a. ha innehållit dels en i alfabetisk följd ordnad beskrifning öfver lapparnas hedendom, alltså ett mytologiskt lexikon, dels också en mera systematisk skildring af deras afguderi, författad af den enligt HAMMONDS uppgifter (s. 580 ff.) mycket beläste VON WESTEN med användande af en indelning af gudarna, som han förmodligen funnit i en liknande gestalt i någon handbok i den klassiska mytologin[1]. Från lapparna själfva kan ett dylikt system icke härstamma; det förutsätter ett mera utveckladt teologiskt intresse och i allmänhet ett högre kulturstadium än hvad man kunde anträffa hos dem.

Äfven framställningen hos SKANKE bestyrker i viss mån, att VON WESTENS »Missions Anstalter» innehållit tvänne olika framställningar af den lapska mytologin. Också han har en, om också mycket vidlyftigare, systematisk framställning af liknande art som FORBUS m. fl. (tryckt af JESSEN hos LEEM, jfr QVIGSTAD, s. 88), men dessutom äfven ett utförligt mytologiskt lexikon (n:o XV nedan, s. 99 ff.), och han hade väl kanske icke kommit på tanken att på detta sätt ge tvänne framställningar af samma ämne i stället för en enhetlig sådan, om icke ett uppslag härtill gifvits af VON WESTENS eget förfaringssätt i de anteckningar, som voro SKANKES förnämsta eller enda källa vid utarbetandet af hans »Epitome historiæ missionis lapponicæ».

Den systematiska framställningen af den lapska mytologin har väl varit afsedd till ett slags kompendium för missionärerna. Härför talar äfven dess stora popularitet; den föreligger för närvarande i (förutom SKANKE—JESSENS nyssnämnda, mycket utvidgade skildring) icke mindre än fyra mer eller mindre afvikande redaktioner, som tydligen utgå från samma källa.

Den skrifvelse, som Forbus insände till K. M:t, innehåller förutom

---

[1] En dylik handbok var t. ex. FRANCISCUS POMEY »Pantheum mythicum, seu fabulosa deorum historia» 1659, sedermera omtryckt i många upplagor. Den är indelad i sex afdelningar: *De Diis Cœlestibus; De Diis Terrestribus; De Diis Marinis; De Diis Inferis; De Diis Minoribus ac Miscellaneis; De Diis Adscriptitiis, seu Indigetibus*, och i dess Ingressus påpekas särskildt, att i densamma användes en annan indelning af gudarna än tredelningen i Dii majorum gentium, Dii minorum gentium och en tredje klass, omfattande importerade gudar m. m. »Alia hîc, commodiorque, Deorum divisio facta est, quam sequemur & nos» (cit. efter en upplaga, tryckt i Frankfurt 1701). Hvarifrån POMEY närmast tagit denna väsentligen horisontella indelning har af brist på bibliografiskt material ej kunnat afgöras.

den systematiska relationen om afguderiet äfven en serie därpå följande anmärkningar (nedan s. 36 ff.). Af dessa har FORBUS erhållit n:o 12 af bergmästaren SEGER SVANBERG i Torneå. Äfven af de öfriga torde han väl ha kunnat erhålla en och annan (t. ex. de som röra björnjakten) på ort och ställe, men otvifvelaktigt är väl, att många och kanske de flesta af dem härröra från andra partier af VON WESTENS stora handskrift; de anträffas också till en god del i andra härmed sammanhängande manuskript. Äfven spåtrummebeskrifningen torde vara hämtad därifrån, detta enär dess uppgifter också gå igen hos de andra af VON WESTENS framställning beroende författarne; af särskildt intresse är att återfinna den oriktiga öfversättningen »Vurneslodde, onde gudar» hos SIGVARD KILDAL, s. 462.

I FORBUS' manuskript, sådant det i kopia föreligger i Trondhjemshandskriften, följer omedelbart på detta en vidlyftig afdelning, innehållande »några forna tiders hedniska afgudars uprepande och lapparnes afgudars jämförelse med dem samt en kort refutation af deras dyrkan med skriftenes språk — — — examinatoren om det wederstyggeliga afguderiet, till någon hielpredo wid tillfälle att betiena sig af». Till affattningstiden kan denna »refutation» likväl icke föregå det närmast därpå följande partiet, i hvilket bland »Notanda» säges, att allt hvad här infördt är, blifvit föreläst JENS KILDAL under hans vistelse i Torneå och bestyrkt af honom. Detta framgår särskildt däraf, att det i densamma säges (s. 80), att man för att stilla julmånens vrede hänger upp en ring i kåtan, »som han af rökehål i taket skall skina igenom». I skrifvelsen till K. M:t säges (s. 33), att denna ring hänges på väggen, »theri et hol är gjordt, at Månen skal skina gjenom det holet och ringen»; men i de år 1729 skrifna rättelserna och tilläggen, som grundade sig på underrättelser, som han erhållit efter affattandet af den i mars 1727 författade beskrifningen, anmärkes det särskildt (s. 64), att »det hål som föregifwit är Sub num. 4. wara giordt i wäggen, at Månen therigenom ock den hängiande ringen skall skina, är rökhål hwarigenom röken uhr lappkotan upstiger ock utgår». Då FORBUS icke kan misstänkas hafva legat länge på dessa senare erhållna underrättelser, innan han sände in dem till någon högre vederbörande, måste man antaga, att refutationen skrifvits år 1729 eller (troligen då snart) därefter. Af denna anledning har den i förelig-

gande edition placerats sist bland de från FORBUS härrörande manuskripten.

Refutationen innehåller äfven eljest åtskilligt nytt i förhallande till skrifvelsen till K. M:t. Särskildt intressant är det, att man bland detta nya återfinner ganska mycket af det som SIGVARD KILDAL har att meddela i sin relation. Där återfinner man sålunda öfversättningarna »Radien eller werldenes man» (s. 77; S. KILDAL, s. 451) och »Rananeide eller den gröna jungfrun» (s. 78, S. K. s. 452). Likaledes bl. a. uppgiften, att »fjällmän» och »fjällkvinnor» (= Passevaraolmai och -neide) ärades med offer, »att man må lära trollkonsten, spå och fråga de döde» (s. 83; S. K. s. 456), samt uppgiften, att »Passevaraguulli» skulle föra tillbaka den sjukes själ till den sjuke från Jamaimo (s. 85; S. K. s. 456). Att uppgifter, som återfinnas hos SIGVARD KILDAL, stått FORBUS till buds redan vid insändandet af skrifvelsen till K. M:t, har nyss påpekats.

Åtskilligt af detta nya träffar man också i SOLANDERS ofvan omtalade skrifvelse i en formulering, som ganska nära öfverensstämmer med FORBUS'. Sålunda satsen, att Rananeide »om wåren skall giöra marken grön till renarnas födo» (s. 79; Solander s. 24). Vidare uppgifterna om »solgröten» och om hvita (i skrifvelsen till K. M:t felaktigt »kvicka») kreatur och en »solring», som offras till soljungfruns ära (s. 80; S. s. 23); om att man före julen på aftonen icke vågade hugga ved eller spinna för månens skull och att i rökhålet en ring upphängdes, genom hvilken månen skulle skina (s. 80; S. s. 24), samt uppgifterna om Passevaraolmai och Passevaralodde (ss. 83, 84; S. s. 24).

Samma uppgifter träffas väl också till stor del i JENS KILDALS Appendix, men i utförligare och starkare omredigerad form. Endast hos denne återfinner man dock notisen om att ett träd (hos J. K. »en rok og snælle», hvilka ord FORBUS kanske ej fullt förstått), smordt med blod, sattes vid offeraltaret till Rananeides ära (s. 79; J. K. s. 95).

Vid affattandet af refutationen har således FORBUS haft till sitt förfogande ett mycket vidlyftigare material än hvad som kommer till synes i skrifvelsen till K. M:t. Att åtminstone en del af detta andra material tillkommit först något år efter skrifvelsens afsändande, har nyss påpekats. Huru stor del däraf faller under denna kategori och hvarifrån FORBUS fått det, är svårare eller omöjligt att afgöra. En

del härrör väl omedelbart ur hans anteckningar efter von Westens »Missions Anstalter», en annan del härrör kanske från Solander, om hvilkens relation Forbus synes ha fått någon kännedom, och sålunda äfven på denna väg ytterst från von Westen. Då redan i skrifvelsen till K. M:t den påfallande öfverensstämmelsen med Sigvard Kildals relation framträder i en viss detalj, är det väl slutligen icke för djärft att antaga, att äfven de öfriga detaljöfverensstämmelserna med denne kunna ha varit honom bekanta i mars 1727. Men något residuum blir väl ändå kvar, om hvars närmaste källa man ingenting vet; troligt är väl, att äfven andra präster, med hvilka Jens Kildal sammanträffade på sin icke alltför hastiga resa (han är i Kalix, säkerligen väl hos prästen, den 24 febr., men kommer icke till Torneå förrän den 4 mars), gjorde anteckningar och utdrag ur hans trenne foliotomer och att dessa anteckningar förr eller senare kommo under prosten-visitatorn Forbus' ögon. I alla händelser torde man dock böra antaga, att hvilken än denna hans omedelbara källa har varit, den yttersta källan dock äfven här, åtminstone så godt som uteslutande, varit von Westen. Någon större, självständig kännedom om den lapska hedendomen har vid denna tid nog ingen af Norrbottens eller de norra lappmarkernas präster ägt — det visas bäst af det uppseende, som von Westens afslöjanden väckte hos dem alla.

Äfven Jens Kildal är författare till en i vissa afseenden liknande teologisk afhandling, den del af hans stora handskrift »Afguderiets dempelse», som han kallar »predikan» (s. XXIX). Om denna kan stå i något orsakssammanhang med Forbus' »refutation» och von Westens »Missions Anstalter», låter sig väl numera icke afgöra, men förefaller icke osannolikt. I så fall har säkerligen äfven här initiativet till den för »examinatoren om det vederstyggliga afguderiet» lämpade inledningen till Kildals arbete utgått från von Westen.

På den teologiska afhandlingen eller refutationen följer i Trondhjemshandskriften omedelbart en efter hvad det synes privat promemoria rörande allehanda detaljer, som böra närmare efterforskas (VII, s. 44 f.). Affattandet af denna promemoria förutsätter kännedom om ännu någon annan framställning af den lapska hedendomen än den som ligger till grund för skrifvelsen till K. M:t.

Den osäkerhet om sols och månes plats i det mytologiska systemet,

som röjes af frågan n:o 5, påminner sålunda därom, att SIGVARD KILDAL placerar dem i stjärnehimmelen (s. 452) i st. f. i luften såsom FORBUS (till K. M:t); hos SKANKE—JESSEN placeras solen bland de himmelska gudarna (s. 8). Frågan n:o 6 synes framkallad af en uppgift, som återgaf den hos SKANKE—JESSEN (s. 8 f.) förekommande meningen, att äfven Maderatja och Maderakka samt på sätt och vis också Sarakka, Uksakka och Juksakka hade sin uppehållsort i luften. Saivo (frågan n:o 8) nämnes ej i skrifvelsen till K. M:t, men väl hos SKANKE—JESSEN (ss. 9, 23 ff.). Passevaralodde (frågan n:o 9) nämnes ej i skrifvelsen till K. M:t eller hos SKANSE—JESSEN, men väl hos SOLANDER (sid. 24), JENS KILDAL (s. 91) och SIGVARD KILDAL (s. 456). »Roffogelen» (samma fråga) är eljest okänd. Nubelolmai (frågan n:o 11) finnes eljest omnämnd blott i n:o 2 af examinationsfrågorna (s. 71), i FORBUS' rättelser och tillägg (s. 67 ff.), i Närömanuskriptet (QVIGSTAD, ss. 30, 35) och hos SKANKE (s. 104) i formen Mubben-olmai (äfven hos SKANKE—JESSEN ss. 5, 15, men ss. 9, 33 blott Mubben); Nubelolmai måste vara en felläsning af ordet Mubben-olmai. Frågan om Vurneslodde (i n:o 11) synes motiveras, däraf, att den å s. 40 förekommande öfversättningen »onde gudar» motsäges af SIGVARD KILDALS »Wurnes Lodde, onde Guder, men efter Ordets Bemerkelse, slemme Fugle» (s. 462).

Det förefaller sålunda, som om FORBUS vid affattandet af denna promemoria erhållit kännedom om dels en framställning, liknande den hos SIGVARD KILDAL förekommande, och dels en framställning, påminnande om SKANKE—JESSENS. Försiktigast torde i alla händelser vara att gifva promemorian en plats något långt fram i raden af hans skrifter; den placeras sålunda här som n:o VII, s. 44 f. Frågan om hvarest och huru han erhållit kännedom om dessa andra framställningar sammanfaller med den ofvan s. XXXVII gjorda frågan.

I Trondhjemshandskriften följa nu sex notanda om JENS KILDALS resa. Sin naturliga plats ha de icke här, utan snarare omedelbart efter skrifvelsen till K. M:t, hvarför de också i denna edition placerats som n:o VI, s. 42 f.

En viktig del af FORBUS' författareskap utgöres af den som n:o XII, s. 71 ff. meddelade långa raden frågor rörande afguderiet, hvilka voro afsedda att »appliceras till folket i orterne» för att erhålla en

möjligast vidsträckt kännedom om deras hedniska föreställningar. Det hade visserligen varit allra intressantast att få taga del af lapparnas egna svar på dessa frågor, för så vidt nämligen frågeformuläret någonsin kommit till användning i praktiken, men i brist härpå är det af betydelse att studera själfva formuläret, hvilket äfven i och för sig ger en hop upplysningar om lapparnas hedendom. Det visar sig då, att FORBUS vid affattandet af frågorna haft att tillgå icke blott de notiser, som lågo till grund för skrifvelsen till K. M:t, utan äfven en mängd andra, däribland åtskilliga, som icke torde vara kända från någon annan nu bevarad källa. Bl. a. synes han nu haft kännedom om SOLANDERS manuskript (resp. den del af VON WESTENS tre tomer, som excerperats af denne), hvilket framgår af en jämförelse af frågorna 7, 8, 35—40 med motsvarande partier hos SOLANDER. Äfven hos SKANKE—JESSEN återfinnes en del af det nya materialet, t. ex. frågorna 35—40 hos JESSEN s. 81 f. och frågan 33 på s. 78). Frågan 49 om huldran eller »govetteren» häntyder på från Norska Finmarken komna underrättelser (finmarkslapska *gufiter* = norska *goveiter*; jfr också QVIGSTAD s. 83; LEEM s. 426). Men äfven material, som FORBUS bör ha fått på mera själfständig väg, torde finnas bland dessa frågor; särskildt är detta fallet med frågan 23 om sjustjärnorna, hvilkas finska namn på samma gång anföres, en omständighet, som tyder på att upptecknande skett i Torne lappmark. Särskildt denna sistnämnda omständighet gör, att man, oafsedt dess plats i Trondhjemskopian, bör placera frågeformuläret ganska långt fram i serien af FORBUS' mytologiska skrifter och anteckningar.

Långt fram i serien stå också de rättelser och tillägg till den i mars 1727 till K. M:t insända skrifvelsen, hvilka FORBUS år 1729 (jfr s. XX) inskickade. De meddelas här s. 64 ff. som n:o XI. Ur hvilka källor de alla stamma, synes icke kunna fullt afgöras. Själf talar han (s. 69) om de underrättelser han fått »dels genom Lapparnas egen bekännelse i mångt måhl, ändoch de warit få som iag dertill förmått, dels igenom sanfärdiga berättelser så wäl munteligen som skrifteligen giorde». Dessa senare, muntliga och skriftliga berättelser hafva väl varit hans hufvudkällor. Somliga af hans uppgifter påminna om de hos SKANKE—JESSEN meddelade, sålunda t. ex. uppgiften om att den ring, genom hvilken månen skall skina in i kåtan, hänges upp i rökhålet (s. 64; JESSEN s. 81); likaså upp-

giften om julmånens namn Anckaku (s. 64; JESSEN s. 81; äfven hos SKANKE nedan s. 99). Den påfallande notisen om att Juksakka skulle vara Maderakkas andra dotter och Uksakka hennes tredje dotter i stället för tvärtom förekommer annars blott hos LEEMS anonyme författare (s. 65; LEEM, s. 414 f.). Historien om Horagalles' födelse (s. 68 f.) återkommer i något annan form hos SIGVARD KILDAL (s. 453); äfven solens och månens plats i stjärnehimmeln i st. f. i luften finnes hos denne (s. 452).

Under en visitationsresa erhöll FORBUS af pastor JOHAN TORNBERG i Jukkasjärvi den 1 jan. 1728 en »förtecknelse på en del omvända lappars afguderi», hvilken sändts till denne af en norsk missionär LENNART SIDENIUS och åtföljdes af en skrifvelse, daterad Øvre Selsæter i nuv. Ibbestad den 17 okt. 1726. I följeskrifvelsen förklarar SIDENIUS, att »en af edra åhörare kom hit detta år, som bekände alltsammans efter medföljande förtecknelses innehåll». Man skulle således kunna ha all anledning att antaga, att denna relation verkligen gäller Tornelapparnas hedniska föreställningar, men en närmare granskning visar dock, att så icke kan vara händelsen. Man finner nämligen, att så godt som hela innehållet i SIDENIUS' reation återfinnes i den berättelse, som FORBUS i mars 1727 extraherade ur VON WESTENS »Missions Anstalter». Det återfinnes dessutom i en form, som så nära sammanfaller med ordalagen i relationen, att man omöjligen kan komma till annan slutsats, än att de bägge äro referat af ett och samma original. Den största skillnaden mellan dem är den, att SIDENIUS' relation är betydligt kortare och mindre innehållsrik; den omnämner sålunda t. ex. icke månen, hvilket emellertid kan bero på onöjaktighet vid referatets affattande. Det nya hos SIDENIUS i förhållande till FORBUS är likaledes af mindre vikt; märkligast är den starkare betoningen af Rariet i stället för Radien, hvarvid dock är att märka, att S. på det första ställe, där namnet Rariet förekommer, först skrifvit Radien, men omedelbart strukit det. Äfven här är det således VON WESTENS uppgifter man möter, och det blir så en annan sak att undersöka, från hvilka trakter dessa härstamma. Att särskildt de uppgifter SIDENIUS medtagit i sin relation ej nödvändigt höra till den nordligare delen af VON WESTENS material, framgår bl. a. af den sydlapska, ej Tornelapska namnformen Nemo-gvelle och däraf att han uteslutande begagnar det

sydligare ordet Saivo i st. f. det nordligare Passevara. Särskildt då man jämför SIDENIUS' relation med LEEMS anonyme författares och SIGVARD KILDALS, kan man, såsom redan ofvan påpekats, ej värja sig för den tanken, att här föreligger en af VON WESTEN skrifven, kort sammanfattning af de viktigaste punkterna i den lapska mytologien, afsedd för missionärernas behof. Under en dylik förutsättning kan man förstå dess spridning i så många exemplar, och man kan då också förstå, att missionärerna passade på att i densamma inarbeta sina egna observationer (jfr särskildt nedan om SIGVARD KILDAL).

SIDENIUS' ord om en af prästens i Jukkasjärvi åhörare, som för honom bekänt sin hedendom enligt relationens utsagor, få alltså tagas cum grano salis. Om en Jukkasjärvilapp verkligen gjort en dylik bekännelse, har det säkerligen skett af tvång eller för att så fort som möjligt bli den nitälskande missionären kvitt. Mot SIDENIUS' ord strider för öfrigt hans den 23 juli 1728 afgifna förklaring (nedan s. 63), att »Maylmenradiens og Sarakkas alterens sacrament», som han ju också medtagit i sin relation,» har kun været brugt sör i landet; men ikke nor».

I sin bekanta beskrifning öfver Finmarken, tryckt 1767, aftrycker LEEM ss. 409—419 en »Relation om Lappernes Afguder, hvis Auctor jeg ikke vist veed», men som vid närmare undersökning visar sig synnerligen nära öfverensstämma med SIDENIUS' relation. I somliga punkter öfverensstämmer den emellertid mera med FORBUS, nämligen i fråga om Radien, Jabmiaibmo och Rotaaibmo. Om Leibolmai har LEEMS anonyma källa mera än de båda andra, på några andra ställen mindre än den ena eller andra af dem. Rananeida kallas Ruona-Nieid och fiskeriets gud, säkerligen genom skriffel, Kiöse-Olmai.

Den mellanställning denna relation således intager mellan FORBUS och SIDENIUS och den esomoftast ordagranna öfverensstämmelsen med den ene eller andre af dem visar tydligen hän på, att de alla tre ha en gemensam källa, och bevisar ytterligare, att SIDENIUS icke kan vara författare till den berättelse han sände öfver till prästen i Jukkasjärvi.

Äfven i den relation, som missionären i Ofoten och Tysfjorden SIGVARD KILDAL år 1730 insände till kansliådet THOMAS BREDAL (se ofvan s. XIX), kan och måste man spåra samma källa. Redan ABRAHAMSON, utgifvaren af denna relation, fann, att LEEM, d. v. s. den ano-

nyme författaren hos honom, »bruger paa adskillige Steder, hele Perioder igjennem de selv samme Udtryk, som KILDAL, og har da rimelig ogsaa kjendt dennes Indberetninger» (s. 447, noten). Emellertid är SIGVARD KILDAL mycket mera självständig gent emot sin källa än FORBUS, SIDENIUS och LEEMS anonyma relation. Anordningen af det hela företer åtskilliga olikheter, och han meddelar dessutom en hel del nytt material, på sina ställen t. o. m. med angifvande af den trakt, från hvilken uppgiften härstammar, hvilket betydligt förhöjer dess värde. Med hans relation böra äfven notiserna hos HAMMOND, s. 255 noten, jämföras.

En något annan ställning intager det manuskript, som härrör från JENS KILDAL (jfr ofvan s. XXIX). Med kännedom om hans långvariga och intensiva verksamhet som missionär bland lapparna skulle man vänta att i hans manuskript finna en mängd nya upplysningar om deras hedendom. Så är dock knappast fallet. Icke utan skäl framhåller han själf i inledningen till sin framställning (nedan s. 88), att han »baade selv hördte lappers bekiendelser om det, saa og leste flittig i hr THOMASIS Confessions böger om det samme» — han hade i själfva verket kunnat säga, att alltsammans härrörde från VON WESTEN och att han endast kom med en parafras af dennes uppgifter med uteslutande af den horisontella indelningen af gudarna. En indirekt (direkt?) antydan om detta sakförhållande kan man väl också läsa ut ur själfva titeln till hans verk: »Afguderiets dempelse — — — — Samt dens Appendix, handlende om Lector h:r Thomas von Vestens arbeyde paa de aar 1722 og 1723 til Norlandernes og Trondhiems Amtes afgudiske lappers omvendelse, og om den store omvendelse, som der paa fulgte».

Vida viktigare än denna källa är det mytologiska lexikon, som HANS SKANKE meddelar i sin vidlyftiga »Epitome» (nedan n:o XV, s. 99 ff.). Något självständigt material träffar man väl icke häller här, utan författaren bygger helt och hållet på VON WESTENS uppteckningar, men det är af vikt, att mångt och mycket däraf icke återfinnes hos FORBUS, SIDENIUS eller de andra på VON WESTEN beroende skribenterna, utan endast genom SKANKE blifvit räddadt från förstörelsen (QVIGSTAD s. 89).

Bakom dessa många manuskript och relationer om lapparnas hedniska villfarelser finner man således ständigt och öfverallt namnet

Thomas von Westen. Från honom härrör, direkt eller indirekt, nästan hela det material, hvarpå dessa handskrifter blifvit byggda. De bära ett kraftigt vittnesbörd om den märklige mannens outtröttliga verksamhet och utgöra ett äreminne öfver honom, bättre än månget annat. Såsom nedan s. 111 påpekats, är det dock ofta svårt att draga full nytta af hans meddelanden. Särskildt besvärligt är det att bestämma uppgifternas geografiska proveniens. Om den från år 1716 stammande fullmakten och instruktionen kan man visserligen med full säkerhet säga, att dess tyvärr alltför knappa notiser härstamma från Östfinmarken (jfr s. XXXI) men svårare och ofta omöjligt är det att lokalisera de hos FORBUS och SIDENIUS m. fl. förekommande uppgifterna. Sannolikast är det väl dock, att de i hufvudsak härstamma från Helgeland, Lycksele och Åsele lappmarker samt de nordligaste delarna af Jämtland och nuv. Nordre Trondhjems amt.

Då ofvanstående redan var uppsatt, utkom ISAAC OLSENS märkliga manuskript om lapparnas villfarelser och öfvertro, utgifvet af statsrådet J. QVIGSTAD som del II af hans »Kildeskrifter til den lappiske Mythologi», Trondhjem 1910. Ännu en värdefull källa för vår kunskap om lapparnas hedendom har därigenom blifvit tillgänglig, och den är så mycket intressantare, som en viktig del af VON WESTENS kännedom om Finmarkslapparnas mytologi, äfven sådan den framträder i den nedan s. 108 f. publicerade fullmakten, tydligen återgår på ISAAC OLSENS meddelanden.

I.

Thomas von Westens bref till prästerskapet i Jämtland etc. den 11 mars 1723.

De velærværdige, Meged ærværdige, hederlige Mænd,

Dend sande Guds troe tienere i Sverrig i Jemteland og andre steder, hvor finner og Lapper[1] tilholder,

Bessynderlig alle dem som formodentlig kand være paa Levangers marked, og dem som ved samme Prester faar dette mit bref læsse,

Mine kiære Brödre i Christo, önsker Jeg af hiertet al naade og velsignelse fra Gud Fader i Christo ved dend hellig aand!

Jeg har nu i et heelt aar fast omfaret i Nordlandene og Lappefiorder og fielder paa de steder, og for et par Maaneder begynt at arbeide ligesaa paa finnerne i Trundhiembs Amt; til at faae dend urene aand i Jesu kraft udstödt fra de törre steder og udörkener i hvilke hand hidindtil saa mange hundrede aar har hafd sin hvile, og til at oprette Jesu riget ved Evangelii forkyndelse, naar verdens förste er dömt. Og kiære Brödre, da Gud gaf sin sön alle hedninger til arv, da gaf hand ham jo ogsaa jordens ender til ejendom, og de arme Lapper og finner ere jo vel ogsaa en deel af de verdens siste ender udi Norden. Loved være Gud, hand al barmhiertigheds fader som har udsendt besögelsens dag for de arme Lapper og vaared mægtig udi min skröbelighed, at hand har gifved os alle vegne sejer i Christo og alle vegne aabenbared Christi gode kundskabs lugt ved os.

Mand maa forfærdes ofver de græsselige vildfareiser som har gaaed i svang blandt finner og lapper hidintil og har icke magen hos mange hedninger. Det fornemste af de omvendte finners bekiendelse er

a) de mange afguder de hafve haft, *Radienatsie, Radiengiedde* s.

---

[1] I äldre tid skilde man i Norge ofta mellan »finner» = hafslappar, den fastboende fiskarebefolkningen af lapsk nationalitet, och »lapper» = renskötande nomadlappar. Emellertid begagnas båda namnen också ofta, såsom här hos von Westen, om hvartannat.

Væraldenolmai, Maderaja, Biegsolmai. Thor s. *Horagalles, Adschiegads, Ailekes olmai. Pæive, Maderakka, Sarakka, Ugsakka. Jugsakka, Sergveedni, Leibolmai, Giaseolmai.* etc.

b) disforuden ærede de dievelen self, thi de tilstaae at de icke har meent andet med *Fudno, Rautu* [Raatu?], *Veerto, Idnu, Kiebsolmai* end Satan og gammel Erich.

c) det var dem icke nok, men de giorde deres egne afdöde til sin tillid og canoniserede dem til Deos Manes, saaat de offrede til dem, tilbade dem og frygtede dem, en sön i sin fader og beste fader, söskinde, en datter i sin Moder og beste Moder og söskende hafde sine guder.

d) *Saivo* eller *Πετρολατρεια* er uden ende. thi en hver find hafde sine visse *Saivo* s. *Bisse*, det er hellige fielde, i hvilke hands *gadse* ja *saivoolmai* i stor mængde vare samblede, og de spiritus familiares skulde være til hands tieneste i alle tilfelde. Og de ginge i skole i Saivo hos dem, som hos sine Lærere og finge *Noidesvoeigne*[1] af dem. Der hafde og hver sin *saivogvelle* for sit liv, og *saivoladde* for sine reiser. Disse have vaared deres meste Gud og haab, og paa dem har de anvendt alle deress sved og midler. Og dersom finnerne icke saa nöije frygtede og tiente dem som de i drömme, ved myren, paa kobdan[2] forlangede, da truede de finnerne med döden.

e) Saa har de og ofveralt opvakt sig af de döde *Jamiker*, som de indbilder sig at hente fra *Jamikaimo*, og bruger dem til sine Reinagta[3] og averruncatores malorum[4]. Dem gifver de aarlig sin told, offer og lön.

f) *Kobda* ell. Runbomme er ofveralt, og desforuden myrer de paa *Ax*[5], *Stielko*[6], *giergie*[7], belted i Veertos og Idnus, det er jo diefvelens, paakaldelsse.

---

[1] = trollkarlsanda.

[2] = slående på trolltrumman; ordet *myre* tyckes vara af lapskt ursprung: LINDAHL & ÖHRLING *meuret* »veneficiis uti, trålla, spå» (jfr finska *meuruta* »larma, sorla, bullra, brusa, rasa, vända huller om buller, hoptrassla», *möyrytä* »ryta, vråla, mumla»; ordet har väl således i allmänhet afsett schamanens sång och upptåg).

[3] = renvaktare, jfr framställningen nedan hos Sidenius och Jens Kildal.

[4] = afvärjare af ondt.

[5] = *aksjo* »yxa».

[6] Skriffel för *steuko* eller *stieuko* »bössa» (ett sydlapskt ord, läs: *steuke*); jfr den användning af bössa till spådom, som omtalas nedan hos Sidenius och Jens Kildal.

[7] = sten.

g) Det er forskrekkeligt hvorledes de hellige sacramenter bespottes hos dem ved andre Satans sacramenter [1], thi de fleeste af dem ere omdöbte eller som de kalder det *uddenemolauket* [2] og *Sarakkagiaset* [3], da de opkalder en Jamike paa barnet, döber det i Sarakkæ navn og giver barnet ved *skiello* [4] et andet nafn end Præsten gaf det: Og dend samme dag de gaar til Guds bord, da forud gaar de til bords hos dievelen og holder *Sarakkagare* [5], ædendes lit og siger, *dat le Sarakka biergo* [6], drickendess lit brændeviin eller vand og siger, *dat le Sarakka værre* [7]. og beder Sarakka om forladelse at de nödes nu til at gaa til *Ibmelgare* [8].

h) Deres Theologia gentilis var gandske mod Guds og hands ords ære, thi de dödes opstandelse [troede de][9] icke, men ventede et nyt legeme i *Mubbenaimo*, og derfra at fare til ævigheds verden, deres aand og dyrenes aand skulde fare fra legemet til Radienatsie, men disse legemer de nu hafde vare beredede af Maderakka, varmede af Sarakka og befordrede af Ugsakka, og derfor naar de döde skulde de altid blive i jorden. De mente ingen fordömmedes eller kom til *Rotaaimo* uden de som hafde stiaaled og vaared ildssindede, men störste Noider levede best udi Mubbenaimo og *Ibmelaimo*.

Alle disse elendigheder har Jeg fundet hoss de Norske Lapper og finder, og derfore anförer dem til Eders Velærværdigheder og Ærvær-

---

1 Jfr härtill von Westens »Forklaring om Finnernes Anabaptismo magico og calice diaboli», insänd till missionskollegiet i Köpenhamn d. 28 aug. 1723; Hammond s. 480 ff.

2 »ny-namn-bada», en olapsk sammansättning, säkerligen härrörande från någon missionär; det finnes inga äkta lapska sammansättningar med ett verb som sista led. Hos Jessen, s. 35 ff., förekommer en sammansättning »*Udde-* eller *Adde-Nabma*-Daab» = ny-namns-dop; *udde* »ny» är en sydlapsk form. *adde* felaktigt för *ådde* eller med norskt skrifsätt *odde*, en något nordligare form af samma ord, och *nabma* en oriktig skrifning af *namma* »namn» (i sydlapska dialekter uttaladt ungefär *nimme*, hvilket uttal åsyftas med von Westens och andras *nemo*).

3 synes vara afsedt att betyda »Sarakka-vattna» och är en olapsk bildning.

4 *Skiello* var enligt Jessen, s. 35 f. en ring eller plåt eller annat föremål af messing eller tenn eller ett silfverbälte eller bröstspänne af silfver, som kastades i dopvattnet vid omdopet; med skrifformen *skiello* afses att återgifva det sydlapska *sjele*, som för närvarande betyder »bröllopsgåfva af silfver» (Frostviken, Skäckerfjällen).

5 = Sarakka-fat.

6 = detta är Sarakkas kött.

7 = detta är Sarakkas blod.

8 = Guds fat.

9 tillagdt af utg. Jfr till detta stycke nedan hos Forbus.

digheder, at I vilde beveges deraf til barmhiertighed og hielp mod Eders Finner og Lapper, thi at Svenske Lapper og finner ligger under det samme hedendom som vores, det har Jeg alt for klare bevisser paa, og paa mange steder hos os ere de Svenske finner og Lapper langt sterkere udi fiolkynga[1] end vores og ere vores Lappers og finners Skolemestere og anförere.

Dend ædle fred Gud har gifvet de Nordiske Riger, vil og visselig gifve dend frukt, at de Norske og Svenske geistlige rekke hinanden samfunds höyre hænder til Lappernes opliussning og omvendelsse thi det skulde jo være glædeligt at de kunde blive enige og ligssindede i dend sande religion, derved skiede, at dend ene Lap icke forförde dend anden men störkede dend anden. Det var da at önske for det förste at der skiede en alvorlig undersögelse udi al Christelig sagtmodighed i de Svenske finners vederstyggeligheder, og at deres omvendelse af ret gandske hierte uden skrömt engang for alvor maatte befordres som hoss os skied er. thi ellers frygter Jeg for at vores förföres mægtig af de andre, som Jeg saae i Salten, hvor de Svenske Lappe-Noider vare virkeligen Archisynagogi Satanæ og gave religions ordre ud til vores, og nu her paa Snaasen sseer Jeg med alt for stor bedrövelse, hvorledes de Svenske Lapper i Hor Kiölen[2] gandske har bortlokked endeel af vores, at undfly omvendelse, og andre som nu ere her tilstede, dem har de formaned för at miste sit hoved end qvitere deres Kobda. Mange priselige anstalter til udödelig ihukommelse ere giorde i Sverrig til Lappernes omvendelse, mig siunes der fattes ickon en ting, nævnlig at de Svenske Lappe præster, eller i deres sted Gudfrygtige Catechetæ burde fare om hos Lapperne og leve iblandt dem, som lius iblandt dend forargelige slegt, ligesom vores Missionarii giöre, thi ellers blir de aldrig omvendte og hvad hielper det at de höre nogle gange prædicken om aaret saalænge afguderiet og Satans samfund er icke af hierted uddreved ved en sand omvendelse, og Guds ords sæd faldet ret ind i hierted ved bestandig catechisation og parænesibus? Jeg veed et sted i Torna Lapmark mod Kimi, nævnlig Indjager[3] hvor de Svenske Lapper ere saa gudfrygtige, afgudshadere, veloplinste, skickelige, at Jeg holder dem

[1] = trolldom.

[2] = fjället Hartkjölen på svenska gränsen SO om Nordli kyrka i Nordre Trondhjems amt (64° 20′ n. br.).

[3] = Enare.

for at være blandt de beste Christne Jeg kiender thi Jeg har i Findmarken talt med mange af dem; og al det gode er ved en eneste Præstes Her Gabriels[1] fliid udretted. Men siden har Jeg icke heller fundet saadanne Svenske Lapper. Lader os nu i Jesu navn mod verdens ende arbeide af al kraft, at icke Satan skal faae flere siæle af dend arme nation, thi det er nok at deres forfædre ere dend störste deel gandske farne Rautu i vold.

Ligesom i de 2 forrige Missionsreiser ere Findmarkens finner omvendte ved Guds naade, og nu ved Missionariorum og Catechetarum bragte til dend aandelig væxt udi Christo, at Jeg holder nu Finmarkens finner og Lapper for at være vel opliuste og gode Christne; saa har og Gud i denne min tredie Missionsreisse icke mindre velsignet mit ringe arbeide i Nordlandene og i Trundhiembs Amt, at saavidt hidtil vist er, da har Gud udkasted dend gamle drage og riget er bleved Christi. De kiære finner og Lapper har bekiendt frivillig deres elendigheder og daarligheder, de har grædt bitterlig over deres synder, opretted en fast pakt med Gud igien, annammed i al lydighed vore bud som vi gafve i Christo, og en stoor deel af dem gived klare kiendetegn paa, at Gud er i dem og de i Gud. Dend samme naade vil ogsaa ufeilbarligen Gud gifve Eder paa dend Svenske side, naar verked blir angrebed i Guds kraft og aandeligen, og efterdi I har arbeidet paa Lapperne hos Eder, förend vi arbeidede paa vores Lapper, thi vi har i lang tid icke skiötted de arme faar, det vi med væmodighed bekiende, da indtager dog dend seier ofver Satan og lader icke af at bestride dend Samaritanismum Lapponicum med Guds aands vaaben, indtil I Seer Satanam knussed under Eders födder, og alle Eders Lapper at være blevne Christne af hierted. Sandelig dends lön skal være stor i himmelen som först begynder slaged mod Lappe-dievelen, og Herren hands Gud være med ham! Jeg veed at der ere saadanne sindede blandt Eder, thi Jeg spurde med glæde i Salten, at en Svensk Profst[2] giorde alvor deraf og vilde icke taale at de Svenske Lapper længere skulde være baade Baals og Herrens tienere, og at hand dag og nat giorde al sin fliid til Lappernes sande omvendelse.

[1] Gabriel Tuderus.

[2] Härmed menas säkerligen prosten NILS GRUBB i Umeå, hvilken särskildt ifrade för lapparnas omvändelse (jfr Haller, ss. 19, 26) och med hvilken von Westen brefvexlat (se nedan i Solanders relation).

Gud veed, hvor gierne Jeg hafde taled disse ting nærværende med Eder som Jeg og tænkte, men Snaase-finnernes siæle tillader mig icke at forlade dem saa hastig, derfore har Jeg udsendt her fra et expresse bud at Jeg icke skulde miste dend leylighed ved Eders nærværelse paa Levanger. Siunes I nu at det er ret som Jeg har paa Guds vegne her erindret, som Jeg veed at det er ret i Jesu Christo, da vilde I opfylde min glæde derudi, at I vilde gifve mig til tröst, Eders gode og Christelige svar herpaa. Toe ting har Jeg at bede Eder broderligst om ved Christi kierlighed og om der er nogen samfund i aanden, at I

1) Vilde aldrig modtage nogen Lap eller find herfra, som undflyr omvendelse og reiser bort herifra, fordi de icke vilde miste deres afguder, thi de tænke at i Sverrig kand de faae bruge deres gamle vantroe i sickerhed. Saadanne ville I strax sende hiem til os, og det samme ville vi da giöre mod Eder, naar nogen Lap af de Svenske fielde hidlöber, for at undfly omvendelse hos de Svenske. Og som der i disse dage ere adskillige bortdragne til Harkiölens östre side, allene fordi de fornomme, at dend gamle ugudelighed icke mere maatte bruges, derfore de har icke vildet möde mig i Snaasen, da vilde I bevisse mig dend barmhiertighed, at I vilde sende dem tilbage; blandt dem vore Ole Nilsen kaldet Vimkelole, hands ssön Zacharias Olsen, Anders Olsen: men Lars Larsen skal være draged til Vefsen.

2) At eftersom fra Grong i Ofverhallen, da Jeg i nogle uger behandlede til ssalighed 70 finner, da undlöbe mig tvende finner, næfnlig Ion Siursen og Jon Torchildsen, og disse toe arme siæle hafver siden skammeligen udströd i fieldene baade i Haram[1] og Li og Haar-Kiölen, at Jeg skulde sette finner i mörkstuen, binde dem, paalegge dem utaalelige plager, hvilked altsammen er dend allerstörste lögn af Satan som vil afvende faarene fra dend som paa Guds vegne vil söge dem samlede til Guds rige, da vilde Eders Velærværdigheder og Ærværdigheder icke troe saadant. Jeg vil altid visse at Jeg selv för vilde döe förend end Jeg skulde være aarsag i nogen Laps elendighed. Det veed nu Gud. Jeg elsker dem alt for höit til det Jeg skulde vilde dem noged ondt. Men dieflene og helvede vil Jeg have skildt fra dem og derpaa vofver Jeg mit eged lif. Dette ville I være mine vidner til, i fald anderledes blir i Eders fielde spargered. Guds sende-

[1] Harran, N. Trdhjms amt. Om Jon Torchildsen se också Qvigstad, s. 68, not 3.

bud kand jo icke komme med sverd eller haardhed, men med sagtmodighed, Guds ord, hands aand og kraft i dend allerstörste kierlighed.

Dersom der var at bekomme hoss Eder Novum Foedus Lappico idiomate per Rangium[1] cura Lectoris Hernösandensis, da giör I mig en stor tieneste, at I ville skicke mig et exemplar og endnu större, om Jeg faar flere exemplarer, dem Jeg gierne til al takke vil betale med det priis som forlanges.

Og nu er min siste begiæring denne, at Eders Velærværdigheder og Ærværdigheder vilde holde mig til gode og forklare til det beste denne min skrifvelsse, thi Gud er vidne at Jeg har skreved det altssammen for Guds ansigt i mit hiertes inderste bedrövelsse ofver de forförde faar, og i haab at Christus skal dog i denne siste verdens tid forbarme sig ofver det arme Lappefolk. Nu være da saliggiörelsen og riget og magten Gud og Christo, dertil siger hinanden, dertil siger baade Sverrig og Norrig, Amen, Ja Amen!

Mine kiære Brödres i Christo, de Velærværdige og Ærværdige Præsters i Jemteland og anden steds, hvor finner ere underliggende

velvilligste tienere og medstridere til Guds rige

Thomas von Westen.

Snaasen 11 Mart. 1723.

[Utanskrift.]

De Velærværdige, Meged Ærværdige, Hæderlige Præster fra Jemteland og anden steds hvor Lapper tilholder udi Sverriges rige, af hvilke endel formodes paa Levangers market, Sine kiære brödre i Christo,

huldeligen

[1] Den af pastorn i Silbojokk Lars Rangius under åren 1701—13 utförda öfversättningen af N. T. blef aldrig tryckt.

II.

Kerstin Jakobsdotters uttydning af de lapska orden i von Westens bref.

Lappqwinnan Hustru Cherstin Jacobsdotter som mästadehls i sin tid wistatz uthi Medelpad- och Helsingeland, men som kortast umgåtz med Nordska Lapperna, och beklagar sig hafwa tänkt att theras galenskap ey skulle härröra af Hin onde, och theremot åstundar nu mehr och mehr till wäxa uthi den sanna Gudens och sin Frälsares kundskap, hon har, så wida henne kunogt kan wara, följande uttydning lemnat på dhe Lapperska ord, som i Högw: Hr Th. v. Vestens berättelse från Norrige finnas.

Radienatsie wet hon ey annat betyda än som Utterjkin[1].

Veralde nolmai, elakaste ellr wärste man[2].

Sladeraia ɔ: lögnares gofar[3].

Bieg solmai ɔ: Man regerande wärsta wädret.

Thor ellr *Hor.* *Thore Horagalles* idem.

Adschiegads ɔ: menniska stående för en stor eld[4].

Aile Kesolmai Paive ɔ: Aile och Paive betyder båda till Gudz dag eller Sabath. Men Kesolmai, som står emellan, betyder Fahn[5].

---

[1] Torde vara afskrifningsfel för »Utterskin», hvilket dock är en alldeles otänkbar öfversättning af Radienatsie; i -natsie har hon troligen tyckt sig höra det sydlapska *nahke* »skinn».

[2] En oriktig öfversättning; antingen det svenska *värre,* som äfven lånats till sydlapska dialekter (t. ex. i *värranit* »bli värre»), eller också det sydlapska *veres* »elak, argsint» har här föresväfvat henne.

[3] Hos von Westen står Maderaja; hon har tydligen utfrågats efter en dålig kopia af brefvet.

[4] Från Jukkasjärvi har Wiklund antecknat, att adj. *atjek* begagnas om en person, som är krokig och framåtböjd af sjukdom, och att ortnamnet *Atjek-pakte* i anslutning härtill betyder »den mycket branta, nästan öfverhängande klippan». Det är icke uteslutet, att en dylik betydelse äfven kunnat finnas på sydlapskt område, i hvilket fall K. J:s förklaringsförsök kanske skulle sammanhänga därmed, att en person, som står och värmer sig framför en eld, lutar sig fram mot den.

[5] Något Kesolmai »fan» finnes icke, ej häller något Aile »söndag». Hos von Westen står Ailekes olmai.

Maderakka ɔ: Hustru eller qwinna, puta furiskt updiktad, den gamleste eller af ewighet.

Sarakka ɔ: elliest en qwinna, dok förstås här en yngre än den förra.

Uggsakka ɔ: hustru för låsdören wacht stående att ingen må gå in.

Jugsakka idem putatur.

Sergoedni—Sarak betyder ewighet [1].

Nojde ɔ: wys man eller Trullkarl.

Store Nojde — af wärste slaget och utlärdast i den Scholan, hwilka när dheras söner wilja lära all dheras konst, neka dhe der till, och säya sig hafwa gifwit kropp och siähl för den konsten till *Ula Kaimo* [2] ellr *Mud baimo* [2] ɔ: den andra ewiga werlden: Thesse sade och hölt hon för full sanning att the med Satans hielp hwarandra ifrån döden kunna frälsa, fast än dhe 3 dygn warit döde i thet the gå in i Ula Kaimo, kunna ock igänkänna the dödas siähl, samt rycka henne tädan, men sig sielfwa kunna dhe intet hielpa: Heu illa

Helbolmai [3], såsom en man som försummar sig wid något godt som står honom före.

Giasse Olmai [4] ɔ: en man som ser sig om hwad han skall taga sig före.

Fauno ellr *Fudno* ɔ: den wärsta i Helfwetet.

Rautu ɔ: ett land ganska långt norr, som Hennes mohr hemma sagdt.

Idnu ɔ: mor — dok menar hon här förstås en ond mor.

Kesolmai, melius *Kiebsolmai* ɔ: Gamlen eller Hin hårde, som dhe holla för swart, ty Kiebs är swart, Olmai man.

Saivo ɔ: Store Fiäll eller Berg, der röken står ellr de wärsta spöken som der boo, derest ock skola wara kiärnor som går, Salva venia, ellr orenlighet, hwilka om man widrörer, så gå dhe igien och synas intet. Hönsen eller Tuppar gahla ther ock, skall wara långt Norr, sådane Saivo skall dhe holla för sina underhollare.

Bise ellr *Biss* idem ett hel. fiäll, ther sädane theras råd ɔ: Spöken

---

[1] Otänkbar öfversättning.

[2] Fel för von Westens Mubbenaimo.

[3] Felskrifning för von Westens Leibolmai.

[4] von Westens Giaseolmai, hvars giase afser *tjatse* »vatten», har af den som utfrågat K. J. utlästs med börjande *gi-* i st. f. *tj-*, så att hon uppfattat det såsom afseende *gehtjet* »se på».

finnas, och der som det största är, äro 3 portar, genom den medleste porten går Lappen in dok om midnatz tid, men om ottan eller sen qwäller ut — och skola Lapparne här wid, som wid all annor Superstition wara grufsam Helige, att hon sade sig ey kunna tro några den rätta lärans Ledamöter så eniga wara kunna och ömma för sin Religion.

Gade[1] ɔ: Stå ut med en ting, anat wiste hon ey.

Sairoolmai[2] ɔ: sielfwa under hollaren i berget.

Noides Vaigni[3] ɔ: wys mans underwisning.

Saivogelle ɔ: dhe som följa — ty Gell betyder Skara, hoop, följe[4].

Kobdu eller *Kobda* ɔ: Trumma.

Jami Kaimo ɔ: döden hwilken dhe grufwelegen rädas före och wilja ther ifrån befriade och förlossade warda.

Reinagta ɔ: Ondtz bortskaffare[5].

Veertos ɔ: ond.

Jonus — *Jonsuk* ɔ: midsommare[6].

Udde nemo lauck — döpt af något annat[7].

Sarakka giesset ɔ: en qwinna som ser sig om huru det skall gå[8].

Sarakhi nammo[9] ɔ: Skapat Faders namn. Akhi är Fader.

Vatte le Sarakka biergis[10] ɔ: det war en Skapare moder i berget; Ty Sar betyder skapa.

Sarakka qwinna eller Hustru, och med att Skapa dok mehra till ondt.

Ibmelgare ɔ: Wår Herres skiähl, rectius mihi, Siähl, ty Ibmel skall betyda wår Herre och Gare skiähl[11].

Mubbe naimo ell^r^ *Muble naimo*[12] ɔ: den andra werlden. Moble annan Naimo werld.

---

1 von Westen gadse; hennes förklaringsförsök. gjordt med ledning af en oriktig kopia, förfaller alltså.

2 von Westen saivoolmai.

3 = trollkarlsanda.

4 Oriktig förklaring, grundande sig på oriktig kopia af von Westens saivogvelle.

5 Burman har trott, att von Westens averruncatores malorum skulle vara en öfversättning af Reinagta, jfr ofvan sid. 2, not 3.

6 Jonus är en felskrifning för originalets Idnus (sid. 2, rad 5 uppifr.).

7 Se ofvan sid. 3, not 2.

8 Oriktig förklaring, beroende på felskrifning, se ofvan sid. 3, not 3.

9 Felskrifning för originalets »i Sarakkæ navn».

10 Felskrifning, se ofvan sid. 3, not 6.

11 d. v. s. skål, fat.

12 Felskrifningar för originalets Mubbenaimo.

Maderakka Gaml. Kiäringen, som förr omtalt är.

Noider ɔ: Trullkarlar.

Harkiölen[1] menar hon wara det samma som Herculs fiäll bort om Ström i Hammar dahl, det ock bönderna ibid: skola afwetta, allenast dhe willia wittna sanningen sade hon, ty af dem köpes, Höns, Hästar, Koor, Kattor, Hundar etc. till offers; Si Fides habenda narranti.

Orden har iag dehls ändrat, effter Hennas stafwelser och som det är stor difference och otaliga Dialecter uthi deras språk, så är wähl troligit, att den ena ey så noga skall förstå den andra.

Hon war ock rädder före att andra Lappkiär. skulle Henne förfölja om dhe finge weta Henne theras hemligheter uppenbara. Jmedlertid tackade hon Gud att hon ey wiste af alt deras afguderi.

A: A: Burman.

[1] Jfr sid. 4, not 2.

III.

Paulus Samilins uttydning af de lapska orden i von Westens bref.

Förklaring öfwer de Afgudars namn, och andra lappske ord, som i Norske Missionerens bref till de Swänske Lapp Präster, af den 11. Martii, åhr 1723. befintege äro, hwarjämte äfwen anföres något om de andra Lapparnes Afgudar, gifwen, till ödmiukast efterlefnad af Högwördige Herr Professorns Hallenii gunstige befallning, af undertecknad, och är som följer, nembl:n

a. 1. *Radien* eller som den kallas uti Norska Missionerens bref *Radienatsie*, kallas en sådan gud, som skal nedsända andan till menniskans aflelse i moder lifvet, och öfwerlefwererar den gudinnan Muderakka[1] i händer, hwilken återigen straxt antwardar densamma sin dotter Sarakka, som låter wäxa kiött på andan, till des thet blifwer ett fullkomligit foster. Radien säjes ock uptaga de döda till sig, sedan de en tid lång warit i jabmi aimo, eller i dödzens land.

b. 2. *Radiengedde*, deriveras och härkommer utaf Radien, hwilcken bemärcker en gud, som jag ofwan före nämde, och gedde, som betecknar en slätt plan eller fält, på hwilcken en dehl Lappar om Sommaren pläga kiöra i hop sina Renar, och i ansende til sitt ursprung betyder det en sådan afgud, som har omwårdnad om Renens skiötsel och upwachtning.

c. 3. *Varalden olmai*, kommer eller deriveras af werald, som betyder thenna wärlden, och ålmai, man, och bemärcker altså en gud, hwilckens macht är stor, och denne säjes styra och regera werlden; dock förstå lapparne med varalden olmai icke den rätta och sanna guden; utan en annan mächtig gud, oansedt de icke wilja tilstå det.

d. 4. *Maderaja*, som uti Norska Missionerens bref står, wet icke jag, ei heller har jag hört något berättas om henne, utan hon lärer

[1] Skriffel för Maderakka.

utan twifwel dyrckas af Norske lapparne, och kan skie ock utaf de lappar som wistas långt opp i fiälle.

e. 5. *Biegs ålmai,* deriveres och härflyter utaf Bieg, weder, och ålmai, en man, och således i ansende till des ursprung, betecknar det en sådan gud, efter deras inbillning och galna mening, som regerar och råder öfwer weder och watn, till honom offra lapparna; på thet han skall stilla wedret och stormen.

f. 6. *Thor,* kallas en gud, som mycket dundrar i luften, då han wred warder, och slår stora stycken sönder af bergen, nederfäller träderna och slår äfwen menniskiorna i hiäl. och är ei annat än Thorn eller åskian.

g. 7. *Horagalles,* om hwilcken jag förwisso ej wett giöra någon wiss berättelse; utan i deras fabler och sagor talas mycket om denna Horagalles, och säjes, då synda-floden gick öfwer den förra werlden, at han då blifwit conserverat på en ruten ståck, på hwilcken han sutit till des flodzens watn förtorckades af jorden.

h. 8. *Adsiegadh,* är ock ibland deras gudars antall, och är ej annat, än som wi kalla Thor eller åskian. Lapparne pläga, när åskian dundrar, stiga under en gran, och slå sin knif i trädet under hwilcket de sittia, eller också flå barcken på en sida af träet, på det at åskian icke skall giöra dem någon skada.

i. 9. *Ailekes olmai,* äro tre helige män, till hwilkas ähra och tienst lögerdagens och Söndagens helig hållande är skiedt.

k. 10. *Beifwe,* Solen, den dyrcka ock lapparne för en gud, och det till den ändan, at hon skal skina klar och giöra at gräset wäxer till renens föda.

l. 11. *Maderakka,* betecknar en gudinna, som hielper qwinnor i deras barns nöd, och deriveras och kommer utaf Mader och akka, som betyder en kiering eller qwinna.

m. 12. *Sarakka,* bemärcker äfwen en gudinna, som gifwer barnet kiött, sedan Radien har nedsändt andan, och deriveras af Sar, och akka, af hwilcka det förra betyder signa, och det senare bemärcker en kiering eller gamal qwinna.

n. 13. *Ugsakka,* betecknar en döra gudinna, och deriveras utaf ugs eller ux dör, och akka kiäring.

o. 14. *Juxakka,* betyder en båga gudinna och kommer utaf Jux

eller juex, som bemärcker en båge eller byssa, och akka kiäring eller en gamal qwinna.

p. 15. *Sergvedni*, om denna har jag icke hört talas; utan han lärer wara bruklig hos Norske lapparna.

q. 16. *Leibolmai*, kommer utaf det ordet leib, som egenteligen bemärcker ahl, och olmai, man: men emedan ahl barck, när den warder tuggat eller kokat, blifwer röd såsom blod: ty hafwa lapparne begynt kalla detsamma leibålmai, som då, efter deras mening, betyder en sådan, som råder öfwer skytterij, och till honom offra lapparne, på det han skal giöra dem lyckliga uti deras skytterij och jägerij.

r. 17. *Giase olmai*, betecknar en watuman, och deriveras utaf giase, heller som det rättare bokstafwäres tiatze, som betyder watn, och olmai, man, och i ansende till sitt ursprung och derivation, bemärcker det en sådan, som råder och regerar watn.

s. 1. *Fudno*, betyder diefwulen, brukas då, när lapparne swärja, *Rautu, verto, Idni Kiebs olmai* bemärcka äfwen det samma, som Fudno.

t. 2. *Saivo*, brukas af Noidar eller spåmän, när de wilja tillskynda sin nästa någon skada, till exempel, om en Noidar har till sin saivo, wargen, så skickar han, genom diefwulens macht, den samma till sin owän, hwilcken då antingen i hiäll rifwer den andras Renar, eller Eljest tillskyndar honom skada, och i ansende härtill, är saivo ej annat än Noidarns el: spåmäns hielpe medel, hwarigenom han tillfogar något ondt på sin nästa, heller ock på hans ägodehlar.

u. 3. *Bisse* eller *Passe*, betyda ett heligt berg, somlige kalla det Bisse, och somlige Passe: men betyda dock båda ett och detsamma.

v. 4. *Gadhe*, som står i Norske Missionerens bref, wet jag icke, om det brukas här hos wåra lappar, ty jag har icke hördt nämnas om det, icke heller wet jag hwad det betyder[1].

w. 5. *Saivo olmai*, brukas jämväl af spåmän, och betyder en man, som warder brukat till at giöra skada, och deriveres af Saivo, som betyder ett hielpe medel och olmai, en man.

x. 6. *Noidesvoligne*, betyder Spåmanswisa, den de siunga, när de slå på Spåtrumman[2].

y. 7. *Saivoguelle*, kommer utaf Saivo, och guelle, som betyder en

[1] Gadhe är skriffel för gadse, jfr ofvan sid. 10, not 1.

[2] Förklaringen oriktig och beroende på ett skriffel, jfr ofvan sid. 2, not 1.

fisk; men när det warder sammansatter med Saivo, bemärcker det Spåmans werektyg, eller hielpe medel.

z. 8. *Saivoladde*, bemärcker äfwen ett sådant hielpe medel, hwilcken Noidar eller spåmän bruka, och deriveres utaf Saivo och ladde eller lådde, af hwilcka den förra bemärcker ett hielpe medel, och den senare betyder en fogel; men när det blifwer sammansatt med Saivo, betecknar det en sådan fogel som brukas af spåmän såsom ett Instrument eller wercktyg.

aa. 9. *Kobda*, betyder lapparnas spåtrumma.

bb. 10. *Jamiker,* betyder en döder.

cc. 11. *Jamikaimo,* bemärcker dödzens land och är sammansatt af jamik, som betecknar en döder, och aimo, hwilket betyder ett land.

12. *Mieja, Axstielko, Giergie*, wet jag icke hwad de betyda, emedan jag icke sedt, ej heller hört talas om sådana ord [1].

dd. 13. *Biergo*, betyder kiött, ty då det säjes: dat le Biergo, så är det så mycket sagt, som detta är dens eller dens kiött.

ee. 14. *Varra,* bemärker blod, när det säjes: dat le mo warra, är på Swänskan, detta är mitt blod.

gg. 15. *Mubben aimo*, betyder den andra werlden och deriveres utaf Mubbe, som betyder den andra, och aimo, hwilket bemärcker land eller werld.

ff. 16. *Jbmelgare,* betyder gudz kiärile, och förstås, när det säjes, at lapparne dricka Jbmelgare eller Jubmelgare, Herrans nattward.

hh. 17. *Rautu,* betyder helfwete.

Jbland desse gudars antall, som uti Norske Missionerens bref finnas upräcknade, kunna äfwen följande anföras.

1. *Giesen ålmai*, Sommarman, och deriveres utaf giese, Sommar och olmai man, och i ansende till denna sin derivation bemärcker det en sådan afgud, som regerar Sommaren och till honom offra de, på det han skal giöra en god och wacker Sommar.

2. *Mano,* månan, hwilcken de ock hålla för en gud.

3. *Passevara,* helige berg, och deriveres utaf Passe, helig, som ei annat hos lapparne bemärker, än sielfwa afguden; ty de kalla den gemenligen Passe, och vara eller varre berg, om sådana Passe vare får ingen utaf lappska qwinnor gå, ty om de det giöra, warder Passe

[1] Skriffel. jfr ofvan sid. 3 och rad 2 nedifrån (täxten).

vare på dem wred, och således tillskyndar dem någon skada och olycka, ther före måste deras qwinnor graneligen wachta sig, at de intet gå kring om Passevara.

4. *Possio akka*, är en gudinna, som har acht om indre dehlen af deras tiäll, och deriveres utaf Possio, som betyder indersta dehlen af tiället, och akka en kiäring heller gamal qwinna.

5. *Niåfwo gedge*, är en sten, på hwilcken lapparne pläga kasta fiskens inälfwor och fiäl, på det de skolla få mycken fisk, af sådana siögar ther råå uti wistas, och deriveres af Niåfwo, som betyder fiäl[1], och gedge, som bemärcker en sten, omkring sådan niåfwo gedge få icke heller qwinnor gå, lika som de icke få gå omkring Passevarre, så få de ej heller gå omkring Niåfwo gedge, ty de kalla Niåfwo gedge äfwen Passe, som Passevarre.

6. *Nemoguelle*, bemärcker Namfisk, den lapparna bruka då, när barnen blifwa siuka, och denne få icke alla; utan allenast de, som äro omdöpte, ty lapparne hafwa gifwit sina barn andra nam, då de blifwit siuke, på det de skulle, efter deras mening, der efter blifwa friskare. Denne Nemoguelle, deriveres utaf Nemo och guelle, af hwilcka den förra betyder nämna, och der af kommer äfwen det ordet namadet, hwilcket bemärcker gifwa namn, och guelle, som betyder fisk.

7. *Passevarreguelle*, som betyder helig bergz fisk, denna bruka Noidar eller trollkarlar, när de welja tillskynda sin nästa något ondt, och deriveres af Passevarre och guelle, af hwilcka den senare betyder fisk, och den förra helig berg, heller och sielfwa Afguden. Desse äro nu de förnämsta Afgudars namn, så wäl deras, som i Norske Missionerns bref stå, såsom de andre Afgudars, hwilcka jag i ödmiukhet welat ingifwa.

Upsala d: 25. Novemb: 1742.

Paulus Samilin.

---

[1] Lindahl & Öhrling »*Njowo*», fisk-rensning, fisk-fjäll och tarmar. *Njowo fjällo*, et bräde at rensa fisk uppå». Från Lule lappmark känner Wiklund ej detta ord, men väl dess stamverb *njuovvat* »slakta; flå; rensa fisk».

IV.

Mag. Carl Solanders relation om den norska lappmissionen och lapparnas hedendom.

Högwälborne Herr Grefwe, Kongl: Maj^ts och Sweriges Rikes Råd och Præsident i Riksens Cancellie Collegio.

Högwälborne Herr Grefwe, Kongl: Maj^ts och Sweriges Rikes Råd och Præsident uti den Kongl: Lag Commissionen.

Högwälborne Herr Grefwe, Kongl: Maj^ts och Sweriges Rikes Råd.

Högwälborne Herr Baron och Hof Canceller.

Så och

Hög- och Wälborne Herrar CancellieRåd.

Sedan jag under d: 26 april til hans Kongl: Maj^tt underdånigst insändt det extract som Landzhöfdinge Ämbetet i min frånwaro af den Norrske Missionariens Jöns Kildahls medhafde Missionair-Böcker, samt mig förfrågat huru jag mig hade at förehålla, i fall bemelte Kildahl widare skulle komma ifrån Norrige hit neder utan wederbörligit resepass, at i följe af sin föregifne Instruction wilja handla med wåre Swenske Prester i Lappmarkerne om det som til Lapparnes omwändelse tiäna kunde. Så har Probstens i Piteå Son Magister Carl Solander insändt mig hosgående Relation berörande Missions wärcket där i Norrige, hwilken han inhämtadt och sammandragit, dels utur desse berörde Missions-Böcker och Instructioner hwilka bem^te Kildahl i wintras med sig hade, dels af hans munteliga berättelse: och som i bem^te relation en och annan omständighet warder berörd, huru författningen där i Norrige med Scholar och Kyrckior samt Lapparnes omwändelse ifrån det afguderi där ännu skal wara i de Norrske Finn- och Lappmarkerne; Så har Eders hög Grefl: Excellencier och högl: Kongl:

Concellie Collegio jag sådant bordt ödmiukt och allerhörsammast insända med wördsamste förblifwande

Eders hög Grefl: Excellenciers
och
Höglofl: Kongl: Cancellie Collegii
Tienstskyldigaste och tiensthörsamste tienare.

J. Grundel

Umeå d: 14
Junii 1727.

L. Bursell

Kort Relation, om den danska Missions tilstånd uti Norrige, dels af berörde Missions-Betiänters meddelte Instruction, samt, dels af Missionariens Jöns Kihldals, mundtelige giorde berättelse, extraherad; som skiedde 1726.

Anno 1715, är effter Konungens i Danmarks under d: 18 April samma år utgifne befallning et Collegium Missionarium uti Kiöpenhambn förordnat och inrättat, bestående af en præses och 4 assessores; och Præsiderar nu för tiden GeheimeRådet Hollst, som til assessorer hafwer S. Theol: prof: Stenbock, Maling, etc: skolandes ber^de^ Collegium hafwa försorg, at den rena Evangeliska läran, uti Nordlanden och Finmarcken, Grönland och OstIindien, måtte blifwa utspridt och widare Stadfäst. Och til at med större frukt och nytta samma wärk befordra, hafwer samma Collegium til sin fullmäktig wid Mission uti Norrige, S. Theol: Lectoren uti Trundhiem, Thomas von West, förordnat; Hwilken år 1716 igenom hela Finmarcken reste, om inbyggarenas andeliga tilstånd tärsammastädes, sig at underrättad giöra; hwarest han icke allenast en stor fåkunnighet uti Christendomens kunskap, utan ock mycken widskieppelse, trolldom och afguderi befunnit. I samma mening och upsåt, förrättade bemelte Lector Åhr 1721 visitation i Nordlanden, som äfwen til sin andel: wälfärd, uti et slätt och beklageligit tilstånd war; hwilket så mycket lättare at sluta, som hos ber^de^ Lappar och finnar, inga Kyrkior och Scholar upbygde, eller nogra Prester wistande warit, och således sällan eller aldrig fått offtare nogon gudstiänst och underwisning, än de til Landsbygden uti Norige el. Sweriges Lappmarker öfwerkommit,

ibland hwilka somliga hafwa warit, och ännu så obetänckte och motwillige äro, at de uti de stora emillan Norrige och Swerige warande fiäll och willmarker, i synnerhet uti Orijas fiället[1], sig uppehålla, och intet på många år se låta. Hafwandes Lector von West uti årlig Lön 500 RDr och utom dess alla sina reseomkostningar betalte. Til widare detta wärkets befrämjande, äro uti Nordlanden 5 Missionarier constituerade, och äro 1 Trumsendensis Siur Kihldal, 2 Senjensis, Sedenius, 3 Saltensis, Jöns Kihldahl, som tillika är Lector von Westes fullmäktig, och åter i den senares frånwaro under visitationerne, Simon Kihldal. 4 Ranensis, Munk, och dess vice Missionarius, Arved Bistock. 5 Varsensis[2], Dass. uti Trundhiems amt är Hellseet. I Finnmarken följande 1 Jessing 2. Lim. 3. Lectors Fullmäktig och missionarius Altensis, Lund. 4 En som nyln förordnad är, och til namnet ännu okunnig. Desse Missionariers besynnerlige ämbete och åliggande plikt är, at flitigt resa omkring i sine districter, Lapparne och Finnarne i Guds ord underrätta, omwända och til sanningenes kundskap föra, samt på det nogaste sig underrättade giöra, om detta folckets afguderi och widskieppelser, jemte det, de alt bränwins säljande och supande skole söka at förekomma; stellande sig för öfrigit til effterrättelse, hwad dem af Collegio Missionis eller dess Fullmäktig Lector von West, anbefalt blifwer. Desse Missionarier böra alla Studerade och Literati wara, hwilket de ock nu för tiden äro, undantagandes Hellseet, hwilka äfwen in Theologicis, innan de til Mission antagne warda, examineras skola: åtniutande sedan i årlig lön 80 RD:, men Kihldal som hela sin lifstid wid denna mission förblifwa will, undfått tilökning af 20 RDr, och äfwenledes för sin hustru Karin Andersdotter, som Finnarnes qwinfolk underwisa skal, 20 RD:; warandes han[3] tärstädes födder, samt dess föräldrar och släktingar samma okunnighet och afguderi som de andra, undergifna warit. En extraordinarius Missionarius niuter 50 à 60 RD: i lön, effter som hans arbete och resor swåre och långe äro.

---

[1] »De vilde Lapper fra Orjes-Fieldet» omtalas också hos Hammond, s. 554, efter von Westens »Missions Anstalter». Med Orijas, Orjes afses tydligen det finmarkslapska ordet *oarjes, orjis* »sydvästlig, västlig» (lulelapska *årjatj* »sydlig»), och von Westen har väl hört det användas i ett kollektivnamn för de inre trakterna någonstädes, där dessa lågo ungefär i sydvästlig riktning från hafvet, alltså i Finmarken.

[2] Läs: Vefsensis.

[3] Läs: hon; hon var en lappflicka från Harjangen i Ofoten (Hammond, s. 838).

Sedermera, äro uti alla de amter och destricter, hwarest missionarier förordnade, Scholar uprättade, och nu för tiden följande äro; uti Trumsen 3. Senjen 4. Salten 9. Vesteralen 2. Ranen 2. Varsen[1] 1. och uti Trundheims amt 2 uti hwilka, Lappar och Finnar til præceptorer antagne äro, som tilförne Missionariernes tolkar warit, och uti sin Christendom så underrättade, at de andra informera och lära kunna, hafwande uti årlig lön 20 RD:.

Utom desse äro äfwen Hälgedagz wäktare tilsatte, hwilkas åliggande skyldighet är, alt hwad de om afgudarne och andra synder höra, angifwa, samt sig underrättade giöra, om och huru wida Föräldrarna, sina barn i Scholan sielfwa at underhålla, kunna hafwa tilfälle, då de oförmögnares af Missionen niuta sitt uppehälle; förutan det, skola dessa Helgedagzwäktare om Scholarnes och Församlinghusens Reparation och upbyggande sig wårda låta, samt missionarierne under visitationerne följaktige wara, då de hafwa sin rese förtäring, och utom dess i årlig lön 1 RD:. För öfrigit, hafwa alla til denna Mission hörande betiänte, sig til efflterlefnad stella, hwad siälfwa collegium Missionis i Kiöpenhamn dem anbefalla, samt den instruction offtaber^{de} Lector, årligen dem gifwandes warder, hwilken bem^{te} Collegii approbation underställes, och underskrifwen är, af Lector Theol: von Vest, såsom Collegii Missionis Fullmäktig, och af Hans Skanke, Seminarii Scholæ Nidresensis ConRector & desig. Rector, hwilkens besynnerl: tiänst är, at underwisa dem som Missions Betiänte warda, hwilka icke dess mindre af lector om sin skickelighet här til, examineras skola, likaledes underskrifwen af Hans Hagerup, den Nordiske Missions Casseur. Bemelte Instruction, som är mycket widlyfftig, och allaredan til d: 23 Martii 1725 består af 1276 pag: in Fol: continueres åhrl: med, i anledning af förefallande Casus, och de berättelser som ifrån Missions-Betiänterne inkomma; och finnes tär äfwen mycket infördt om denna Missions begynnelse, Lectorens giorde Visitationer, men i synnerhet om det afguderi, som han ibland de danske Lappar och finnar funnit, samt det missbruk och allehanda synder, som af det öfwerflödige Bränwins mångleri, förorsakade äro; ja, pag. 1230, står, at de af kiärlek för denne drycken sålt sina ägna barn; Hwarföre ock än al flit anwändes ifrån den samma dem afhålla; hwilket Lector pag: 353 effter plägad correspondence med

[1] Läs: Vefsen.

Sal: Probsten Grubb i Umeå, uti Sweriges Lappmarker skiedt wara, berättar; ehuru wäl han pag: 882 åter sig utlåter, at wåra Swenska om Sommaren dem i Schierföhn med bränwinet förföra: sökiandes imedlertid som förmält är, at komma finnen och Lappen där til, det han med Bränwins supande aldeles afstå skal; hwarföre ock skier, at när nogen som afsagt sig bränwinet, men sitt löffte bryter, han warder 1ste och 2dre gången tiltalter, 3die gången skier det samma i hela Församlingens närwaro, under det de enhälleligen bedia Gud för honom, och omsider 4de gången ifrån H: Nattward afhållen, til dess han giordt bättring, och det samma med missionariens attest gitter bewisa, då han åter ad S: Synaxin, af ministerio admitterad warder; emedan desse missions betiänter intet tillåteligit är, Sacramenterna administrera, til h:ken ända, Lector sine Limitatione pag 99 anförer, at Christus utsändt apostlarna, intet til at döpa, utan allenast til at lära, och således skola äfwen dessa Missions Betiänte sände wara. I synnerhet hafwa de handlande sökt at hindra, det offta bende bränwins handel intet skulle afskaffas, och derföre utspridt, det Lector wid sin visitation hafft en Bödel med sig; kallande äfwen den nu kiäring, som intet wil och kan supa bränwin, hwar om widlyfftigt pag 525 i Jnstr: pag 711 betygar Lector sine exceptione, at Christendomen öfwer alt är förfallen, men besynnerln uti Nordlanden och Finmarcken. pag: 742, kallas Skrifftepenning, el. nummus absolutorius, en horedaler. Äfwen är offtanämde Lectors utlåtelse uti d: 3 tom: af Instr: at det giör honom ondt och förtryter, det de Lappmän, som bekiändt sig hafft trummor och annor widskieppelse bedrifwit, det de uti Swerige med 2ne weckors fängelse på watn och bröd äro straffade wordne &tc: tär emot åter, warder sådana och andra grofwa Syndare, hos dem aldeles ifrån det werldsliga straffet befriade, af föregifwen orsak, det de intet annat wetta skola, än det är den rätta Guden som de dyrka, til dess de omwände warda; ja, om de än skulle söka at tilfoga Missions Betiänterne skada elr med döden hota, så skola de ändock aldeles ostraffade blifwa. Och så med andra stora och grofwa synder.

Widare warder pag. 1250. 1251 utlåfwat, at utan betalning skal til Missions betiänterna, som Studerade äro, följande böcker lemnas; Buxtorphii Lexicon Hebræum, Pasoris Lexicon Græcum, samt alla böcker, som af Swenskan på Lappska tungomålet öfwersatte warda; äfwenledes

Tornæi Manuale, Grans cateches af thessauro Catechetico Paulini contraherad. Till Missions Betiänterne igemen, dessa: en bibel, en Psalmbok, Christendomens kiärna, Hiörnings exercitatio Catechetica, Lodbergs korta Spörsmål, Müllers hiertespel öfwer Evang: tillika med dess passions förklaring, fattigmans husbok, Bails praxis pietatis, Arends sanna Christendom, Paradis Lustgård, Lassenii Bibliska kärna, Himmelska Herredag, Menniskans skyldighet sielf öfwer dragelsens hemlighet, Dericsens skriffter, Santhonis gyldne Clenodium, Beren Sivers Salighets medel.[1]

Förtekning jemte uttydning, på de afgudar och Offer, som de danska Missions betiänte, ibland sina i Finnmarcken och Nordlanden warande inbyggare, befunnit giängse och öflige wara; hwarifrån äfwen en del af de under Swerige lydande lappar, ej heller aldeles kunna befrias, i synnerhet de som i Orijas stora och widtbegrepne fiället[2], samt längre norrut sig uppehålla och wistande äro; til hwilka förra, ifrån Ofoden och Thyfiorden[3] i Norrige många sina barn, at i bemte högstbeklagel: afguderi och trulldom underrättade blifwa, försända, h:ket Lector von Vest uti Instr: p: 1269 äfwen anförer.

Adoratio Rutu, skier, at diefwulen ifrån Menniskian och Creaturen wika må.

Anabaptismus Magicus, skier således, at de för åtskillige orsaker, såsom siukdommar etc: döpa barnen å nyo, dock intet siälfwa insticktelseorden upläsa, gifwandes dem andra namn än de i döpelsen unfått hafwa, och äfwen i watnet lägga en ring af Messing. Warandes eljest Messing hos Lapparne i gemen uti et stort wärde, med hwilken de signera sina bössor, elr ock et stycke i mössan fastsättia så offta de skiuta biörnar; sättiandes likaledes en ring af nogon storlek på en rem, den de sedan smöja[4] elr binda kring om sin högra arm, emillan handen och armbågan, hwilket skal giöra dem starka och frimodiga en annan gång emot Biörnen och at han dem imedlertid ingen skada tilfoga må.

Biex-Ollmaj el. *Biex-Gallis*, är hos Lapparne en gud för wädret, och bor up uti luften; til denne låfwas offer när wädret alt för starkt

[1] Jfr uppräkningen hos Hammond. s. 552 f.
[2] Se ofvan s. 19, not 1.
[3] Tysfjorden.
[4] träda på.

blåser, och på följande sätt skiedt; honom offras et Creatur, dock intet alla år, och wid Offer altaret, hafwa de honom til ähra satt et wäderskått[1], det de med blod bestrukit. Sådane tekn wid Offer altaren, sätties ock en del derföre, at hwar Gud skal igenkiänna sitt offer: Ty hwad för en gud Lappen offrar, så giör han det samma gemenl^n^ wid et och samma offerställe; så at när man beser deras altaren, kan man af det samma se, huru många gudar han offrar til. Denne Biex-Ollmas skål drickes om Iuhl, sedan honom til ähra, öhl och brännewin nederslagit är.

Beiwe-Neida, Solpiga, h:ken skal bo up wid Solen, och har fått offer på samma sätt som verallden ollmaj, dock af hwita Creatur, och i ställe för trä och klyfwan wid offer altaret, giöres Solen til ähra en ring af trä, stor som en fierdingzbotn, den de kalla Solring, hwilken med Figurer utskiäres, och smörjes med blod: hänne offras, at Solen skal liufl: skina, och undertiden som somle wilja säja, för dem som sitt förstånd förlorat. Wid St Hans tid ätes Solgröt, Solen til ähra.

Hora-Gallis elr *Pajan-Ollma*, hafwandes sitt tilhåll uti skyn och är blåklädder, hwilken skal förorsaka torndön; hwarföre när det hårdt dundrar och blixtar, offra de honom en osnöpt oxren, och wid altaret en hammare med blod besmörgd, uphänga.

Jami-akka, är de dödas moder.

Jami Ajmi-Ollmaj, herskar i dödelighetenes Land, hwilka de så kallade Jamiajmo Reiser[2], under sin beswifning befråga, om den som siuker är, til sin förra helsa kan återstälter blifwa elr ej: gifwes då hugneligt swar, så låfwas offer.

Jamikkers upweckelse kallas, at de förmena sig kunna upwäcka nogra af de döda, til at wakta sina Rehnar för odjuren.

Jossen-Ollma, bedies om winteren emot hårdt wäder och snö.

Jux-akka, skal gifwa gåssebarn för Pigobarn.

Kapper-Kiitet, äro alt för många, och wet man ännu intet i synnerhet berätta om.

Kiase-Ollma, gifwer lycka til fiskeri, hwilkens skål i synnerhet uti bränwin om Iuhlen drickes. Andra hålla honom för Neptunus.

Kiorva-Radien, mindre än Radien siälf eller Ver Allden-Ollma.

---

1 hexkvast?

2 resenärerna.

Leib-Ollma, skal gifwa lycka til skytteri.

Mader-akka, skal hielpa qwinfolcken när de hafwa Menstruum.

Passe Mano, är det ny som lyser näst för el^r^ uti Iuhlehögtiden, hwilket dem heligt är, så at de under den tiden intet spinna hamp och sehn; ej heller huggas och annat buller om afftonen giöras; utan hänga de en stor ring uti kåttan, så stälter at månan genom honom skina kan.

Passevare-Gulli, Helige fiälls fisk.

Passevare-Loide, Helige fiälls Fogel.

Passevare-Sarva, Helige fiälls Rehn.

Passevare-Ollmaj, de helige fiällsmän, äro Spiritus Familiares, hwilka kiöpas el. ärfwes, och äro uti wissa fiäll. Desse tilbedies och låfwas med jöcke sång, hwilken sång dock offta brukas utan widskieppelse; de som äro starke Noider, siunga denne sången i synnerhet och för sig siälf; på det de måtte få desse til sig och fråga dem, om det de åstunda weta; hwilket sker antingen wid[1] trumman, en yxa, en sten, hästeben el^r^ bössa, dem de hänga uppå et band uti kåttan; röra de sig, så är det godt och ofelbart tekn om swar. När en qwinna wil tilbedia dem; så hänger hon upp sitt bälte, och därigenom frågar. Äfwen fråga de dem under tiden uti drömmar om hwad de willja wetta. Men de som äro rätt starke Noider, bruka allenast sången, och derigenom få wetta sin åstundade kunskap. Dessa låta de ock til sig kalla genom sina Passevare-Loider.

Passevare-Neida, samma som Passevare-Ollmaj.

Possio-akka, hon tillåter skytteri; hwilken om Iuhle dagen offras bränwin.

Rana-Neida, en ibland de större; hon skal giöra Marken grön om wåhren til Rehnars föda, hwilken offras Creatur.

Sar-akka, skal hielpa barnsängz-qwinnan.

Sar-edni, samma som Mader-akka.

Seide-Neida, samma som Passevare-Ollmaj.

Sertendurik, hafwer sitt tilhåll under kåttan, och offras honom när man siuk är.

Strut-Galle, honom offras Iuhle dagen, om hwilkens hielp ännu intet så kunnigt är.

[1] med; danism, härstammande från det verk, som Solander excerperade.

Stöukedni, hielper qwinnan i barnets aflelse och födelse, men intet allom kunnig.

Tonto: hans besynnerliga tilbedielse är ännu intet kunnig, dock förmenes at han siukdomar förorsaka skal.

Ux-akka, skal wakta barnet när det födt är; ibland annat offras hänne bränwin om Iuhlehögtiden.

Ver Allden-Ollma, är den förnämste Gud ibland finnarne och lapparne, och skal hafwa sitt tilhåll wid stiärnorna, och gifwa lycka til Rehnar. Andra åter hafwa hållit före, at denne warit som hulpit til barnens aflelse i moderlifwet, och han nedsändt en anda i qwinnones lif, hwilken anda, Saredni skulle låta wäxa kiött uppå, och således skulle Ver allden-Ollma tillika med Saredni hielpa til et foster uti moderlifwet; men Saredni skulle dessförutan hielpa qwinnan til en god och lindrig födelse. Offret till Ver allden-Ollma, är skiedt således, at Lapparna hafwa tagit en Rehn, den samma til slagte-rummet utledt, då de med blåttad hufwud bedit, det Verallden-Ollma den samma tacknämln wille anse och emottaga, hwarest de honom då nederstuckit, och af dess blod strukit på et trä, med rötterne af jorden upgrafwit, h:ket de ock siungande kringlupit; detta trä hafwa de sedan satt wid deras offerställe, och äfwen klyfwa af trä uphängt, med h:ken Ver Allden-Ollma, hela Werlden effter deras mening uppehålla skulle. Sielfwa offret, som warit benen, dock icke hela Rehnens, utan allenast som de wid Offermåltiden ätit kiöttet af, nbln hufwudet, ryggen, fötterne, så ock hornen och dess förutan, et stycke af tungan, lungan, lefwen, öronen, stubben elr rumpan, så ock Rehnens pudenda. En del lappar hafwa wäl intet wettat orsaken, hwarföre de et sådant offer giordt, men andre åter berättat, at när de gifwit til offer et stycke af tungan, lungan och benen etc: så har det warit lika mycket som de hela Rehn offrat, emedan Verallden-Ollma siälf, effter deras mening skapar kiött på de ben och stycken han til offer får. Således hafwa de ock sig inbillat, at det skal skapas kiött på Menniskians Siäl effter döden, och en ny Menniskia blifwa; och den kropp, som lägges i jorden skal icke igen upstå, utan Menniskians Siäl, en ny krop i Jami-ajmo, som åter et stycke neder i jorden wara skal, undfå; hwarest, när Människian en tid med sin nya undfångne kropp warit, skal hon, tär dess lefwarne effter Gudarnas wilja warit, försättias til Ver allden-Ollma, och således

nu med kropp och Siäl til honom komma, som i moderlifwet med Siäl och anda hänne begåfwat hafwer.

Vuokko, wet man ännu intet, hwarföre den är dyrkad worden.

Enär en *Noid* ɔ: trullkarl, som uti konsten fullkomlig är, wil spela på trumman, dricker han först bränwin, tilförne brukades luut: begynnandes sedan med nogra hos sig warande qwinfolk at siunga, hwilken sång och sammankomst kallas *Noide Tiömcka* [1], då de tilstädes wara skola, som wilja hulpne warda: under samma sång förehafwer han sig grufweligen, tagandes eld i händerna, och låtz med en knif både i händer och fötter skiära sig, jemte det han kastar sig omkring på knäna: inbillandes de närwarande, sig wara rätt hård och genomdrifwen: uti hwilket raseri, til dess han omsider swimar, continueres; och då talar han med Jami Kutserne som skal gifwa den siuke hälsan, eller med nogen annan, som han wil hafwa hielp utaf; under h:ken beswimelse, hans Passevare-Gulli lifwet bewarar, då han sedan af en wiss tilförordnad piga upwäkt blifwer: säjandes straxt huru mycket offer han låfwat hafwer. På samma sätt igenkalla de sina döda, at deras Rehnhiordar wårda. Äfwenledes, när de wilja tilfoga enom skada sig emillan, ellr sättia biörn på den andras rehnmark, bruka de samma trulldom, förutan det, de då intet dåna. Enär den ena Noiden sätter sig up emot andra, då framställa de sine Passevare-Gulli, Loide, Sarva, hwilken sidsta är aldra-starkast, under hopp at tär med hwar annan öfwerwinna: och när siälfwa drabbningen skal för sig gå, komma Noidernes Passevare Gulli, Loide, Sarva, tilsammans at strida på sina dyrkares wägnar, emot hwar andra: stångar då den enas Sarva hornen af den andra, så warder dyrkaren siuk, och säjes om Sarva dör, så skal ock noiden följa effter. I fordna tider hafwer Stalla elr diälfwulen siälf, dem uti finmarken boende, til enwiges kamp utmanat, och med en pipa tär til teckn gifwit, då de på begge sidor lika p[enninga]r med sig tagit, hwilket för den Succumberande elr dödade, en begrafningz penning wara skulle.

Om Iuhlen gå de til brunnen, och kasta flinta och ståhl tär uti, och det för Kiase Ollma skull, då hans skål om Iuhldagzmorgonen i horn drickes: samt tärstädes ett och annat läsa; och när de tilbaka komma, emottaga dem de hemmawarande med särdeles frögde miner,

[1] = nåidförsamling, jfr sydlapska *tjånkanit* »samla sig».

affecter och ärewördning; tagandes sedan husbonden et drickes kiäril i handen, och dricker Strut Galles skål, kastandes sig rundt omkring, samt nederslåendes dricka som öfrigit är; och hwarest då det mästa faller, där lägges bröd och noget af hwad slagz mat de då hafwa; somligestädes bäres mat bort ifrån kåttan. På samma dag slås neder bränwin äfwen til sina andra gudars tiänst, en skål elr stor kosa innan för eldstaden, den andra wid dörren: det som innom elden kommer skal Poxi-akka hafwa, och wid dörren Uxi-akka. Om Iuhle afftonen slå de sina barn 3ne slag, et för gud, et för Fadren, och ett för modren.

För öfrigit, är til wetta, at hwad här anfördt finnes, bör och kan intet i gemen, om alla lappar säjas och förstås, utan äro, gudi ähra, äfwen ibland dem, som hos andra Christna, de, hwilka älska liuset och guds fruktan, men hata mörkret och ogudaktigheten, åstundande mer och mer at komma til wårs Herras Jesu Christi sanna kunskap: ej heller, at en alla desse och så många offer och afgudar brukar och dyrkar, utan den ena den, och en annan den andra; jemte det noga är at märka, det de i alla lappmarker intet hafwa lika namn på sina offer och gudar, och således talet mycket kommer til at ökas, hälst när man uppå åtskilligas berättelse sig förliter; samt at mycket i forna tider giängse warit, som nu aldeles afskaffat är. Gud förträde Satanam under wåra fötter snarliga!

V.

Prosten Henric Forbus' skrifvelse till K. M:t den 29 mars 1727 med berättelse om den norska lappmissionen och lapparnas hedendom.

Stormächtigste, Allernådigste Konung.

Jn för Eders Maij^{ttz} Kongl. Thron medelst denne min underdånigste skrifft at framträda, föranlåtes iag af det fasliga afguderiet, som i lappmarckerne ännu högst beklageligen öfwas skall, hwilcket alt til denne tiden warit så dolt och lönt hållit, at ingen annan, än lapparne sielfwe afwetat, men nu genom Gudz nåd börjar komma i liuset, således wara beskaffat, såsom hosfölliande beskrifning utvisar, den Eders Kongl. Maij^{tt} iag i diupaste underdånighet fördristar præsentera, med föregången kortt berättelse om sådant wederstyggeligit wäsendes afskaffande i Dannemarck på lappska orter, hwarest i 12 nästförflutna åhren, enkannerl. sedan 1722, en stor reformation skedd är, och lapparne ifrån sit afguderi til den sanna Gudens dyrckan förmådde. Skulle Eders Maij^{tt} af Kongl. Nåd och mildhet, de under Eders Maij^{ttz} Crono Sorterande lappar samma frihet förunna, som Hans Maij^{tt} af Dannemarck sine undersåtare gifvit, neml^{n} at de utan något påfölliande wärldzligit straff, måge få giöra sin bekännelse för wederbörande Prästerskap, eller andre der til förordnade, så förhoppas man igenom den alsmechtigas nådige bistånd i Swenska lappmarckerne äfwen samma nytta och frucht, at alt afguderi blir afskaffat och utrotat, och den sanna Gudzdyrckan deste lyckeligare inplantad och stadfästad. Och såsom detta til den stora Gudens H. Namns ähra, lof och pris, samt de eländige lappars, som uti en hednisk vilfarelse swäfva, ändock Gudz ord rikeligen uti en rund tid hos dem bodt, och rent och klart för dem predikat blifvit, sanna omwändelse och eviga wälfärd länder; Altså är

man fast försäkrad, at Eders Maij^tt en Kongl. ömhet och sorgfällighet om ett så gudeligit wärckz befrämiande drager, såsom Eders Maij^tt allaredo i lapmarckerne Scholor allernådigst tilförordnat, men i Torneå lappmarck en allenast i Jukasjerf upbygd blifvit, medan ingen wisshet ankommit, om den andra i Koutokeino eller Utisjoki skall komma at stå, hwarom Högwälborne Hr Baron och Landzhöfdingen samt Venerandum Consistorium warit i skiljachtige tanckar, och fördenskull Eders Maij^ttz allernådigste godtfinnande uti underdånighet understält. Gud alla Konungars Konung hafwe Eders Maij^tt uti sin gudomeliga wård, wälsigne Eders Maij^tt med et långt lif, stadig helsa och ett lycksaligt Regemente, samt förläne Eders Maij^ttz Christeliga råd och författningar på nu warande Rikzdag och altid then lycko och framgång, som Eders Maij^tt, samt alla Eders Maij^ttz trogna undersåtare nu och i framtiden innerligen fägnan- och frögdandes warder: att fred och rolighet må wara och blifva innom Sweriges portar, och lycka i Konungens Palatz! Således önskar af hiertat den, som är och ouphörligen til dödedagen förblifwer

Stormechtigste, Allernådigste Konung,
Eders Kongl. Maij^ttz
Underdånigste undersåte
och trogne förebidiare
Henric Forbus.

Torneå d. 29 Martii 1727.

En kortt beskrifning om Kongl. Missions Collegio i Dannemark, om Missionen, LapScholarne, och Lapparnes fasliga afguderi, författad in Martio 1727, Af Henric Forbus.

Missions Collegium består af 4 Personer, Hr GeheimRåd Holst, Hr GeheimRåd Monicken, eller en annan för tiden i des ställe, Profess: Theol: i Köpenhamn, Hr Stenbock och Secreteraren Maling. Lector i Trundheim Thomas von Vesten är Collegii Vicarius, men sjelfwa Collegium i Köpenhamn, som blifwit förordnat 1715, och 1716 äro Betjenterne komne i Norige til sin förrättning. Vicarius Collegii von Vesten har 1722 och 1723 uti $1^1/_2$ åhrs tid warit i Lapmarken Continuerligen och farit omkring, at noga gjöra sig kunnig om Lapska

tilståndet, hwilket ock honom gjenom den högstas bistånd wäl lyckats, at han 7 Follianter om det Lapska wäsendet författat och förmodeln alla Secretesser inhemtat, samt gjordt Gudi en behagelig tjenst medelst de arme Lappars omwändelse ifrån alt afguderje, til den sanna lefwande Gudens dyrkan och tjenande.

Mission förrättas i 3:ne Ampter eller Landzhöfdinge dömen, den *1.* är NordLandz Ampt, hwari Lector har sin fulmächtig eller Vicarium, som hafwer Inspection öfwer alle andre Missionarios och Scholæmestarer, Jöns Kildahl wed namn. *2.* är Finmarks Ampt, hwari Lectoris Vicarius är Mården Lund, som sammaledes har inspection öfwer andre Missionarios. Den *3dje* är Trundheims Ampt, derest Petter Johan Muus är Vicarius.

J NordLandz Ampt äro 7 Missionarii och 18 Scholar, samt så många Scholæmestare: i Finmarken 3 Missionarii, 6 Scholar och Scholæmestare: i Trundheims Ampt 1 Missionarius, 3 Scholar och Scholæmestare. Alla Missionarii warda effter 6 åhrs förlop befordrade til goda Pastorater, och fördenskul antaga gode Män den swåra syslan willigt, at de innom en wiss tid äro försäkrade om promotion. Lectoris fulmächtig Kijldahl hafwer med sin hustru, som är färdig i det Lapska språket, 140 RDr i lön, en Missionarius 80 RDr, en Scholæmestare 20 RDr, å 6 Dr Kmt en RDr, och måste hwaren hålla sig alt, hwad han behöfwer, för den lönen. Scholæmestare äro mäst naturelle Lappar, doch någre andre dem ibland. Alle Missionarii äro examinerade til Sacros ordines, men ingen undergåt dem, at de ei måge hindras i sin sysla, som förnämligast i informerande och Lapska afguderjets afskaffande består. En Missionarii sysla är at examinera barnen i Scholorne, hwad framsteg de gjordt uti läsningen och Christendomens kundskap, item at fara hela sommaren igjenom ifrån ena Lapkåtan til den andra, och sökja afskaffa alt afguderje: undertiden samlar han månge kåtelag eller hushåld, som wistas när hwarandra, och underwisar dem i Christendomen; skulle någon ei wilja godwilleligen infinna sig, så hemtas han och föres dit gjenom wissa dertil utskickade. Om winteren informeres de uti 2 weckor ungefär, men om sommaren i längre tid 7 och 8 weckor ibland.

Effter Mickelsmässan [1] far en Scholæmestare eller Missionarius med 6 Lappar omkring och församlar alle barnen, gossar och flickor til Scholan,

[1] 29 sept.

äfven mat för dem af de förmögnare; men de fattigas barn underhållas af Missionen, som har sit underhåld af kyrkjogodz, neml^n^ en tertial af tjonden uti fisk, korn, smör och ost, den andra tertialen tilhörer Presterskapet, och den 3dje Konungen. Bemälte kyrkjotertial arrenderes af wissa Personer, och betales i Contant, förutan det, som i mat til Scholæbarnens födo aflefwereres. Scholæmestaren har bekymmer om matdelningen, som utgifwes til hwar wecka för 3 och 4 i hopen, och kokes af barnen sjelfwa. Alle barnen informeras i 4, el^r^ halffjerde Månader, så länge Maten tilräcker: en del kan ock förr Dimitteras at fara hem, der maten tryter. Jntet admitteres til H. H. Natward, som icke har bewis af Missionario, at det så wida kommit i sin Christendoms kundskap: icke eller gamle, som ei hafwa sammaledes bewis med sig. Af barnen i Scholarne får man mycket weta om afgudiskt wäsende. Gossarne ligga i särskilt rum och flickorne i annat.

En ångerful Lappe, som i sit samwete röres, tager Missionarius först i förhör om des afgudiska förde wandel, och sedan far fram til des han alla särskildt afhördt, lärdt och underwist hafwer, tå hwar och en åligger at bekjänna 1o sin egen synd, 2o alle andres, som han kan hafwa sig bekant. Wed afhörandet tilsäjes dem Kongl. Nåd, at ingen för sit begängna afguderje skal bli afstraffad, tå han alfwarligen blir åtwarnad ifrån slikt wederstyggeligit wäsende, med förkunnande af Gudz swåra straff, der han widare dermed continuerar. Skulle någon än sedermera förnimmas och beträdas med sådan synd, angifwes det dock icke til afstraffande, utan söker Missionen med godo och lämplighet alt öfwerwinna och icke gjöra sig förhatelig, eller afskräckja Lappen ifrån bekjännelsen. Granneliga effterspanas afgudarnas namn och den tjenst, som dem upoffres, at deste bätre kunna föreställa wederböranderne then synden.

Härhos följer en kort berättelse om Lapparnes afgudar och deras dyrkan:

1o Skal en del Gudar hafwa sit tilhåld högst wed Stjernhimmelen.

2o en del i Lufften.

3o en del på jordene.

4o en del nedre i jordene och

5o Mycket djupt ned i jordene.

1o Jbland de Gudar, som äro högst wed stjernhimmelen, är *Radien* den förnämsta, så kallad i Uhmeå Lapmark och Barsen[1], *VeraldenRad* i Jukasjerf, *WeraldenOlmai* i Arioplog och Pitheå Lapmark, betre söder *Radien* och *KjewaRadien* hwilken är ringare än Radien, af somla hållen för Radiens macht. Om samma Radien är på et ställe, eller allestädes, kan ei wetas; doch hafwa Lapparne under Radiens namn ei förståt den sanna Guden, som ses deraf, at en del a part hafft (grufweligit at nämna) den sanna Guden afmålad på sin laptrumma, näst in til och öfwer om Radien, hwilken bland annat skal också gifwa lycko til Renarnas förkofring och wälgång, besynnerligen när han hålles för KjewaRadien, hwarpå alle ei weta gjöra åtskildnad, utan i ställe at de skola offra til KyrwaRadien för Renarne, såsom gjemenln skjer, säja de offret wara til Radien, såsom de ei wiste af någon Kjewa-Radie.

Radiens förnämsta wärk skal wara, at nedsända själen uti menniskjan i Moderlifwet, hwilken själ Gudinnan Maderaca emottager och lefwererar til sin dotter Saraca, som skal låta wäxa kroppen til själen, at det blir et fulkomligit foster. Radien skal ock taga de dödas själar til sig, sedan de en tid warit uti Jamaimo eller dödeland, et stycke ned i jordene, de quo infra.

Men de Olydige emot Gudarna komma i Rotaland, mycket djupt ned i jordene, och ei i Jamaimo: komma ei eller til Radien, utan blifwa altid i pino, hos Rota, h: e: en pinoafgud.

Rananeid är en Gudinna, som äfwen skal bo högt up wed stjernhimmelen, doch ei så högt aldeles, såsom Radien. Skal wara för fjellen en gudinna, och gjöra fjellen bara, samt gifwa nyt gräs och mosa til Renarnas födo. Offret skjer fördenskul til henne.

Några hålla före, at *Rariet* sammaledes skal wara en Gud, men af andre wil förstås dermed Radiens macht.

2o Bland Gudarna i Lufften är

1o *Beifwe,* eller Solen, som med sit skjen och wärma förfriskar jorden och gifwer Renfödan. Offret til henne har warit et qwikt creatur, eller ock om Johannis affton en mjölgröt med mjölk och smör uti, henne til ära kokad, som är kallad Solgröt: item en ring ∅

[1] Läsfel för Vefsen.

gjord, som kallas Solring: äfwen är offrat til henne för åtskillige sjukdomar.

2o *Horagalles,* Thordön, wed Jukasjerf *pajanolmai* och *ahkegas* kallad: i Arioplog på begge sidor om fjelryggen *Horagalles* och *Ahkegas;* i Trundheims Ampt och Uhmeå Lapmark *Horanorja*. Denne slår i sin wrede både menniskjor och creatur ihjäl, äfwenledes stora stycken af bergen, hwilkens wrede at stilla och dämpa, är offret skjedt til honom, af en OxRen. Han förmenes wara blåkläd, af och an fara i skyn, och gifwa dunderslag och blixt, hwarföre ock honom til ära en hammar gjöres af 2 famnars längd, wäl utskurin och påritad, som med blod här och der bestänkes och smörjes. Somliga mena at Horagalles och Rariet skola wara et.

3o *GissenOlmai,* en Gud, som råder öfwer wäderleken, snjö och is Honom offras, at is ei skulle wara Renarne til skada, och at snjöwädret måtte ophöra.

4o *Månen,* hwilko Decembris Månaden offres, at tå et wist arbete afstås: item en ring, som hänges på wäggen, theri et hol är gjordt, at Månen skal skina gjenom det holet och ringen.

5o *Bjexolmai,* sommargud, rådande öfr wäder och wind, watn och haf. Honom offres en skyffel af trä.

6o Äro 3ne *Ailkes,* eller *Atlikes* och *Ailesolmai* kallade. Dem skal fredagen, lögerdagen och Söndagen wara offrade och helgade; men mästaparten hålla före, at fredagen helgas Saracæ, eller Saredni, lögerdagen Radien och Söndagen de 3ne Ailkes. Derföre, när på de dagarne är syndat medelst arbete eller annat, är bemte afgudomen offrat til försoning.

3o Gudarne på jordene äro

1o *Leiboimai,* en Gud för skytterje, hwilko offres, sjunges, gjöres bön och knäfal.

2do *Kasolmai,* en gud för fiskerjen, hwilko äfwen offres, såsom til andre Gudar.

3o Qwinnan *Mader[a]ca,* som med 3ne sina döttrar skal wara qwinnokjönet til hjelp, och skal inmängja sig i sina döttrars syslor.

Saraca elr *Saredni* är den första Maderacas dotter, som skal gifwa barnet kroppen i Moderlifvet, hwilko Radien nedsändt själen.

Saraca skal hafwa smärta wed barnafödandet, såsom qwinnan sjelf. Det afgudiska Sacramentet, som brukas ante Sacram Coenam, skjer denna Saraca til ära, effter hon gifwit krop och blod, ty ätes och drickes tå hennes lekamen och blod. Effter någras mening, skal tå Saracas blod drickas och Leiboimais lekamen ätas, men måste wara förstått om Radiens, som gifwit själen, medan några skola äta Radiens lekamen och dricka Sarednis blod. Saraca åk[a]lles af hafwande qwinnor, och om Juul drickes hennes skål, sedan man slagit ned til henne, hwad hon hafwa skal, bre[n]dwin elr annat, som wankas, och kallas det nedslagne Atseimes[1]. När et barn omdöpes, som offta skje kan, för des siukdom, så skjer det mäst i Sarednis namn, ibland ock i någon annan afgudz, och gifwes barnet et nyt namn, som i fjellen Lapparne emellan behålles. Drycken, som om Juuledag nedslås, kan ock offras til andre Gudar.

Den andra Maderacas dotter är *Uxaca* som skal förandra pigebarn til en pilt i moderlifwet. Denne får offer äfwen för den ordsak, at hon såsom eljest en fjende til Leiboimai, må godwilligt lefwerera drängen ifrån sig til Leiboimai, at exerceras i skytterjet.

Den tredje Maderacas dotter är *Iuxaca,* som emottager barnen effter födandet, och bewarar dem för stöt och fal: hjelper äfwen qwinnorna under deras månadsjuka. Skjer fördenskul offer til henne.

På jordene skola ock finnas Spiritus familiares, *Saifolmai, Passevara-olmai* kallade, elr *Passevare-Neide* de heliga fjelsqwinnor. Desse äro particulaire gudar, antingen ärfde, kjöpte eller gjenom egen flit förskaffade.

Instrumenter at påkalla dem och få til sin tjenst äro 1o Laptrumma, 2do Mjölkekjäril med lock uppå, Dallelogd[2] kallad, hwarupå rites eller koles Signa et characteres, 3o en sten och kopparkittel, 4o Söderpå et qwinnobälte, 5o Item hästeben, 6o en yxa och sten. Härwed sjunges så länge at instrumentet blir rörligit.

Saivoneide, fjelsqwinnor med deras *SaimoCase,* fjelwatn inwiga afgudiska Presten, Noiden och Trulkarlen, at först anamma Saimolmai i sin tjenst, som sedan offta gifwer honom SaimoCase at dricka, när han

---

[1] bör i det norska originalet ha lydt *at seimes* (jfr s. 96, not 1); måste vara ett norskt ord.

[2] norska *dalle-lok* »byttlock».

skal gifwa sig i strid emot andre Noider, och tå måste *Saivosarva,* elr bergsRenen hjelpa: hwilkens Ren tå mistar hornet, at det afstöt blifwer, den Noiden har förlorat kampen, blifwit wunnen och sjuk. J detta följe är också *Saivoloddc,* fjelsfogel, til at wisa wägen, dit Noiden företager sig resan, som Noiden jemwäl brukar at sätja på och emot andre Noider.

4o Under jordene räknes *Saivogvelle,* bergsfisk, som skal bewara Noidens lif, när han skal til Iamaimo, eller dödeland, antingen at afhemta någon af sin slächt, såsom Fader, Moder etc. up igen, til at wara des Renwachtare wed fjellen, tå samma Fader, Moder etc. blifwer inmant af Noiden uti et fjel at stå för Renwacht uti 1. 2. 3. 4. åhr, effter som Fader, Moder etc. får offret til, effter gjordt accord, som tå åhrln skje skal; eller at taga med sig ifrån Iamaimo en annan menniskjos Själ, som ligger illa sjuk och förmenes hafwa redan tå själen utur kroppen i Iamaimo, hwaraf Lapparne wilja sluta, at kroppen blir säkert der, effter själen är förut, och fördenskul offres at få Själen igen.

Ther är ock *Nemogvelle,* rofwefisk, som fås, när barnet första gången omdöpes: ty det kan döpas med Troldop mer än en gång, som skjer derföre, at barnet, som sjukt är, skal tå få en ny hälsa och et nyt namn, hwarwid brukas dessa orden: jag döper tig N: i Nemogvelles namn, och du skal lefwa wäl och lyckeln med det namnet, som är afgudiskt, effter fadren, farfadren etc., som har hafft Nemogvelle, och tå kan tillika med hans namn barnet få äfven hans Nemogvelle, hwilken offta kan wisa sig och gå för Lappen wed kjär och watn, undertiden på kyrkjowägen, när lappen i watn dricker Saracas blod, hwarpå han sedan anammar H. H. Natward.

De som äro et stycke nedre i jordene, skola bo i det förnäma [1] *Iamaimo* hwarest *Iameacca,* dödsens Moder är härskarinna; och der skola de döde blifwa lika friske och wäldige, såsom de här i lifwet warit hafwa, få en ny krop, i den förra rutnades ställe. Til desse offres, at menniskjan må blifwa wed lifwet; ty Iameacca, jemwäl döden

[1] Det norska originalet har väl haft *fornævnte* eller något dylikt, hvilket Forbus missförstått; jfr *det forbemeldte Jabme-Aibmo* på motsvarande ställe i Leems anonyma källa (Leem, s. 418).

sjelf skola stå effter, at få menniskjan til sig neder i Iamaimo: enkannerl[n] är Jamekatsernes åstundan at få sin slächt, barn och anhörige dit ned.

5o De, som bo mycket djupt ned i jordene, äro i *Rotaimo,* eller pinoplatz, hwarest deras själar stadna, som intet sina Gudar här i lifwet lydige warit. Härifrån kan man aldrig komma til Radien igen, såsom ifrån Iamaimo. Och bor här *Rota* el[r] pinogud, til hwilken Lapparne offra, enär ingen hjelp hos andra Gudar är til at få. Och skola de offta befunnit, at Rota kommit och plågat menniskjan, tå de hafwa med offer måst kjöpa sig hans hjelp til, som intet skjedt på gjement sät, såsom til andre Gudar med slachtecreatur, utan wännerna kallas til offermåltiden, som äta kjötet af hofwet, ryggen och fötterna, och stänkja blodet på många ställen af träet, som honom til ära gjordt och uprest är, samt wackert utskurit och satt wed offeraltaret, hwarpå benen, stycke af tungan, en del af lungorne, stycke af hwarthera örat, af hjertat och swantsen lägges: derhos en död häst i jordene fästes, at Rotan skal derpå rida bort ifrån dem til Rotaimo, och då kan hända sig, at offret skjer på gjement sät, hans beläte i en Mans liknelse gjöres, och offercreaturets ben lägges på offeraltaret, hwilka ben Rota, såsom äfwen andre afgudar skal skaffa kjöt uppå; ty lappen håller före, at när en Gud får benen, är honom det så kjärt, såsom han hade fåt hela creaturet, emedan kjöttet är Gudomen ganska lät at gifwa til benen.

Härhos följa någre Anmärkningar.

1o Skola qwinfolken ei töras komma när Passevara, the helige bergen $^{1}/_{4}$ Mil, ei eller nånten til offerplatsen, utan om de wilja offra, måste det skje gjenom en förfaren Man i konsten.

2o Qwinfolken skola ock ei fara den wägen och sporet, som laptrumman förd är; men om det råkar skje, måste med offer försonas och med begåfning til Laptrumman af litet stycke silfwer, half el[r] en hel dal[s] wärde, tå Noiden skal säja, om det blifwit försonat.

3o När en Björn blifwit skuten, och kjöttet kokat, äta qwinfolken deraf med en sticka, men alrig med bara finger och hand.

4o Qwinfolken skola ock ingalunda gå omkring Noidens byssa, som står förwarad i passio h. e. öfwerste rum eller apart ställe i kåtan.

5o När skytten kommer igen, antingen med skuten Björn, eller allena, och dock fåt skjuta björnen, som han i skogen lemnat, skola qwinfolken på gifwit tecken möta honom med ahlbark i munnen, hwarmed de stryka sit ansichte, och spotta samma bark emot skytten, Leiboimai til ära, erkjännande sin orenlighet och owärdighet.

6o När et barn omdöpes, lägges en ring i watnet, som samma barn sedan altid skal bära på sin krop, eller annat litet stycke silfwer af Malja, eller hwad som kan wara så til pass.

7o Vti Saracas gröt lägges en liten boga, i särskilta stycken, såsom skafft, ryg och pil: hwilket dera af desse kommer i skjeden för dem, som äta, har något at betyda. Bem^te boga hänges sedan wed barnets wagga, komsi[1] kallad: om han skal på tiden bli en god skytte; men om det ei wil falla lyckel^n i skjeden kastas det bort.

8o För Casolmai, eller Gud för fiskerjen, skal om Juul drickas skålen med horn, tå man wänder sig om 2 gånger emot Solen, och slår dricka ned, på hwilket ställe lägges fisk, kjöt eller annan mat. Några hålla före, at denne Casolmai skal wara Strotagalles.

9o Gudarne hafwa sina wissa tekn, såsom wapn, hwaraf de igenkjännas, e. g. Radien el^r Veralderad et trä, toppen nedsat i jordene och stammen uprest, wackert påritat och med blod bestrukit: Item KjewaRadien, et tweklyfftigt, eller twågrenigt trä, at stödja werldena och hålla henne i sit skick och bestånd, at hon ei må åldras och falla ifrån sin förra Natur.

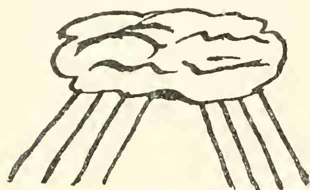
10o Beifwe, eller Solen tjenes med offer Norr uti Lapmarken, och BeifweNeide, solenes Jungfru Söder. Offer skjer af et får eller gjet, som kjöpes af de Nordska wed sjökanten, Nordmän kallade, förnämligast 1:o at öfwerwinna, eller förekomma hufwudswaghet och Desperation, 2:o at få wackert solskjen och en warm wäderlek.

11o Själen skal i Iamaimo få en ny krop, och thermed effter en tid komma til Radien, om man effter Gudarnas wilja lefwat i werldene, och bli hos Radien, men huru länge, kan ingen weta. Men de, som illa lefwat, bli altid i Rotaimo. Det förmenes ock, at själen kommer

[1] *komsio* är det finska namnet på lapparnas vagga.

til Iamaimo, förr än menniskjan dör, som med offer löses dedan gjenom Noiden, och gifwes den sjuka igen, at han kommer til hälsan och lifwet.

12o Afritning på et offeraltar af Hr Bergmestaren Svanberg sedt och funnit 1726 om sommaren, 4 Mil ungefär wäster om Svappavara.

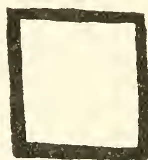

Härpå legat ben och något fett uppå ris, som derunder lagt blifwit, hwaraf några ben warit nedfalne på marken.

Detta offer skal wara til Passevara-Olmai.

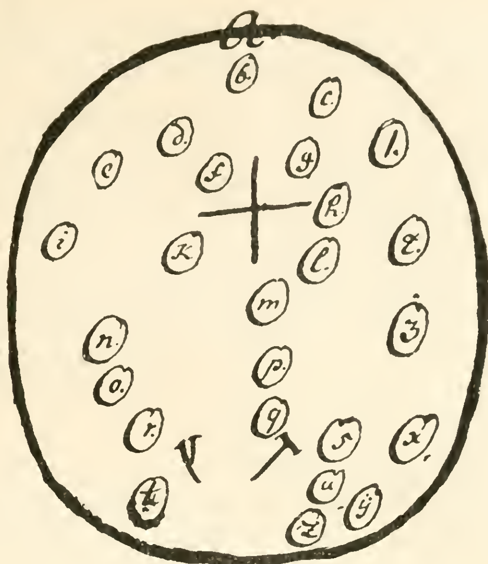
et trä, uprest Guden til ära.

En fyrkantig sten med ris uppå.

13o Månen föregifwes uti en gammal saga, at han om Juulemånaden slagit ned och förgjordt åtskillige hushåld på en gång, i sin wrede, hwarföre til at hålla honom blid och gunstigan, tjenes honom den Månaden i synnerhet.

En afsatt Laptrummma med sina figurer, såsom hon på några ställen funnen är, och en kortt förklaring och berättelse derom Sub literis et numeris:

a. Är Laptrumma, af oval figur nästan.

b. På ganska få trummor afsat den stora Alsmächtiga Guden.

c. Radien, den förnämsta afguden, som skal gifwa själen til menniskjan.

d. KjewaRadien, mindre än Radien.

e. Rananeid, fjelsgudinna, som gjör fjellen bara och gröna til Renfödan.

f. Horagalles, Thordöns Gud, Pajanolmai också kallad.

g. Beifwe, Solen, som skal hafwa solringen ∅ til ära etc. Des dotter heter BeifweNeide, SolJungfrun.

h. Bjexolmai, sommarGud, rådande öfwer wäder, wind och watn.

i. Passevarasarva, lyckosRen, som skal hjelpa at strida emot andre Noider och Passevaraolmai, h. e. heliga fjelsmän, eller Spiritus familiares.

K. Lodegvelle, Trulkarlens fisk, at fara til Iamaimo etca

L. GissenOlmai, gud öfwer wäderleken.

m. 3ne Atlikes, hwilko Söndagen helges til ära, kallas ock Ailkes och Ailesolmai.

n. Passevara, helige Fjel.

o. Leiboimai, skytterjes gud, en björn afmålad bredewed.

p. Måne, hwilko Juulemånaden offres och helges.

q. En Ring, hwarwed Lappen slår med hammaren hwilken ring om han föres til lit: b. c. d etc., är det lyckeligit, och der han stadnar, offres den guden; men om han föres til N: 1. 2. 3. är det olyckeligit: i synnerhet om *baja* et så gjordt grenigt trä, föres til bemte Figurer Sub literis, och rättar sig ända i wädret, är det mycket lyckeligit; men om intetdera röres, betyder ei godt.

r. Possioacca.

s. Passevaragvelle, helig fjelsfisk.

t. Kasolmai, Gud för fiskerjen.

u. Mader[a]ca, Gudinna för qwi[n]folken at bistå dem.

Maderacas 3ne döttrar.

x. Saraca, skal gifwa kroppen i Moderlifwet.

y. Uxaca, som förandrar et pigebarn [1] til Son i Moderlifwet.

z. Juxaca bewarar barnen för stöt och fal.

1:o Rotaimo, pinoplats.

2:o Vurneslodde, onde gudar.

3:o Iamaimo, dödeland.

Notandum.

1o När Laptrumman är af nyo gjord, måste en liten gosse, af 5 elr 6 åhr, först slå derpå, hwarigjenom hon blir lyckelig och behörigen helgad.

2o När Noiden elr Trulkarlen skal fara antingen til Iamaimo, effter någon själ, eller strida emot andre Noider, eller hemta någon kundskap om stöld, med mera, så slår han med hammaren på Laptrumman, Joikar tillika med 3 elr 4 qwinnor, fälas om kåtan såsom ursinnig, tager med handen i eld och kolbrand, skjär sig med knif öfwer händer och armarne, som intet skadar honom; ty han skal gjordt sig hård, och omsider faller i loge [2], h: e: ned på gålfwet eller marken, såsom andelös,

[1] I originalet felaktigt *piltebarn*.

[2] Finska *langeta loveen* »falla i ett ekstatiskt tillstånd af medvetslöshet» (jfr Fellman II 117 f.). Då detta ord eljest icke synes vara kändt eller belagdt från lapskt område, måste man antaga, att denna notis härrör från von Westens undersökningar i Finmarken, där äfven andra mytologiska ord af finskt ursprung användes (t. ex. *vesi-tursas* »sjörå», Qvigstad, s. 83). Äfven Sigvard Kildal har samma berättelse och term (s. 449 f.).

tå hans själ skal wara på sin förrätning utom kroppen, hwilken en piga skal sedan upwäckja med joikning, eller en wiss dertil författad song, den Noiden gifwer en liten lön, men sjelf får en stor wedergjälning. När han kommer sig före och stiger up, berättar han ifrigt om sit äfwentyr och den fahran, som han swäfvat uti, at des lön deste rundeligare må bli betalt, samt hwad han uträtta kunnat, eller intet. Och såsom djefwulen är en förfaren Physicus, som af naturliga ordsaker se kan, om den sjuka skal dö, eller blifwa ved lifwet; altså gifwer han sådant swar gjenom Noiden: undertiden ock intet, när han sjelf det icke weta kan.

VI.

Sex notanda af Forbus.

Notanda.

1° Alt hwad här infört är om Lapparnas afgudar, afgudadyrkan, missionen, scholarne med mehra, är till sielfwe meningarne och sammanhanget föreläsit missionarien Hr Jöns Kihldal, wid dess wistande här i Torneå, och af honom besannat så wärkel. wara i Hr Bärgmästaren Seger Svanbergs närwaro.

2° Månde Dnus Kildahl berätta att alle lappar som fara öfwer fiällryg[gen] antingen de danske till wår lappmark ellr wåra till Norige, äro besmittade med afguderi. Således äro ganska få af wåra lappar frie, mädan de mäst alle fara öfwer fiällryggen till Norrska siökanten, hwarest deras Renar om sommaren för Brömsar och myggor, som i en kallare lufft bättre trifwas, hwarest sådant i löndom bäst kan ske, och äro Offerplatzar uthsedde under höga bärg, uti dahlar wid kärren, dit lappen om sommaren med stor möda komma kan, och beswärl. nog om wintren, på det samma platzar ey måge af annat folk öfwerkommas och upfinnas.

3° Wid fiällryggen skall det mästa afguderi Öfwas mädan den orten är aflägen.

4° Skall Dn Kildahl effter sin berättelse uppbrändt 17 st. Offer-altar och afgudabeläten under sin resa till Pitheå lappmark; för hwilken ordsak han ifrån Luleå lappmarks plats Iockmok intet fördristadt resa, genom Caitoma till Iukasjerf, såsom hans tanka warit emädan Caitomo lappar hotat honom till lifwet, det han af Pastor Alstadii käresta [1] förnummit.

5° Orsaken till sin resa föregaf Dn Kildahl, att han hade befallning tillsäya swenska lapparna, det de wid Norrska Siökanten intet måge Öfwa något afguderi, ellr annat syndigt och liderligit lefwerne

[1] = hustru. Per Alstadius, f. 1679, blef pastor i Jokkmokk 1710 och dog därstädes 1740; gift med sin företrädares, Mats Grots dotter Kristina.

föra, de danske lappar till ett elakt exempel, förargelse och hinder i Christendommens Öfning och förkofring så framt de wilja hafwa sina renar wed lifwet, hwilka för dem wed siökanten, skola nedskiutas, och de sielfwe tädan förjagas, där de fortfara i sitt förra syndawäsende.

6o Till Torneå kom han d. 4 Martii hwarest han blef öfwer en wekas tid, mädan intet tillfälle gafs att följa wägen upföre, och d. 13 påföljande reste med Befallningman Pippings folk till Pello och dädan till Kengis bruk samt sedan ändafram till Iukasjerf till Mariæ bebodelse dag, tå lapparne den sidsta gången om wintren uti kyrkian allmänt försambla sig, lärandes äfwen Någon af Norrska lappar tå där finnas, med hka han tänker begifwa sig till egen ort igen: lofwade och till nästkommande Juhlehögtid inställa sig i Jukasjerf mig på visitationen till möte, där den högste förlänar lif och helsan.

VII.

Forbus' privata promemoria för ytterligare undersökning af lapparnas afguderi.

Härwed måste man giöra sig noga underrättad om följande.

1o hwilka Radiens andra sysslor äro, som honom tillskrifwas, än att gifwa siälen, taga menniskian igen af Iamaimo och gifwa Renlycka.

2o Om Kirfwa Radien närmare.

3o Item om Rananeit och Rariet.

4o Om flera Gudar bo högt under stiernhimmelen.

5o Om sool och måne reknas ibland de Gudar ellr ibland dem som i lufften äro.

6o Om ey flera Gudar finnas i lufften än de upsatte.

7o Om PassevaraOlmai hafwa särskilte namn, och särskilte egentel. sysslor.

8o Om Passevara och Saivo, hwad dess hielp är och hwilken tienst dem giöres.

9o Om Passevara ellr Saivosarva (Bärgz-Renen) Passevaralodde (bergzfogell) Roffogelen) Passevaraguulli (Bärgzfisken) räknas ibland dem som boo under jordene, item om deras syslor.

10o Om Saivolmai och Saivoneide äro ett med Passevaraolmai och Neide.

11o Om Possioacca, Iameacca, sielfwa döden Nubelolmai Vurneslodde etc.

12o Lapptrumman till dess Figur är ey aldeles en Circel, eyheller Oval: Gudarna icke häller afsatte i sin ordning, ellr alle som wara böra och på lapptrumman finnas skola. Fråges fördenskull effter alt sådant, att man må få en ricktig och fullkomblig kundskap.

13o Item hwad som mehra är wid lapptrumman att Observera.

14° Hwarföre den sanna Guden är afsatt på lapptrumman och om ringen och baja föres till den Figuren.

15° Om trolldopet den andra och flera gånger, sker sammaledes för siukdomen såsom den första.

16° Hwarföre afgudamåltiden af Radiens lekamen och Sarednis blod, hålles ante S. coenam.

17° Om Saraca och Saredni äro ett R[espon]s[um] imo.

18° Om Saimocase bör wara bättre kundskap.

NB. tages Copia af kungabrefwen i Dannemark, item om andra helsosamma förrättningar.

VIII.

Forbus' bref till Arvid Horn den 28 jan. 1728.

Högwälborne Hr Grefwe, Kongl.-M[aijtz och] Riksens Råd, samt Præsident
Nådige Herre

Eders hög Grefl. Excellence och dess höga anhörige at det innewarande Nyija åhret jemte många påfölliande, må warda lyckosamt, frögdefult och i alla måtto af Herranom Gudi wälsignat, är min tro innerliga önskan! Til underdån ödmiuckast föllie af min skyldighet och i mit fö[re] gifne försäkran, jemwäl i anledning af Eders Excel[lces] nådigste swar, understår hos Eders Excellce iag med [den] diupast wyrdnad inkomma, bönfallandes med lika u[nder]dån ödmiuckhet om et nådigt uptagande och påögnan [af] föliande berättelser: Min resa til Lappmarcken har iag [ge]nom den Högstes hielp och bistånd lyckeln giort, för [sådan] nåd den alsmechtige wari evinnerln åhrad! [och fått i] händer Missionariens Lenart Sidenii egenhän[diga bref] och berättelse om Lapparnes stygga afgude[ri som här] jämte in Originali öfwerskickas, hwaraf [Eders Excellce] nådigst förnimma täckes, at den relati[on iag hos Hans] Kongl.—Maijtt så wäl, som hos Eders [Excellce förle]dit åhr under påstående Rikzdag i största underdånighet insinuera månde, om bemte lappars fasliga afgudadyrckan, är sann och richtig, hafwandes iag säkert förmodat, at råka någon Missionarium personl. i lappmarcken, men det slog mig felt, af hwad orsak och hinder, kan eij veta, hwarföre och förän iag fick Sidenii berättelser i hand, iag skref 2ne Missionarier[1] till och afskickade åfwanförmälte min Relation, med begiäran, at de med flere af Missionen wille genomse den och meddela mig sin tancka, om iag deri rätt träffat, eller i något och hvad felat, anmodandes, at de nästkommande åhr, vil gud, skulle åtaga sig beswäret och möta mig i Jukasjerfz lapmarck, det de otvifwelachtigt så mycket häller giörandes warda, såsom de wijsa en stor ömhet

[1] Simon Kildal och Lennart Sidenius; deras svar aftryckas här nedan.

om den Högstes ähra och det arma Lappfolcketz sanna omwändelse. Nog är det sant, at ett stort afguderij än i dag hos dem beklageln går i swang, såsom Eders Excellce äfwen af den andra berättelsen och hosgående relationen säkert i nåder afftaga täckes, det iag ock af några wed föreställandet deraf, förnam; men de fås ogiörligen til en uppenbar bekännelse så länge lifstraffet dem öfwerhänger, hvilcket om Hans Maijtt täcktes allernådigst upsäija medelst öpit Placat, så wore intet tvifwelsmål, at ju många komme til sin syndz bekännelse: wed hvilcken högt angelägen och Gudi tacknämlig sysla nödigt är, at wederbörande Prästerskap och andre anläggia all flijt och möda dertill, och att alt brändvijn i lappmarcken må förbiudas, som giör ett beklageligit hinder i lapparnes artan[de och bö]jande til det godt är och Gudi behageligit[1]; i lärande, läs[ande och] deras Gudztienst, medan en hop tid effter annan nedifrån 6, [10,] 15 och 20 Miler begifwa sig til dem til helge- och stora högtidz[dagar,] tå lappen til en stor del allenast 3 gångor om åhret infinner sigh uti Gudz hus, och öfwerlasta med brändvin, at de til intet godt beqvämlige äro, såsom äfwen nu i Jultiden uti Jukasjerf skedde och altid tilförende sammaleds skedt, det iag hwar gång, tå visitation hållitz, sökt hindra och förmena: anfört ock klagan deröfwer på någre Rikzdagar, och i underdånighet wed senaste Rikzdag föredragit af visitations Acten, hållen i Koutokeino d. 16 Ianuarii 1726, samma beträffande, hwarest folcket nu, Gud wari evinnerl. prisad och högtlåfwad! den bästa fruchten i Torneå lappmarck, förspöria låtit, at ändock Borgerskapet wed marcknadens påstående hade brändvijn öfwer nog med sig, likwäl på 6 dagar, tå iag der vistades, såg ingen fuller. Hans Maijtt i Danmarck skall förbudit alt brändwijns supande sine Lappar wed kyrckiostraff både för den som köper och super, jemwäl den som sällier, hvilcket en köpman ifrån Alten, Christian Aud för säkert berättade, lärandes iag innan kortt få part af högst förmälte konglt förbod. Om höga öfwerheten såge [det] stygga framfarande med brändvijn, som än öfwes, äf[wen i] marcknadz tider[2], ändock eij så uppenbart med försäl[liande så]som förr, så

[1] Ett sådant för de svenska lappmarkerna gällande, totalt bränvinsförbud utfärdades den 3 dec. 1740. Det upphäfdes emellertid 1752. Förbud mot brännvinsförsäljning till lapparna utfärdades i Norge 1726 och 1728, men tillämpades ej med något större eftertryck. Jfr Haller, s. 35 ff.

[2] Genom en kungl. förordning af den 3 okt. 1723 hade det förbjudits att sälja eller skänka bränvin till lapparna under pågående marknad.

skulle hon sannerl. fasa före, och iag [finner mig] incapabel med pennan beskrifwa, dock vill i un[derdånig]het nämna ett, som nästan alment practicabelt [war, så snart] någon handel drifwes skulle, är brändvijn [derwid brukat som] Lappen så öfwerflödigt niuter, at han hafwer [hwarken hand] eller foth, wett och skiäl, utan ligger på golfwet såsom [oskiäligt] creatur (ja 10 och 20 uti ett huus) mumlar i sång och joickning, eller dessförinnan ursinnigt fälas och framfar: Man kan tänckia, huru med handeln tilgått, ty förän Lappen derifrån trädt, är alt hwad han sålt, consummerat, och kan händt, at han ändå blifvit skyldig. I Enontekis giorde iag för några åhr den remarqven, effter inkommen berättelse af det brändvijn, som Borgerskapet med sig hafft, at 70 hushold af Lappar på 3 dagar supit öfwer 2000 Dr Koppr Mtz wärde [1], det iag äfwen på en Rikzdag angifvit, och sammalunda i Visitations Acten will erhindra mig hafwa infört. Hwad skulle sådant ösande tiena Lappen till nytta, som til större delen ogiörligen kan hålla sig, när han slipper til smaken, och om han än skulle gifwa 2, 3 plåtar för en kanna, achtar han det intet, allenast han får, som iag ock under krijgztiden för wisso erfarit. Wore ock önskan wärdt, at Prästefolcket sielfwe skulle för missbruk af brändvijn wara befriade, hvilcket af dem mångenstädes förspöries wara öfwat och än öfwas, som är mehr än beklageligit: Domaren och Befalningz-hafwande äfwen af samma missbruk lottlöse, och att med Justicens och Kongl. Maijttz förordningars handhafwande icke så lamt skulle tilgå, hwarigenom alt med mera, den arme Lappen i mehr än mången måtto är högeligen til beklagandes. Skulle Eders Excellence härutinnan genom Gudz nådiga bistånd förmå någon ändring, wore det herranom visserligen en tacknämlig giärning. Scholehus i Jukasjerf äro nu färdige, och de som skola upbyggia dem i Utisjoki, mötte mig i Koutokeino: af informatorer har iag ännu intet hört, hvilcka borde wara walde karlar och til den angelägna förrättningen skickelige; skulle Venerandum Consistorium lämna det här i Torneå lappmarck uti mitt förslag, så vill iag näst gudz hielp see til at kunna förskaffa tienliga subjecta dertill, hwarwid wore önskeligit, at de på en sådan swår och aflägen

[1] Det nominella värdet af en daler kopparmynt, uttryckt i nu gällande mynt, var år 1720 2 kr. 63 öre; dess ungefärliga köpvärde var emellertid c:a 3 gånger större än det nominella värdet.

ort med nödigt och tilräckeligit subsistence af höga öfwerheten blefwe föresedde: och iag tiltror mig säkert gifwa den anledning til hielp och understöd af ett så högnödigt wärck, som anseenligit är och ingen med raison och skiäl disputera kan. Herren Gud, som sitt ord, then oförgängeliga säden så ymnigt i wårt k. fäderneslаnd nådel. förlänt, sände trogna Tienare i sinom vijngård, til at rödia och af vägen taga alt ogräs och tistel, som owännen enkannerl. i de arme diup såfwande lappar sådt, at de opwäckte måge blifwa en god jord, til at bära frucht i tålamod, rättfärdighetz fruchter til Gudz låf och prijs! förstöre Satans Rijke och bryte hans macht: förmere sit egit Rijke ibland och uti oss, som äro hans folck, med Jesu blod dyrt kiöpte, samt stadfäste det emot hins ondas mordsäd och högst fördärfweliga förgifft: emot alla helfwetis portar, at de oss icke warda öfwermächtige! uplyse de i mörckret swäfwande : uprätte de falne : igensökie de willfarande : råde, regere och styre oss med sin h. Anda, at vij måge vijsliga wandra, såsom liusens barn, och sielfvilligt icke försättia och förlora det saliga lif och arff, som herren Jesus med sin alraheligaste pijna oss förwärfwat hafr!!!

Härjämte insinueres hos Eders Excellce med lika underdån-ödmiuckhet en kortt berättelse om detta Kengis Brukz och den dertil hörige Masugnens, samt Svappawara wärckz för tiden warande tilstånd, richtig och sanfärdig, som iag under många härigenom giorde resor til Lappmarcken, enkannerln under mitt vistande härstädes mästadelen alt sedan nästledne Julii månad, förfarit och förstått således wara beskaffat med, såsom bemte berättelse utvisar [1].

Under min lappmarckz resa öfwerkom iag en lefwandes swart räfunge, af honaslag, hwartil mig til olycka genom Lappens förwållande makan tå nyligen blifwit död, hwarföre iag tilsagt allestädes, der iag farit, att förskaffa mig makan, emot en nöijachtig betalning, den iag förmodar få til näst kommande Andreæ tid, om icke förr, i hwilcket fall de skola stå til Eders Excellces tienst: hafwandes iag för wist låtit berätta mig, at de kunna alstra och förmera sig rätt wäl. För öfrigit antvardes Eders Excellce med det hög Grefl. huset uti den högstes

[1] Denna berättelse har tydligen hamnat bland några andra handlingar. Endast den del, som här följer, har jag återfunnit. För det ändamål, som här afses, har detta också varit nog.

mächtiga beskydd och milda wård! af den som til min dödh framhärdar

Eders hög Grefl. Excellences
Aller underdån ödmiuckaste
Tienare och trogna förebidiare
Henr. Forbus
[pro]prie

Kengis d. 28
Jan: 1728.

Copia.

Den 27 Augusti har Hr Inspectoren wälbetrodde Samuel Mörth framkommit til fiellbärget Karmas [1], sedan han farit d. 23 ifrån Kopparbärget Svappavara, belägit nordwäst ifrån Svappavara a 12 Mijl wäg vid pass, effter gissningen, hafwandes samma dag råkat Lappen Michel Peiponen, som honom bem^te^ Karmas uptäckt, wed Paitzjerfwi [2] och Reenbäckz Slott [3] så kallat, hwilcken fört Inspectoren fram. Följeslagare med Hr Inspectoren hafwa warit Matz Hindersson och Hindrik Hindersson ifrån Pajala, som nu giöra denne berättelsen, förutan Lars Hervio ifrån Torneå forss och Jöran Stålnacka ifrån Kopparbärget, dhe der under wägen qwar blifwit wed sina boplatzer. När de kommit d. 28 på bärget, så hafwer Peiponen med de andre tå tilstädes warande noga welat sökia igen det ställe, som honom af en annan Lappe för Åtta åhr skall wara wijst, men intet igenfunnit, menandes at det blifwit af Lapparne betäckt, och intet kunde han erhindra sig det, eij eller hade han så wist märcke derpå satt. Bem^te^ Peiponen skall

---

1 Strax öster om Kebnekaise.

2 Paittasjärvi.

3 Härmed afses troligen en skans, som under det stora nordiska kriget uppfördes någonstädes i dessa trakter. I några anteckningar om Jukkasjärvi socken i Abr. Hülphers' otryckta samlingar om Lappmarkerna (Vesterås Gymnasiibibliotek) läses härom:

»År 1717 woro här ifrån Torneå Stad och Lands bygd en myckenhet folck, som här sökte säkerhet emot ryssens ströfwerier. Af dessa har en handlande benämd Torfast Abramsson, wid Paitasjärvi wid pas 5 mil i W: från kyrckan påkostat en sort Fästnings byggnad, som består af en tre alnars tjock af jord och träwirke i en omkrets upförd wall där flycktingarne skulle förswara sig och sin egendom, om något ryskt partie skulle wåga sig så långt up. Jordwallen är nu nog förfallen.»

vid uppsökiande sagt, att en Lappe Påhl N. berättat för honom, det samma ställe blifvit betäckt, och han då just skall dem öfwerkommit. Samma Lappe har Matz Hindersson i dess kåta icke långt ifrån bärget, talt med och tilsport om samma betäckiande, som Peiponen tå tilstädes warande honom welat öfwertyga, Men han nekat sig det för Peiponen hafwa berättat. Berde Lappes hustro skall tå med bittert tal förehållit sin Man at uptäckia det, effter folcket sig den Mödan företagit, som ändå måste bekännas och kungiöras. Skall ock fört för Matz det talet, at bärget är mycket ömt, som intet kan tåla buller: skulle derpå komma att arbetas, så torde folcket wara olyckeligit och mången taga skadan, medan bärget [har] en starck Råå, som intet lär lida, at någon brytning [bul]tande och dylikt derpå skee skall. Hustron skall åffta g[ån]gor bedt både sin Man, jemwäl dem af annat kåtelag, sin måg och dotter, och twänne andre till, att de skulle uptäckia stället. Än har Peiposes berättelse warit, att Lappen, som öfwer kommit, tå stället blifwit betäckt, namn gifvit karlarne, som betäckt, neml. Carlen Ericki och Mellan Iaco, hvilcka ock warit der närwarande, men nekat dertill, och sagt sig ingen ting weta deraf. Andre åtskillige Lappar, som Inspectoren med sitt föllie råkat under wägen, skola öfwer alt tilstått sig hafwa hört, at de nämde karlar, Carlen Ericki och Mellan Jaco betäckt mehrförmälte stället, och att de för långliga tider hört det bemte Karmas bärg wore rijkt. När Matz förestält hustron, at den som uptäckte stället, skulle komma anseenligit at niuta af höga Öfwerheten, har hustrun swarat: det kommer sällan i wåra händer kanske, om ock så wara skulle; hwaraf Matz sluter, at Lappen tviflar om wedergälning, ändock Hr Inspectoren både redan wijst dem en hop penningar, och mera än låfwat förskaffa, der stället skulle bli uptäckt. Så har ock Peiponen refererat, at qvinfolcken alrig toras komma bärget närmare, än til Råmärcket af en påta eller bäck, som i denne torra tiden warit utan watn. Hustrons tal skall ytterligare lydt, att samma dag, tå de kommit til bärget, har såsom en hund hörtz skälla i bärget såsom äfwen andre säija wetat, at i gamble tider skall i samma bärg warit hördt hundeskällande. Ytterligare har Peiponen refererat, at en gång skal en wallpoike gått innom råmärcket af bemte bärg och ätit bär, som skall wara mycket äfwentyrligit, och tå skola Renarne fått en stor anstöt, at inelfworne gått uth. Om natten har

hans husbonde fått i drömmen tiltal, hwij han låtit sin poike äta bär innom Råån, som ingen har låf till? och derpå skall husbonden nödgat poiken at gå til bärget och giöra afbön med mera, och tå hafwa Renarne kommit til rätta igen. Bemte poike, antingen det warit Pissin Juoni, eller Pissin Nilu, kunna desse Relatores intet erhindra sig: Nils lefwer än, men Jon är död.

Således har iag afhört åfwannämde Relatores Mattz och Hendrik, på begiäran, hvilcka giort denne berättelsen i Kengis Bruk d. 2 Sept: 1727, det betygar sanfärdeln

Henr. Forbus.

Copia.

Åfwanskrefne relation läste herr Probsten Magister Henric Forbus up för Matz Hindersson och Hindrick Hindrickson den 3 påfölliande Sept: och uttolckade ord ifrån ord, tilspöriandes bemte Matz och Hindrick: om icke deras berättelse af honom wore rätteligen och richtigt författad? Hwartil de bägge swarade, at alt är richtigt infört. Detta wittne wij underskrefne med namn och bomärcken ·/.

H. F. Åkesson.

Per Persson. *Hans Christopersson.*
[bomärke] [bomärke]

Desse 2ne Copier wara eenlighe med Orriginalet Attesterar

S: Mörth.

IX.

Lennart Sidenius' bref till Joh. Tornberg och relation om lapparnas afguderi.

Välärwördige og Högwällärde Hr Pastor
Förnäma Gynnare!

[Jag] tachar Hr Pastoren ödmiukast för sit högtärade af [d.] 24 Martii, hwaruthinan Jag seer hvad stor zele og alvar Eder Öwerhet bär för Lappe-ungdommens op[li]usning, hwarföre dän gode Gud wari lowat. Jag kan [icke] nog berömma Hr Pastorens ädla gemyte, oforfalskat Gudfrucktighet, og opartiska rätsindighet, som icke blef utålmodig öfwer min dristiga påminnelse, og at han bewärdigade mig mäd sit swar därpå, af hwilket altsamman Jag försäkras därom, at Jag ännu en gång tör inkomma med min föreställelse om en og annan nödvändig ting. Hr Pastor håller dät för otroligt, at hans Lappar läwer i nogot förbudit og superstitieus wäsen, hwilket war önskwärdigt: Men Jag befruktar at wägarna i Eder Zion liggia öde, og ändok de äro i Jsraels land äro de flesta slagna med så stor blinhet, at de med trons öga iche see til den sanna Gud, men ansee de främmande Gudar för sanna Gudar: men när det talas om Gud, hålles sådant i deras hiertan som en dröm, af ordsak at de äro icke öfwerbewista om hwad rät og wrangt er. Dät är befundit hos os, at de som hafwa både kunnat läsa i bok og anstält sig utwartes helligt hawa warit de allerstörsta Noider og Afgudspræster: thi de hava meent at sådant som de omginge med war dät enista lycksaligheds meddel. Norjes Lappar hafwa sit ursprung og härkomst af edra Lappar: Hvar ifrån skulle wäl deras afguderij wara fluthen, uthan ex institutione et traditione parentum? Hr Pastor kand ok iche neka mig, at man hos Eder håller Lapparna mistänkta för hwarjehanda [gal]enskap, man räds at giöra en Lap imot, på dät [ma]nd icke skal blifwa förtrullat. Jag kan iche wäl giöra [uppe]nbart, änskiönt Jag wijste något mäd Edra

Lappar (hwilket dok borde skie os emellan sub sanctissima fide silentii) både derföre at Jag iche kan sättia mit ärliga namn i wåda, som ok förthenskull, at Jag icke Will spörja, at någon för det han i wankundighet har bedrifwit skulle lijda något wärdsligt straff. Dät är wäl så [at] dät kand gå många swåra laster i swång uthi Christen[heten] alla tijder, dok är dät af en annan beskaffenhet [enär] de, som skola wara sanna Christna äro Samaritiska [Christ]na, som dyrkia både Gud og diäfwulen. En af [Edra] Åhörare kom hit dätta åhr, som bekiänte altsam[mans] effter medföljande förtäknelses innehold: En [nam]nkundig Mands barn, som for rum tid kommo [hijt ne]der äro också skyldige där uthi, og een af dem [har] bedrifwit stygga enormiteter, og witnat med sit exem[pel huru] de Folk äro, iblant hvilka hand har wijstat. [Det beh]öfves derföre, at man ophöijer rösten og för[kunnar] dem sina synder, så framt deras blod icke [skall krä]fwas af lärarnas händer. När Lapparna åthspör[jas här]om, förehålla de sig, som the alrig hafwa wijst af sådant, mychet mindre, at de siälfwa skol[a practicerat] dät: men när de blifwa alfwarligen angrepne [af Guds] ords öfwerbewijsning, skola de fuller godwilligt [uthösa sit] hiärtas anliggiande i sina lærares skiöd. När edra [Lappar äro] druchna og begynna at siunga og jöiga, då lärer de wäl [icke giöra] det Gud til ära ändok de ståå på knä og blottar huf[wudet.] Jag weet iche om den Man, som Lapperna gifwa dät til-[namn] gudne Noide[1] är något god. Wed dätta wijsar Jag E[der] fuller en dörr til Labyrinthum og en öpning til hel[fwitis] Troja, men dät will dock wara stor omak til at [finna] ind i staden: Men allikawäl om Gud befinner at i g[ranneligen] står med alfwar äffter de förbudna skiylta wägar, som [de] willfarande Mennisker tråda, skal J wed hans magt [sprin]ga öfwer muren, og hans Anda skal föra Eder ind i staden, til selva afgudstempelet og til des winklar derinne, hwarest de skiula sina wederstyggelser. Dersom J stöter i basunen, skal wäl murarna i det afguda Jericho nedfalla og Sathan kråssas under Edra fötter. Lapparne hafwa p[l]aisir deruthaf at de kunde hålda samtahl med sine geniis og Laribus, som komma til dem antingen i dröm hällär wakande, hvarigienom de får kundskap og oplysning om åthskilligt: De meena, om de forlåtha afgudatiänstan, at de aldrig skola få widare lycha til Reen, skytterij, fiskerij: de hålla og före at deras afgudar äro mäk-

[1] ordagrannt: heders-trollkarl.

tigare än Himmelens Gud, saasom de straxt kan hämna deras tilfogade orätt[1]. Mig synes dät är rådeligt, at Hr Pastor skulle tage i sit huus en eller annan Lap og tala guds ord hwar dag for ham til afguderijets nedbrytelse, så kunde han uthwärka nogon bekiändelse. Lapparna från Juckesjerf hafwa warit dänna sommar mycket skicheliga deruthinnan, at de hafwa tämme[ligen] afhållit sig från drukkenskap, hwilket Hr Pastors [goda] formaning måå tilskrifwas. Jag bär dän son[liga] tilforsikt til Hr Pastor at han iche illa anseer dätta mit u-artade skrifft; Herren er mit wittne, at Jag har giort det udi en god intention. Hr Pastors hälsn[ing] til Hr Lector har Jag anmält, men sedan har her [icke] kommit skrifwelse från honom. Näst ydmyg res[pect] til Hr Pastoren[s] dygdädle kiäresta[2] og fromma [barn] Vil Jag hafwa honom Guds protection anbefal[lat og] önskar at leva

Velärvordig og Höglærde Hr Pastorens
Tienstberedvilli[gste og]
ödmiukaste Clie[nt og]
Tienare
Lenart Sid[enius]

Öfversælsetter
i Astafiorden
som er mit logement
d. 17 Octobris 1726.

[1] En målande skildring af denna lapparnas uppfattning ger Högström i »Missions-förrätningar i Lapmarken» s. 34 f: »— — Efter något ytterligare samtal i detta ämne [om seitarna vid Gellivare], bad mig en wiss Lapp, wid namn Snadda, jag wille tåla, om han sade sin tanka rent ut efter sin hittils fattade öfwertygelse. Han sade sig af gammalt folk hört berättas, huru lyklige och i hwad wälmåga folket lefde den tiden man fritt brukade desse helgedomar, samt huru många underliga öden och sälsamma händelser hans folk blifwit underkastadt, och huru en almän fattigdom tiltagit sedan för bruket af dessa sedwänjor så många hinder blifwit lagde i wägen. Han åberopade sig den så kallade Nederbyn [skogslapparna], som i forna tider bestått af hundrade skatte-Lappar, rike och förmögne; men sedan de börjat afwika ifrån sina förfäders seder, äro de blefne förströdde, och finnas nu mera i hela denna by ej flere, än några få, och det mäst tiggare. Han berättade om sin far, at han brukade trumma (Kobdas), och mådde wäl: han sielf hade nu aflagt den, men ser sig ej annat förestå, än snart få gå för andras dörrar. Han trodde at Gud gifwer så wäl, ja så snart, de onda och trolpackor sin föda, som de fromma. Han höll före, at när wargen kommer, lärer han ej hafwa större försyn för mina renar, än hans. Han fruktade, at Kaitom snart lärer blifwa öde, om man fortfar at aflägga de gamla sedwänjorne: hwilket de wäl förrut sedt, som i tid börjat begifwa sig undan och redan flytt bort, o. s. w. Wid alt detta lade de öfrige Lappar sit ord til, hwaraf jag kunde märka, at de woro af samma tanka, som han.»

[2] = hustru.

Fortäknelse på een deel oomvendta Lapp[ars Afguderij.]

Lapparna har optäkt sig åthskilliga Gudar på åthskilliga [ohrter.]

1. Skole een del hålla til högst oppe i Stiernehimmelen.
2. [Een del] längre neder i lufften.
3. En deel neder paa Jorden.
4. En [del] et stycke neder uthi jorden.
5. En deel myche diupt ned i jor[den.]

Jblant de Gudar, som äro allerhögst oppe i stiernehimmelen äro *Rariet*[1] den förnemsta, somliga säijer at hand er allestäds närvarandes, somlige iche, dog förstaar de icke dän sanna guden wid Rariet.

Radien er nogot ringare än Rariet, som skal nedsända andan til Menniskians undfångelse i Moders livet, og överleverar dän *Maderakkæ*[2] i händer, som åther igiän straxt åt dåtteren *Sarakka* antvarder samma anda, som låther växa kiöt på Andan, intils dät blifwer til et fullkomligt foster. Radien optager de döda til sig, når de effter döden en tid lång hafwa warit i dödningernes land.

Rana Neida boer og mycket högt oppe i stiernehimmelen, som råder öfwer de fiäll, som först om wåren grönskas, og hon gifwer nyt gräs til renens föda. Om wåren giöra Finnarna offer til hänne, på det Reenen måtte komma i tijd til gräsgång.

Gudarna, som äro längre ned i luften, äro:

1. *Beive* solen, hvilken Lapperna offra til, på det den skal skina wäl, og giöra at gräset wäxer til Reens föda, og derföre offrar Lappen til hänne hvita creatur og om Midsommaren äter de grödt til hännes ära: de offra og til solen för åthskilliga siukdommar, besynnerligen för mangell på förstånd.

2. *Torden*, som lapperna har kallat een Gud, som offtast blifwer wreed, og slaar stora stychen af bergena, nedfäller trärna og slaar fää og Menniskier ihiäl. När han i sin wreede har låtit sig höra i lufften, har de låfwat honom offer, hwilket de også hafwa hållit.

---

[1] Förf. har först skrifvit »Radien», men strukit det och omedelbart fortsatt med »Rariet den förnemsta — — —.»

[2] Förf. har först skrifvit »Sarak», men strukit det och omedelbart fortsatt med »Maderakkæ i händer — — —.»

3. *Biegs Olmai* råder för wäder og win, för hafwet og watnet, og har fåât offer, på det han skulle nedlägga hafsens stårm.

4. *Gissen Olmai* er og en gud för vind og väder, snö og ijs, Lapperna har givet honom offer at snö og ijs skulle uphöra og icke wara däm til skadas.

5, 6 og 7. de tre *Ailikes Olmai*, til hvilkas ära lördagens og söndagens helligһållande har skiet. De flesta Lappar har helighållit fredagen Sarakka til ära, Rariet til ära lördagen og de 3 Ailikes Olmai til ära söndagen: derföre när Lapperna hafwa förseet sig med fredags, lördags og söndags arbete, hafwa de gifwit offer i förlikning.

Gudarna, som bo på jorden, äro:

1. *Leib Olmai* en gud för skyttere, diurs og foglars fångst, og Lapperna giver honom offer, at de må wara lychelige i deras skytteri og fuglefängeri.

2. *Kiase Olmai* fiskeriets gud, som sänder fisken til kroken og nätet eller garnet.

3. Qvinnan *Maderakka*, som med sina 3 döttrer är qvinnor til hiälp. Lapperna offra til hänne, at hon skal tillåtha sina döttrar at tiäna qvinnorna: Nogra säija, at denna Maderakka siälf hiälper qvinnorna, i dät hon bemänger sig i en hwar af sina döttrars giärning.

4. den förste Maderakkæ dåtter *Sarakka*, som gifwer barnet kråpp i moders lif, när Radien hafwer nedsänt andan. Sarrakka har og smärta af barne-börden, likasom qvinnan, hvilken är frucktsamlig og hafwandes: Lapparna giöra undertiden offer til hänne fôör de gaar til Guds bord seu sacram coenam, Og de dricher Sarrackæ blod för de kommer til Alterens sacramente og somliga ätha Leibolmai lekamen, somliga Radiens lekamen. Denna är flittigt tilbeden af hafwandes qwinnor, og de dricha hännes skåhl i bränwijn og ätha [Sarakkæ grö]d för en god barne-födelse.

[5. Madera]kka annan dåtter *Uxakka*, hvilken skal forandra dåtter til [son i mo]ders liv. Lapparna hafwa offta offrat til hänne, thy Lapparna [synes] at vara bättre tiänta med Pilte-barn än pigobarn [som] iche kan hållas til fiskerij eller skytterij. Lapparna haver ok [offr]at til Uxakka til at faa förlov at hålla dän eller dän [lil]la pilt til Leibolmai exercitium, som er skytterij, äfftersom [U]xakka er altijd i ueenighet med Leibolmai og imod ham.

6. Maderakkæ 3die dåätter *Juxakka,* hvars bestälning är, at hon tager imot barnen när de äro födda til at bewara them frå stöth og fall. Hon hiälper og qvinnorna i deras sædvanliga maanads siuka, og de offra til hänne at hon kan wara flittig deruthinnan.

Där til hörer og *Saivo-Olmai* (bergsmænd) hvilka iche tiena alla Lappar i gemeen, men allenaste Een eller annan i särdelishet, som haver ärwet däm, häller kiöbt dem af andra Noidar, häller gienom nogon flittighed uthi Noideskap siälf förskaffat sig them. Thessa Saivo-Olmai gifwa rååd uthi åtskilliga swårigheter, bååde uthi sömn, så väl som giönom myrande[1] på bössa, Runbomma, yxa, steen häller hästbeen. *Saivo Neide* Bergsqwinnor, som med deras *Saivo-kiatse* (bergsvatn) indwiar Noiden, när han i begynnelsen skal annamma Saivo-olmai i sin tiäniste, og sädan en og annan tijd gifwer honom samma Saivo-kiatze dricka, när han skal begiwa sig i strid mot andra Noidar til at pröfwa sin styrkia, og de sätta sina *Saivo-serva* imot andra Noidars saivoserva, hvilka hårdeligen stångas mäd hwar andra: Den Lap, som äger dän Reen, som mistar hornet eller hufwudet, bliver siuk, og untertijden dör.

J dätta fölge räknas oksaa *Saivo-lodde* (Bergsfugel) som wijsar wäg, hwarest Noiden agtar at reesa, og Noiden brugar Saivolodde til at antasta andra Menniskior og Noider när de äro wrede; såå og *Saivogvelle,* (bergfisk) som bevarer Noidens liv, när han skal begifwa sig til Jabmiaimo, antingen til at hämta någon af sin släkt, fader og moder op igiän, som skal wara Reenwagtare 1, 2, 3, 4, åår og længere om sonnen kand giva honom mychet offer, som skal skie årligen; häller til at hämta et siukt Menniskes siäl op igiän. Thi Lapperna meenar at siälen er faren til Jabmiaimo när Mand er bleven siuk, hvarföre Lapperna sluttar at kroppen wil komma efter og döe. Men när Noiden er kommen ind i Jabmiaimo begiärer hans slägt, som är siuk, offer, hwilket og efterkommes, på dät siälen maa viga tilbakas ind i lekamen igiän, at Menniskian maa framdels lefwa.

Nemo-gvelle (namnfisk) hvars hiälp, ganska faa [medde]las, thy iche alla har viist af honom. Dennas hiälp [hafva] de den första gång [de] omdöpas; thy Lapperna omdöpas med trolddöpelse meera än een gång, hwilket skier sååleds, at när Menniskian blir siuk, gifwer mand hänne

[1] Om detta ord se s. 2, not 2.

et annat namn, og öser vatn på hänne med dessa ord: Jag döper dig i detta Namn N: N: og du skal leva i detta namn N: N: De, som är saaledz trållnämnat, får äga tillika med namnet Nemogvelle. Som denna Lap offte seer Nemogvelle at gaa for sig över bekkar og moras; saa ser han honom og när han skal gå til kiörkian og när han går til skrifft dricher hand Sarrackas blod i samma bäck hvar Nemogvelle ståår.

Eet stycke neder i jorden er

Jabmiaimo, hvar *Jabmiakka*, dödens moder är härskarinna. Alla dödningar äro där lika såå väldiga, som de hafwa warit här uthi wärden og de faar et nyt lekamen, i detz stad og ställe, som här i wärden förråttnar i jorden: Til dessa offrar Lapparne at Menniskiorna maa behålla lijfwet; Thy både Jabmiakka og dödningarna siälfwa står äffter at få de lefwande i tide der ned til sig, nemligen däm som äro i släckt mäd däm, sååsom sina barn, barnebarn, etc.

Mycket diupt neder i jorden tilhåller

Rota i sit *Rotaimo*, hvarest de Personer komma, som iche lävat effter deras Gudars vilja. De som äro i Jabmiaimo kommer till Radien, sedan de hafwa warit där en tijd, men de, som komma til Rota landa slippa icke därfrån, men pijnas där, som i helvitit. Til Rota har Lapparna offrat og sögt om hiälp, när ingen hiälp kunde wäntas hos de andra Gudar. Lapparna hafwa befundit at Rota kommer med siukdommar og plågar Menniskior og Reen, då de ingen annan råd har funnit, än at de hafwa kiöbt den från sig mäd offer. Dog hafwer de iche giärna offrat til henne på dätt gemena vijs. Men de hafwa nedsat een död hest, at rota paa honom skulle rijda bort från dem.

NB. När Lapparna offrar kastar de benen og några små stychen kiöth som de tager af de fornemsta lemmar på offeraltaret, hworaf, de siger, at Guder og Jami-Kadser skal kunna giöra sig nya Creaturer, og skapa kiöt på benen. Alle tijder bruka de at tilbeda på knä og lova gudarna med deres såångar.

[A tergo:]

Denne relationen, som en dansk Missionarius, Lenart Sidenius författat och jemte brefwet daterat af Öfwersalsetter i Astafiorden d. 17.

Oct: 1726, öfwersänt, har iag d. 15. Januarii 1727 til handa fått, samt i dag, som är d. 1. Januarii 1728, communicerat hr Probsten Magister Henrico Forbus, och honom tillefwererat, kommande öfwerens med det som en annan Missionarius, Jöns Kiildahl wed namn i nästledit åhr Mariæ bebådelse tiden här uti Prästegården berätta månde med mehra, tå han wed genomläsandet af denne relationen, approberade den samma, och med sine medhafda 2ne böcker in Folio, som woro skrefne och af Missionen i Trundheim författade, bestyrckte, hwilcket sanfärdeligen betygar af Jukasjerfz Prästegård

Anno et die ut Supra,

Joh: Tornberg.
Pastor Loci.

d. 15. Jan: ankommit A. 1727.

[Utanskrift.]

Den Ærevördige og Högvärde Herren Hr Johannes Tornberg Berömmelig Kyrkioherde uthi Juckasjärf-Forsamling annammar dätta

a Juckesjerf.

X.

Simon Kildals och Lennart Sidenius' bestyrkande af Forbus' relation.

Då Forbus under sin vinterresa i Lappmarken 1727—28 icke där träffade någon norsk missionär, ehuru han förut aftalat ett möte med Jens Kildal, afsände han, före den 1 jan. 1728, till tvänne norska missionärer sin relation om lapparnas afguderi med begäran om dess bestyrkande etc. (jfr ofvan s. 46). Dessa missionärer voro SIMON KILDAL och LENNART SIDENIUS. Möjligen har äfven någon eller några andra missionärer bestyrkt hans framställning, enär man i manuskriptet S 50 i Upsala Universitetsbibliotek finner en afskrift af ett oundertecknadt instämmande i hans relation. Simon Kildals och Sidenius' uttalanden återgifvas i Jens Kildals dedikation af »Afguderiets Dempelse» tilldem och lyda, med Jens Kildals ingress, på följande sätt [1]:

— — — Denne Prædikens Appendix indeholder, blant andet, at lapperne har havt en stor hob guder, og at lapperne, paa alle steder, har været afgudsdyrkere, hvilket er det, som Du, kiære Broder! skriftlig, under haand og segel, statfæstede sant, at være, da en vis u-benævnt [i marginalen: »det var Provesten af Torne i Sværik»] fornemme mand (ikke af sönden) sendte et Skrift til Dig, kiære Broder, hr Simon Kiildahl! og hr Linnert Sidenius, hvilket handlede om, at alle lapper har været afgudsdyrkere, og, at de har havt mange guder; thi denne visse u-benævnte mand begierte i Skriftet, at Du, min Broder! og hr Sidenius, vilde statfæste begge disse ting. Din, min Broders, statfæstelse lyder, saasom den befindes efter originalen, saasom fylger:

Jeg salvâ conscientiâ, et qvidem, in conspectu Dei, bevidner, at, blant mange lappe-guder som ieg ikke er synderlig bekant om, ere disse mig bekante

Passevare Olmaj.

Passevare Neyda.

[1] Till sina hufvuddelar redan meddelade hos Qvigstad, s. 86 f.

Passevare Sarva.
Passevare Guli.
Vurnes lodde.
Jabme akka.
Poskio akka.
Mader akka.
Maylmen radien.
Kiorva radien.
Rana Neyda.
Biex olmaj.
Nemo guli.
Leyb olmaj.
Sarakka.
Passevare lodde.
Ux akka.
Kiase olmaj.

Disse vare dyrkede i Folerne [1], Saltdalen, og Lapmarken, som grænser til nor- og sör-huttene [2], hvilket ieg oprigtigt har faaet, at vide af lapper, som ieg har havt i hemmelig aandelig behandling, da de vare blevne omvendte.

Dette bevidner ieg
Nor-follen d: 23. Sept. *Simon Kiildahl.*
Aô 1728. (L: S:)

[Ur dedikationen till Sidenius efter en liknande ingress som den till Simon Kildal:]

Jeg har befundet, at lapperne har havt efterfylgende guder:
Passevare olmai.
Passevare neyda.
Passevare sarva.
Passevare guli.
Vurnes lodde.
Nemo guli.
Poskio akka.

[1] Nord- och Sör-Folden.
[2] Kvikkjokk och Silbojokk.

Mader akka.
Ux akka.
Jabme akka.
Maylmen radien.
Kiorva radien.
Rana neyda.
Passevare lodde.
Leyb olmaj.
Sarakka.
Biex olmaj.
Kiase olmaj.

Disse har været de fornemste guder, blant lapperne: men de har ellers havt mangfoldige andre, Umea, Pita og Jngermand lands[1] lapper, som skatter baade til Norge, og Særik, har, sandelig! giort deres bekiendelser, og tilstaaet deres afguderie, hvilket har været forferdelig grovt. J övrigt undertages ingen lap, sör eller nor, fra, at have brugt afgudsdyrkelse; men Maylmenradiens og Sarakkas alterens sacrament har kun været brugt sör i landet: men ikke nor.

Saaledes at være, som sagt er, det bevidner ieg.

Linnert Sidenius.
(L: S:)

og beder Jens Siursön, som var med hr Thomas i fiældene, da hand der arbeyde paa lapper til omvendelse, at hand dette med mig vil besegle

Jens Siurssön.
(L: S:)

Saa og beder ieg Niels Nielssön, Skolemester i Follerne, at hand og saa dette med mig vil besegle.

Niels Nielssön.
(L: S:)

Buxnæs d: 23. Julii
1728.

[1] Ångermanlands.

XI.

Rättelser och tillägg till Forbus' berättelse af år 1727.

Sedan Iag 1727 in martio författade en kort beskrifning om Lapparnas faseliga Afguderij med mere, har iag erhållit nogare underrättelse, om åtskilligt hwarefter min beskrifning dels rättad dels ock tillöckt blifwer ock består i följande.

Kongelige Missions Herrarna uptecknas i bemälte beskrifning 4 till antahlet, men de skola wara 6. Missions vicarius Thomas von Vesten är genom döden afgången ock i dess ställe Hr Eiler Hagerup förordnad. The då warande Missionarier äro en dehl befordrade till goda Pastorater efter 4 åhrs giorde tienst wid Missionen ock andra i stället emottagne.

Ibland Gudarna i luften nämnes i beskrifningen Sool ock Måne, men de räcknas ibland Gudarna i Stiernhimmelen ock det hål som föregifwit är Sub num. 4. wara giordt i wäggen, at Månen therigenom ock den hängiande ringen skall skina, är rökhål hwarigenom röken uhr lappkotan upstiger ock utgår.

December Månad eller den då skinande Månan kallas söder uppå Anckaku eller Passemanu men Norri Lappmarcken Passemano allena.

Sub n: 5: tillägnas Bieckolmai offer af en skyffel af trä men rättare sagt; at när honom offres, upreses honom till ähra en skyffel som blir qwar stående.

At Gudarna på jordene Saracca eller Saredni ock Leibolmai sker thet Afgudiska Sakramentet ante Sacram Coenam, är orsaken, at Gudarna icke må förtörnas och wredgas deröfwer, at Herrans Heliga Nattward begås, som förnimmes antingen genom joikningen eller Spådoms Instrumenter, eller ock igenom drömmen genom Passevaraolmai om det är Gudomen emot eller eij. Är dett [eij] emot så begås Herrans Heliga Nattward, utan föregångit Afgudiskt Sacramente: men

om dett är emot them, måste the blidkas ock försonas medelst bemälte Sacramentz begående ante Sacram Coenam.

Iuxaca är Moderakas andra dotter ock Uxaca den tridie i ordningen.

Hwad som införes om Nemogvelle eller Roffisken ock det trol dop som sker i des namn, rättes således: Nemogvelle ock näst ofwanföre Sub num: 4: nämnes Saivogvelle (bergsfisk) böra intet räcknas bland underjordiska Gudar, så som Iameacca med sina Iamecatser, utan äro Gudarnas tienare. som fulfölja ock uppenbara deras wilja ock befalning warandes [om] Nemogvelle, detta at i acht taga at det skall wara raart för en lappe till att få Nemogvelle i sin tienst; Således rarare än at wara döpt i Nemogvelle namn men så kan det dock hända, at några Lapp[e] barn med troldop få honom i sin tienst så som en medgifft uthi Troldop, i så måtto at Gudarna kunde undertiden meddela barnet som omdöpes i den eller den Lappes namn dess Nemogvelle, som han i lifstiden haft, det dock sällan sker, hwilket namn Afgudarna antingen i drömmen eller medelst Spådoms Instrumenter förkunnas. Ex: gra: Sar efter en Lappe som afliden är gifwes i trolldopet således: Iag döper tig i dett namnet Sar at tu skall lefwa wähl i dett namnet, hwarmed barnet får tillika, den å syftade döda Sarens Nemogvelle ock sedan af Lapparna sig emellan kallas Sar. Detta namn är wähl icke någon Afguds namn så just ock expresse; men dock tagit af Saracca, ock således barnet Subtilt döpt i Saraccas namn. Omdöpelsen kan skie 2. 3. 4: eller flera gångor, alt derefter som siukdomen antastar barnet hwilket Noiden eller Trullkarlen genom drömmen eller Spådoms In-, strumenter, har sig bekant ock äfwen förkunnar Föräldrom, at barnet omdöpas skall, hälst då resan skall ske till Iamaimo ock dädan hämtas den siukas Siäl. Ia så alment så som offret är, äfwen joickning ock Passevara, så almen är ock omdöpelsen ock angifwes för san färdigt af de danska Missionarier, at ingen Swensk eller Norsk öfwer fielen resande Lapp finnas skall, som eij är dehlachtig af joickning, Passevara ock offer, i så måtto är ock omdöpelsen mycket almen ock Iterabel, hwari barnet hwargång får nytt namn, ock ny ring eller Nemoskilt at bära på sig, till stadfästelse af sitt andra doop, hwilcken ring eller skilt skall stadigt hängia på kroppen, eller wed kläderna så som en heligdom.

5

Wed Laptrumman är at märckia det Rotaimo, Vurnes lodde ock Iamaimo skola stå lägre så at större Spatium är emellan Radien och dem, ock när baja röres wid Trumslag, reser sig spetzen up ock de 2 grenar stå på Trumman således

Lappen har intet [alltid] alla Gudar satte på lapptrumman, dy en dehl hafwa allenast små trummor, som mackligast kunna föras på resorna, icke heller brukar hwar Lappe ringen eller Baja tillika, utan allenast ringen som med hammar slag röres, ock föres för en god lycka till Radien, ock de andre gode Gudar, men för en ond lycko till: Iamaimo, Rotaimo ock Vurneslodde.

Orsaken hwarföre på få trummor finnas den stoore ock altsmächtige Guden afsat ock afmålat, är denne at Lapparne dock till en dehl hafwa dock försyn till att föra honom ibland de andra Gudarna ansende honom så som en Konung, emot hwilkens förbod i första budordet, de understå sig icke at införa hans namn, som derigenom så mycket mehra skulle bewekas till straf ock hämd öfwer dem, men de andre Afgudar blifwa afsatte med theras wällbehag.

Theras namn på Trumman ock äfwen i Specificerandet effter alphabet äro till större dehl richtigt införde, men Passevara, Passevara serva, Passevaraolmai, Passevaragvelle (Lodegvelle införd är den samme) äro inga Gudar utan theras redskap ock theras tienare; Så äro ock Specificerade Gudarna alle ock allestädes, i Lappmarckerne bekante, utan andre i någras ställe ährade ock wördade: men följande äro mäst bekante: nemligen Radien ock Beralderad, ock Beraldenolmai, som äro alt ett Rananeid Befweneid, Aklogas, Vajanolmai eller Horagalles, Saracca Saredni, Uxaca, så at nepligen [en] Lappe som reser öfwer fielryggen antingen han en Swensk eller Norrsk är så hålles fri för den Afgudadyrckan i joickning ock offer, med mehra som ofwan förmält är.

Om Passevara olmai är at berätta dett de inga wissa namn hafwa, utan kännes igen af deras Passevara (heliga berg) som [de] wistas uti såsom till exempel när en lappe hafwer Svappevara[1] eller Suckenara[2] till sin Passevara ock joikar eller täncker i sången nemner endera af

[1] I Jukkasjärvi socken.

[2] Tydligen korrumperadt; skall möjligen föreställa Sekkuvaara, ett berg ett par mil NO om Jukkasjärvi.

desse Passevarar, tå kommer Passevara olmai af den åtänckte ock nemde Passevara till honom, hwilken lappen igenkänner, af hwad ock hwilken Passevara han är, ock kan den ena Passevara wara offta lyckosammer, till hielp än den andra, ock dess Olmai lydigare at komma ock snabbare än den andre Passevaras. Helige berg ock fiel kallas af Jukasjerf lappar Passevara, men af Sörhyttans[1] ock Arioplogs Lappar Saivo, hwar af det heter Saivolmai, Saivoneide, Saivolodde, Saivogvelle, Saivoserva. Saivogvelle hörer intet till de under jordiska Gudar, änskiönt hans tienst och förrätning brukas till Iamaimo. Nubelo[l]mai är den andra Rota, ock wärre än Rota äfwen Perkel kallad som är finskt ord så mycket som en diefwul på Swenska. Rota är brukeligit namn, Söder uppå, men Norrpå några orter Rulu, hwilko beggestädes offras på gement sätt ock äfwen på ett besynnerligit maner, tå en död mär upreses på marcken at Rota eller Rula skall rida dermed sin koos, men således söker man Söder uppå ingen hielp af honom utan allenast at han wille wika af ock fara sin wäg med sina plågor, på det den siuka må blifwa frisk ock helbregda igen.

Vurnes lodde är eij någon Gud, utan en ond fogel som Lappen ställer på sin owän eller när han skall i strid emot en annan Noid, ock Trulkarl, förnemligast för den orsak at denne hålles för större Noid ock Trullkarl än han, hwilket honom förtryter, ock tå brukas på båda sidor all macht ock konst, ock ställes på hwarandra alt thet de äga, neml: Passevara Serva ock honom de äga flere än en; Vurneslodde om de hafa honom; Passevara lodde ock gvelle, men Passevara olmai sättes intet i denna strid, utan brukas at underwisa Noiden, så at denna eij altid [skall] hafwa af nöden at betiena sig af Trumman, eller annat instrument, i ringare saker utan allenast af joickningar på Passevaraolmai som gifwer honom kundskap om det som joickningen begiär: E: gr: När en Lappe tar en hafwande qwinna i handen, ok säija henne hwad hon går med antingen pigo eller piltebarn, tå joickar han effter Passevaraolmai; hwilken kommer ock gifwer till känna at qwinnan är hafwande med pige barn: men om qwinnan drager Twifwel måhl derom ock begiär at lappen wille se det på Trumman, tå tager han sin trumma som wisar honom det samma, ock behåller qwinnan det för wist ock fast. Lappen kan offta sittia i en mans huus ock joicka, ock då får han weta

[1] Silbojokks.

åtskilligt, men på det de enfaldiga eij må förstå hans sång, så förwänder han orden och kallar en qwinna wed annat namn, Reen wid annat namn också widare, eller ock låter sången gå fort utan ord, hållandes sig allenast wed tohn ock melodie, täncker på orden som han för fruchtan intet tör framkomma med. Joikningen förnimmes mäst allestädes hoos Swenska Lapparne, hälst tå de äro druckne, ock fylleriet föröfwas af dem utan sky ock fruchtan så wäl Helge ock Högtidz dagarna, samt marcknadz tiden, så som annan tid ock tå nånten tillfälle är, at få bränwijn, hwilken i myckenheet föres till Lappmark ock swagt nog försäljes till 4 eller 5 Dr kannan såsom i denna winteren skedt är, derigenom Lapparna ingen ringa afsaknad i deras förråd ock egendom taga ock Sochnarna temmeligen förswagas, som i detta åhr alt för stor känning deraf hafwa, medan bränwijnet mäst af Sochn Spanmåhlen brändt och tillwärkat är, ock folket af thessa begge Torneå Sochnar skockewijs nödsakade warit begifwa sig till Österbotn till at uphandla födan, Borgerskapet ingen farkost ad nästledne Höst fått till hemorten, warandes det eftertänkeligit, ock ändock Herren Gud af sin högt bepriseliga nåd ock godheet har welat wälsigna uti 9 åhr detta landet med en tämmelig god ock ymnig åhrswäxt, skall likwäl hoos folken på Spanmåhlen finnas en så stoor brist, at mästedehlen eij äger et Sädes korn till at i åhr så sin åker, hwilket iag förnemligast ock endast det stoora missbruket af bränwijn i Lappmarken ock hela landet tillskrifwa kan, ty om 4. eller 500. Tr åhrligen blifwit besparde, som richtigt ock än derföre till öfwerflöd af bränwijn i Lappmarckerne Consummerade äro, skulle sannerligen Almogen intet utsäde tryta.

Till Passevara eller helige fiel gifwes denne Raisonen at tå Syndafloden gåt öfwer hela werlden skola de fiel ock Passevara flutit ofwan på watnet ock Salverat många menniskior som sedan blifwit Passevaraolmai, de der sedermera betiena menniskiorna med kundgiörande af åtskilligit etc.

Om Horagalles eller Thordön föres af somliga en sådan berättelse, at Thordön är den öfwersta ock högsta Gudz Son ock skall således fått sin uprinnelse, at en qwinsperson som blifwit förwillad i skogen är worden hafwande af Nebulolmai, eller parkal, ock det som skulle wara foster i hennes lif, warit en steen, waröfr qwinnan förskrekt, med gråt ock tårar förmåt den Högsta Guden, at komma henne till hielp

ock undsättning, så at hon både blifwit förlöst ifn stenen, jemwähl at Samma steen blifwit den Högstas Son, ock fått macht at regera i luften ock slå efter Perckel, eller Nebulolmai a[n]tingen denne far i trä elr steen, som Thordön sönder slår ock i stycken at träffa Perkel. Offres alt så denne Gudenom Thordön at han icke må slå folket eller Creaturen ihiäl.

Thetta alt med mehra som beskrifningen innehåller kan förefalla någon otroligt, at et så fasligit Afguderie skall föröfwas i Lappmarckerne, ock ett så uppenbart Spel drifwas med Satan men iag håller thet förwist ock fast försäkrad derigenom dels genom Lapparnas egen bekännelse i mångt måhl, ändoch de warit få som iag dertill förmått, dels igenom sanfärdiga berättelser så wäl munteligen som skrifteligen giorde. Ock kan iag här eij för bij gå ett ting som mehrbemält beskrifning synes giöra i des sanning Suspect, nemligen den döda hästen, som Rota eller Rulu skall rida uppå sin koos, medan lapparne inga hästar äga, eller andra Creatur utan endast Reenar. Men saken är richtig, ock hästen kan fås antingen död wid Norr siökanten, eller lefwandes af de der boende Danska Siömän, så som äfwen lefwandes kattor ock hanor wåra Swenska lappar, af de danska icke länge sedan afhandlat hafwa. Hwilka Creatur slag Gudomen i offer skola ganska wähl behaga. Och ehuru wähl alt sådant af den stoore Gudens försyn underliga är i liuset kommit, så är doch ingen ting för Lappen gemenare, än neka dertill, wiljandes på det högsta frikalla sig för en sådan beskyldning, ock påstå sin oskyldighet, så at man stoorligen måste förundra sig öfwer, dett han så illfundigt kan skyla sitt Afguderi, ock föregifwer så som han ingen Afgud wiste utaf, mindre honom ährade ock dyrckade, hwarom iag äfwen den berättelsen hafwer, att en skiönt än 10 a 20 witnen wore till hans föröfwade Afguderij skulle han doch eij förmås med endaste ord bekänna dett, så förhärdat, ock bunden af mörcksens Första ock denna werldenes Gud är beklageligen mången i bland den förblindade Lappehopen.

Himmelens Gud, som den rätta Guden är ock ingen annan uplöse Satans band ock uplyse det arma i mörckret, ock sådana willfarelser grufweligen swäfwande folket genom then Helige Anda, medelst ordetz kraft ock Predikoembetetz tienst, ock omwände sig till den sanna lefwande Guden med en oförfalskad boot ock bättring, stygges wed

sitt fördömmeliga wäsende, ehrkiänne sin synd ock bekiänne honom för Gud ock menniskiom på dett deras Siälar måge bewarade warda till de heligas arfslott, som Herren Iesus med sin dyraste pino ock död oss förwärfwat ock i himmelen till sagt hafwer, hwilko samt med Fadrenom ock den Heliga Anda then enda och allena odödeliga och alswåldige Gudi wari ähra lof, ock prijs i allan ewigheet.

Amen.

XII.

Forbus' frågor till lapparna.

Några frågor att föreställa Lapparne om deras afguderi, som kunna appliceras till folket i orterne, effter det som afguderiet är bekant.

1o Kan tu giöra redo, hwarest Gudarna wistas och hafwa sitt tillhåld? R[esponsum] wid stiernehimmelen, i lufften, på jordene och under jordene och mycket diupt nedre.

2o Hwilka af dem har tu tillbedit [och] offrat, Radien, Kirfwa Radien, Rananeit, Rariet, Solen, Månen, Horagalles, Biexolmai, Gissen-Olmai, Ailkes, PassevaraOlmai, Passevaraneide, Leibolmai, Kasolmai, Maderaca, Saraca, Vxaca, Iuxaca, Jameacca, Vurnesladde, Nubelolmai (diefwul uti lapska språket) Rota ellr någon annan?

3o Hwilka af them hafwer warit tig gunstigast och gifwit tig den bästa framgången och lyckan?

4o Har tu offrat till Radien, Kirfwa Radien ellr Rananeit för tina Renars lyckosamme trefnad?

5o Hwad har tu Offrat ellr hwad plägar man offra till dem.

6o Hafwer tu hafft lycka sedan tu offrat ellr låtit offra för dig.

7o Hafwa gudarna swarat tig genom spåman ellr i drömmen.

8o Hafwa Saivogossarne ellr Passevaraolmai, kommit till dig i drömmen, ellr huru Offta, hwar weka, ellr hwar natt och gifwit tig något tillkenna?

9o Har tu Offrat solene ellr thess Jungfru? och hwad har tu Offrat.

10o Har tu ätit soolgröt?

11o Joickar tu icke esomofftast och på hwem joikar tu? läs upp tin Joikningsång, att man må höra dess innehåld.

12o Har tu ätit Leiboimais lekamen och druckit Sarednis blod i watn? NB Måste wara Radiens lekamen, som gifwit siälen.

13° Hwem har gifwit tig kropp och hwem siälen?

14° Hwad är titt namn som tu i andra dopet undfått.

15° Hwad heter tin Nemogvelle?

16° Har tu tin döpelses ring ell^{r} har tu hafft honom?

17° Har tu den lilla bogen qwar, som du skulle bära på din kropp?

18° Huru giör tu tin bön till Gudarna? huru läs tu och beder?

19° Huru Offras till dem?

20° Äre flere tå tillstädes än egit folk?

21° Hwem plägar offra och hwad giöra andre tå?

22° Äter man OfferCreaturens kiött för Offrandet ell^{r} däreffter?

23° Har tu tillbedit 7 stiernorne (Seuloainen på finska) att de skulle wärma wäderleken?

24° Har Saivolmai bewarat tig emot köld?

25° Har tu Offrat till Radien, Horagalles ell^{r} Saraca, när tu skulle giffta tig, att ditt gifftermåhl skulle bli lyckeligit?

26° När tu war ogifft, lät Saivolmai tig se hwem tu få skulle?

27° Hwem slog på trumman för tig, att wisa om tu snart skulle få barn?

28° Har tu icke bedit Saraca om hielp under barnafödandet?

29° Har tu icke huggit wed Saraca till ähra under tin barnsbörd? NB den weden skall wara helig, och icke röres wid, än mindre uppbrännas.

30° Har tu under den tiden warit till brunn, att hämta watn och slagit det neder Saraca till ähra?

31° Har tu ätit Saracas gröt effter födandet? NB det plägar gemenl. ske Saraca till ähra, som ey allenast hulpit barnawåndan, utan jämwähl Formerat kroppen i moderlifwet.

32° Har tu Offrat till Saraca för tig och barnet?

33° Hwarföre aflägger tu titt bälte och kraga under månadzsiukan? NB det sker Saraca till ähra, och är ett wist tekn till qwinnotiden, när bältet och kragan äro aflagde.

34° Har tu hafft Julekunga stock ell^{r} käpp i tin kåta? NB Julekung skall wara Strotagalles.

35° Har tu tortz hugga wed om Julemånaden?

36° Har tu spunnit den månaden, passemanu ell^{r} ankaka kallad?

37o Har tu slagit titt barn om Juleafften, ett slag för Gud, ett slag för fadren och ett för modren?

38o Har tu Offrat Julemorgon?

39o Har tu slagit med en skål uti Possio (högsätit) Leiboimai, ellr Possiacca, ellr Saraca ellr Vxaca etc. till tienst om Julemorgon?

40o Har tu gådt till brunnen?

41o Hwad har tu Offrat att tu skulle få piltebarn?

42o Hwem af ackerne kan förändra flickobarn i en gåsse i moderlifwet? NB skall wara Vxaca.

43o Giör tu hwar dag tin bön till Saraca?

44o Har Saraca gifwit tig mat ellr tu henne?

45o Har tu sedt i Bräntwin hwem som stulit hade?

46o Huruledes blir man hulpen i siukdomen?

47o Har tu någon hulpit och på hwad sätt?

48o Hwad fick tu till lön?

49o Har tu talt med hulderen ellr Govetteren?

50o Har Saivoneide twättat tig med sitt watn Saimocase?

51o Hwad märke gaf hon tig? NB tå får hon gemenl. ett ärr på kroppen.

52o Gaf hon tig icke en swart wårta under titt bröst, ellr på din arm?

53o Har tu fått watn att dricka af Saivolmai ellr Saivoneide? NB Saivoneide gifwer thet.

54o Har tu hållit Gudamåltid, ätit Radiens lekamen och druckit Saracas blod, innan du begick Herrans högw: Nattward?

55o Hwarföre skulle du det giöra och hwad nytta hade tu theraf?

56o Har tu slagit på lapptrumman ellr låtit slå?

57o Har ringen och baja rörtz?

58o Hwart skola de röras och gå, när de spå lycka?

59o Hwart tå när the spå Olycka?

60o Är thet så skedt som ringen och baja wist?

61o Hwad har spåman gifwit tig till swar sedan han stigit upp af Loge?

62o Har hans swar warit sant?

63o Hwad har tu gifwit honom?

64° Hwad har gammalt folk sagt om siälen, att hon skall komma effter döden?

65° Hwart komma de [onda] menniskiornas siälar NB till Rotaimo.

66° Komma de godas siälar straxt till Radien?

67° Hwilkenthera plats är bättre Rotaimo än Jamaimo?

68° Skall kroppen upstå af jorden ellr skall man få en ny kropp? NB En ny kropp skall fås i Jamaimo.

69° Huru länge skall man bli i Jamaimo?

70° Huru slipper man tädan? NB När man i lifstiden Gudomen lydig warit.

71° Westu att alt sådant är en stor dårskap och idell satans spel och wärk till menniskians ewiga förderf?

72° Kan tu spotta åth Radien, Rananeit, Rariet etc. och säya: Twy tig och förbannad ware tu fördömde afgud. Ångrar tu titt stygga afguderi, bedröfwas theröfwer af allo hierta, förkastar titt syndawesende, omwänder tig till den sanna, lefwande och allsmäcktige Guden; beder honom om nåd och förskoning, om tillgift och en nådig syndernas förlåtelse? Tror tu på Herran Gud allena och på din aldradyraste frälsare Jesum Christum, som tig med sitt lidande pino och död förlossat hafwer? Will tu offra tig Gudi allena och ingen annan, fruchta honom och ingen annan, älska honom och ingen annan, tiena honom och ingen annan jämte honom, tiena honom i helighet och rättfärdighet? Si thesse äro the rätta tekn till en sann Christendom, hwilka förutan en menniskia icke kan behaga Gudi, intet wara Gudz barn, Gudz arfwinge och Jesu Christi medarfwinge till ewinnerligit lif.

Fördenskull sätt tig före med ett fast upsåt och fult alfwar, att igenom Gudz nådh och hielp strida emot satan och hans fördömda synd, som är afguderi. Kämpa manneliga under Herrans Jesu blodiga fana, kämpa en god trones kamp: winlägg tig om, att christeligen lefwa, wäl fullborda loppet och behålla trona, hwilken Herren skall gifwa, den rättfärdige dommaren, på den dagen. 2 Tim. 4. 7. 8. nembligen på sin stora tillkommelsedag att döma lefwandes och döda.

Tro på Herran Jesum, som tig och alle andre menniskior ifrån synden, diefwulen och helfwetit förlossat hafwer: förkasta alt afguderi och satans wärk, såsom det skadeligaste gifft och ditt högsta förderf; Herranom den samma lefwande Gud en wederstyggelse, och wisa din

tro med en gudelig och Herranom behagelig lefnad, att tu wandrar i liuset, älskar hans h. ord, hörer det gierna giömmer det i ett ganska godt hierta, och ställer titt lefwerne derefter att tu i alt titt wäsende och wandell wisar tig för en rätt Christen, och förhåller tig såsom en Christen ägnar och bör. Tro på Jesum så warder tu salig, i denna tro lef och döö, så lefwer tu och dör Herranom och hörer altid honom till. Rom. 14. 8 så lefwer tu säll, dör säll och blifr i ewighet säll och salig. Herren styrkie tig i sådana tro, hålle tig trofast alt intill ändan, och effter sitt sanfärdiga löffte gifwe tig lifsens Crono Apoc. 2. 10. Wari din hielp, starkhet och beskydd i den andeliga striden emot alla helfwetis portar, att de intet warda tig öfwermäcktige! ware tin hielp och tröst i sorg och nöd, i lif och död! Amen!

XIII.

Forbus' jämförelser mellan lapparnas och de klassiska folkens gudar samt refutation af lapparnas afgudadyrkan.

Följer nu några fordna tiders hedniska afgudars uprepande och lapparnes afgudars jämförelse med dem samt en kort refutation af deras dyrkan med skriftenes språk, och ett odisputerligit jämwähl soolklart framwisande deraf, att den stora himmelens Gud. allena dyrkas, ähras och tillbedias skall, hwilkens wrede alla afgudadyrkare sig pådraga, och hans därpå följande rättfärdiga hämd och straff så framt en sann bot och bättring icke sker, med trogen och allwarlig förmaning dertill, examinatoren om det wederstyggeliga afguderiet, till någon hielpredo wid tillfälle att betiena sig af.

Herren Gud den allena Gud är och ingen annan 1 Cor. 8. 4. den första och den sidsta utom hwilken ingen Gud är Es. 44. 6. gifwer i sin helga lag och det första bodet klarl. tillkenna, hwad wi menniskior om alt afguderi hålla skola, således tu skalt inga andra gudar hafwa för mig Exod. 20. 3. hwarmed han alfwarl. förbinder alt afguderi, uppenbarligit och hemligit, och gifwer tillkenna sielfwa grunden och fundamentet till sitt forbod, säyandes: Jag är Herren tin Gud; Jag nembligen den enda alsmäctiga Guden, en i warelsen och treenig i personerne, Gud fader son och den h. ande, som är, warit har ifrån allan ewighet och blifwer ewinnerl. en herre som alting skapat hafwer, uppehåller och regerar, herre öfr alla herrar, allestädes närwarande och wetande, nådig, rättfärdig etc. Tin gud som tig giordt och skapat hafwer: Din Gud som genom Jesum Christum den andra personen i Gudomen ifrån den ewiga döden tig frälst och förlossat hafwer; Tin Gud som sitt h. ord tig gifwit och deri uppenbarat sin nådiga wilja om tin andeliga wälfärd och ewiga salighet; tu skalt inga andra Gudar hafwa för mig utan mig allena fruchta och ingen

annan mig allena älska och ingen annan jämte mig, till mig sättia al tin förtröstan och ingen annan, såsom Lutherus i sin förklaring det oss företyder; ty iag är den Gud, som mina ähro gifwer ingen annan Es. 42. 8. Derföre skolen i icke ihogkomma andra Gudars namn och af eder mun skola de icke hörde warda. Exod. 23. 13. Herrens ord lyda om afguderiet således Deut. 8. 19. Om tu förgeter Herren tin Gud, och följer andra Gudar effter och tienar dem och tillbeder dem: så betyger iag idag öfwer eder att i skolen slätt förgås, item 11. 16. 17. Om i afträden ifrån eder Gud och tienen andra Gudar och tillbedien them, så skall min wrede förgrymma sig öfwer eder, som lycker himmelen till, att intet regn kommer och jorden gifwer icke sin wäxt, och i skolen snarligen förgås. Sammaledes lyder Herrans ord med förbannelse öfwer dem som offra afgudomen, och them dyrkia och tiena. Exod. 22. 20 them som offrar gudom utom Herranom allena, han ware förbannad och Deut. 27. 15 Förbannat ware then som giör en afgud eller gutit belete, Herrans styggelse, om afgudabeläten talar Gudz anda genom David P 115. 4. 5. 6. 7. Theras afgudar hafwa mun och tala intet, the hafwa ögon och se intet, öron och höra intet, näso och luchta intet; the hafwa händer och taga intet; fötter hafwa the och gå intet, och tala intet genom deras hals, och P 135 16. 17 the hafwa mun och tahla intet; the hafwa ögon och se intet; the hafwa öron och höra intet, och ingen anda är i theras munn.

Hwem må tå tillbedia sådana Gudar som äro ett dödt ting och intet lif hafwa, med menniskio händer giorda, som och af menniskiorna kunna förstöras, af eld uppbrännas och af rost och mal förderfwas? Hörom till och märkiom fåfengelighetena och den afgudiske galenskapen: Trollkarlar och afgudadyrkare hafwa fruchtat före att werlden skulle åldras och fördenskull uprest en stod wid Offeraltaret, hwarmed werldenes man *Radien* ellr *Kirfwa Radien* skall uppehålla werlden att hon icke må falla uhr sitt skick och bestånd, samt smort samma stod med blod och äfwen åthskillige stenar därwid. Men Herren Gud säger. Leu. 26. 1. J skolen icke upresa eder några stodar icke häller nogon wårdsten sättia i edro lande till att tillbedia therföre; ty iag är Herren eder Gud. Menniskiorna i lappmarken hafwa hollit före, och ännu till en dehl tänkia kunna, att till den kropp, som aflas i moderlifwet, skall *Radien* ell werldenes man ned-

sända en siäl för hwilken gudinnan *Saraca* skall låta wäxa kroppen i moderlifwet: detta kommer öf^r ens med de Graekers afguderi, hwilka hållit *Zευα* af de Latiner ell^r Romare Jupiter kallad, för den förnämsta och mäktigaste bland alla gudar, och att han gifwer menniskiomen lif, effter detta. Martialis: Jupiter est quodcunque vides quodcunque moueris. Men faseligt att tänkia som diefwulen hade en sådan macht, och tillskrifwa honom kropp och siäl, där dock han den onde andan ey kan gifwa menniskiorne ett hår eller skada det utan Guds tillstädielse; men Herren är den som gifwer kropp och siäl, ögon öron och alla lemmar, förnufft och all sinne, säger den h. Lutherus i sin förklarning öfwer den 1:sta trones articel i Catechismo som Gudz ande det sielf betygar genom Lucam. Act 17, 25. 26. Gud gifwer allom lif och anda och har giordt alt mankön af ett blod, till att boo på jordene. Och Gudz man den tålmodige Job äfwen bekenner. Cap. 10. 12 lif och wällgerning har tu giordt mig, och titt upseende bewarar min anda. Detta samma Moyses i skapelse Historien, att Gud skapade Adam af en jordklimp och inblåste i hans näsa en lefwande anda. Eua giorde han af Adams refben och sade till dem, Crescite et multiplicamini Gen 2. 21. 22 et 1. 28. J krafft af hwilken wälsignelse menniskiorna hafwa sin upprinnelse och böra ärkenna herren sin Gud endast och allenast för sin skapare. *Radien,* hållin för den högsta bland Gudarna eller diefwulen som samma Guden är, har icke macht att skapa en luus genom alla sina Tröllkarlar; ty det står om dem Exod. 8. 18 the wille giöra löss; men de kunde intet. Han har ingen ting skapat derföre måste han förkastas effter det som Herren tahlar. Jer. 10. 11. De Gudar, som himmel och jord icke giordt hafwa, förgånge af jordene och under himmelen.

Folket uti Jndien hafwa dyrkat diefwulen, och offrat till honom under en qwinnos hamn, som de kallat *Ceres* hwilken förmentes gifwa jordene dess gröda och wäxt.

De Ægyptier hafwa sammaledes tillbedit diefwulen uti en qwinnos namn *Isis* den de tänkt wara en härskarinna öf^r jordenes gröda, samt derföre offrat till henne. Det samma har man funnit i wår tid hos de arma lappar att de dyrkat diefwulen i en Jungfrus liknelse, *Rananeide* kallad, ell^r den gröna jungfrun och är hollen före att boo under stiernorna, ibland de förnämsta Gudar. Häröfwer klagar Herren

Gud. Esek. 14. 3. Thetta folket hänger med sitt hierta, intill sina afgudar och hålla fast uppå sins horeries förargelse, med straffets förkunnande. v. 8. och iag skall sättia mitt ansickte emot them och giöra till ett ordspråk och tekn. Mången har Offrat till henne i den tanken, att hon om wåren skall giöra marken grön till renarnas födo; men denna diefwulen den gröna jungfrun, har icke macht att draga ett strå utur jordene, mindre gifwa gräs och måsa, utan Herren allena är den, som gifwer allom sin spis i sinom tiid, uplåter sin milda hand, och uppfyller alt det som lefwer till wälbehagelighet. Ψ. 145. 15.

Det afgudiska folket har utskurit den gröna jungfrun till ähra ett träd smort med blod och satt det wid Offeraltaret; Men Herren säger, att både stodar och altaren skola förstörde warda, således Deut. 12. 3. Bryter neder deras altare, slår sönder deras stodar, deras lunder uppbränner med eld, och deras afgudabeleten kaster bort, och tager bort deras namn uhr det rummet. Herren låfwar och sielf förstöra sådana altaren och dem, som därpå offra Esek. 6. 4. 5. 15. Edor altar skola förrödd warda och edra Gudar sönderslagne warda, i skolen warda hedningomen till rof och spott, sammaledes hoc dicto: att wäder skall bortdrifwa dem, hwilko de icke skola kunna emotstå, och måste öfwer sina Gudstienst till skam warda, alt offer i G. Test. som icke skedde i Jerusalem, blef fördömt af Gud Deut. 12. 5. där som någon offrade annorstädes än wid witnesbyrdsens tabernakel han skulle döö och uthrotat warda. 3 Moys. 17. 9. uti Hierusalem måste ey offer ske wid lifsstraff, så framt icke Herren sielf af himmelen gofwe eld och uptände offret.

Aarons söner blefwo uppbrände af en eld, som utgick af himmelen, medan de brukade annan eld till offret än den, som Herren sielf wille nedsända Lev. 10. 2.

Uti N. Test. är alt offer fåfengeligit och förgäfwes, samt alle gamble testamentzens offer upgäfne. Där någon nu will offra, sedan Christus sig sielfwan på korset för oss offrat hafwer, hwarpå alla offer i gl Test. hafwa sitt ögnamärke, så förnekar han, att Herren Christus med sin kropps offer werldena försonat hafwer och fullgiordt för alla menniskiors synder: har således ingen lott och dehl i Christo, utan i satan, som i otrones barn wärkar alt det, som Herranom är en styggelse och till hans förtörnelse länder.

Judarna knådade deg och bakade kakor *solene* till ähra, hwarom läses. Jer. 7. 18. Barnen hämtade wed och fäderna giorde upp elden, och qwinnorna giöra degen, att de skola baka himmelens Drottning kakor. Men Herrans wrede kom öfwer dem, ty thet står v. 20. therföre säger Herren, Herren: Sij! min wrede och grymhet är uthguten öfwer detta rum, både öfwer folk och fä, öfwer trän på markene och öfwer fruchten på jordene och skall brinna att ingen skall kunna uthsläckiat. Det samme hafwer man i denna tid försport, att folket koket en gröt, och ätit honom *sooljungfrune* till ähra; Men den samma Herrans wrede, som brann öfwer Judarna, skall wisserligen ännu brinna öfwer slika afgudadyrkare, brinna till nedersta helfwetit Deut. 32. 22. så framt de icke omwända sig ifrån soolgröts ätande och andra sådana styggelser och fördömmeligheter.

Så har man ock förnummit att samma *sooljungfrune* skall Offras ett hwitt Creatur, och upphängias en ring wid Offeraltaret, som kallas solring, then man beder henne wähl och gunstel. anamma.

Detta strider emot Herrans Guds klara förbod Deut. 4. 15. 19. Så förwarer nu Edra siälar wähl, att tu icke uphäfwer tina ögon till himmelen och ser solen och månen och stiernorna och hehla himmelens här, och tillbeder them och tienar dem, hwilka Herren tin Gud hafwer förskickat allom folkom under himmelen.

Hedningarna ibland annat hafwa hafft många afguderier, äfwen för *månan* och dess till och affagande, jämwähl förmörkelse mycket tillskrifwit, som dock sker af naturlige ordsaker the oss wähl bekante äro. Äfwen hafwa menniskiorna de arma lappar i wår tid giordt, tå de för Juhletiden om afftonen icke töras hugga wed, eyheller spinna, tänkiande i sin dårskap, att den månen, som tå är på himmelen skall wara en helig måne, samt en wreder och bister måne, och fördenskull att stilla hans wrede är honom till ähra en ring uphängd i kåtan, som han af rökehål i taket skall skina igenom.

Öfwer sådant afguderi klagar Paul. Rom 1. 25. the hafwa förwandlat Gudz sanning i lögn och hafwa ährat och dyrkat de ting, som skapade äro, öfwer honom som dem skapat hafwer, hwilken är wälsignad ewinnerliga: amen.

Dårliga handla sådana Menniskior, att de wilja draga Guds swåra straff och wrede öfwer sig, och ähra månen, som är ett dödt ting.

Härom lyda Herrens ord. Deut. 17. 3. 5. När någon går bort och tienar andra Gudar och tillbeder them, ware sig sol ellr måne ellr någon himmelens här, thet iag icke budit hafwer, så skall tu uthföra then samma mannen eller samma qwinnona, som sådana ondt giort hafwa, till tina portar och skall stena dem ihiäl. Oförståndige och därachtige äro wisserligen the, som fruchta för månen och dess wrede, ty hwad will man redas för ett liflöst och dödt ting, som ingen skada menniskione tillfoga kan, utan må man och måste häller fruchta för den, som kan förderfwa både kropp och siäl i helfwetit Math. 10. 28. Så har och diefwulen tillhållit sina barn att updickta sig osynliga afgudar i lufften och them tillbedia och offra såsom hedningarna i sin blindhet ährat diefwulen under ens mans liknelse, som de kallat *Vulcanus* och ment, att han giordt Torwiggen, och wara uphof till Torndön och derföre offrat till honom.

Denna tidsens menniskior hafwa sammaledes ährat diefwulen i ens mans liknelse, som de tänkt boo i skyn, wara blåkledd och hafwa en hammar i handen *Horagalles* ellr *Pajanolmai* kallad, hwilken skall gifwa liungeld och Tordön, det dock hafwer sina naturl. ordsaker: ty såsom krut gifwer dån och knall, äfwen hafwer en stor krafft, enär det antändes med eld capabelt att bryta berg och öfwerända kasta slott och fästen, så kunna och tiocka skyar och moln, fallande på hwarandra förordsaka dån och dunder, samt i tända den swafwelacktige Materien till liungeld, såsom ett eldföre på flintan slagit gifwer eld: ändock för menniskior mycket så härutinnan som andre Herrens undersamme wärk kan förborgat wara; men Guds wrede är öfwer sådane menniskior, som taga ähran af Gudi och gifwa henne diefwulen, hwarföre gudz wredes eld uptändt är den ewinnerliga brinna skall Jer. 17. 4.

Denne afgudenom är Offrat att Tordön och liungeld icke skall giöra skada och giord en hammare af 2 fambnars längd, wackert uthskuren och smord med OfferCreaturs blod, därhos aflagd bön att han Offret wähl annamma wille Mehr än dårskap att tiena andra Gudar och tillbedia dem, hvarom Herren talar Deut 28. 14. 16 och förkunnar ett faseligit och förskräckeligit straff således: om tu går effter fremmande Gudar och tienar dem, så skola alla dessa förbannelser wara öfwer dig: Förbannat skall tu wara i stadenom, förbannat skall tu wara på åkrenom etc.

Hedningarne hafwa äfwen ährat diefwulen i ens mans likhet, som de kallat *Aeolus,* och skall wara en Gud öfwer wäder och wind: alt derföre tient honom med Offer. Sammalunda är diefwulen i wår tid af lapparne ährad i ens mans hamn, *Biexolmai* kallad, som skall boo i lufften och hafwa macht öfwer wäder och wind. Men hwad är denna Guden, intet annat än wäder, hwarom Herren säger. Theras afgudar äro icke utan ett wäder och fåfengelighet. Es. 41. 29. att tiena honom såsom han förmådde stilla storm och owäder förkaster den alsmächtige således: när i öfwergifwen Herren och tienen en fremmande Gud, så skall han wända sig och giöra eder ondt, sedan han eder godt giordt hafwer Jos. 24. 20.

Menniskiorna hafwa och giort sig delacktige af denna diefwulen, tå the offrat och ätit offret, eller det som af andra offrat blefwit, samt därpå gådt till Herrens bord och undfått det högw. Sacramentet. Förskräckeligit att håren måge resa sig på hufwudet, när man tänker därpå, nembligen att gå till Guds bord och offra diefwulen, han dricker då bode af Herrans kalk och diefwulens kalk. Härom talar Paulus 1 Cor 10. 18. The som äta ofret äro icke the delacktiga af altaret? Hwad skall iag nu säya? är afguden något? eller är det något, som afgudom offras? Ney. Men thet säger iag, att hwad hedningarna offra det offra the diefwulen och icke Gudi. Nu will iag icke, att i skolen delacktige wara med dieflomen. J kunnen icke dricka Herrens kalk och diefwulens kalk. J kunnen icke delacktige warda af Herrens bord och diefwulens bord. Eller wilja wi reta Herren? Mån wi wara starkare än han?

Gud gifwe! att menniskiorna willia besinna sig, betrachta den stora fara, som de swäfwa uti, och wända sig från denna och andra flera dieflar, till Herren Gud, then allena en sann och alsmäcktig gud är. Samt i så motto undwika hans rättfärdiga hämd och straff, som hafwer alla Elementer i sitt wåld, wäder, storm, hagell, snö, dunder, liungeld och alla skapade ting dem ogudacktigom till straff Sap. 5. 18 seqq.

Romare hafwa och i fordom tid tient diefwulen under Phoebi namn och 9 Musarum, till hwilka de hafft fortrolighet, och af dem sökt en stor wetenskap och wishet medelst offer och tillbediande.

Bland oss Christne är det samma skedt i lappmarken, och diefwulen

ährad med offer och åkallan, under de h. *fiällmäns* och *fiällqwinnors* namn, att man må lära trullkonsten spå och fråga de döde: härom lyder Herrans Gudz forbod och straff således, Deut. 18. 10. 11. 12 Ther skall icke finnas hos dig en spåman ellr dagwälljare, ellr den som achtar på foglalåt, ellr Trullkarl ellr beswärjare, ellr teknatydare, ellr then ther någon dödan frågar; ty den som sådant giör han är Herranom en styggelse, och för sådana styggelse skull fördrifwer dem Herren tin Gud för tig. Huru det tillgick med de Amoreer sees Jos. 10. 10. 11. att de flydde för Jsraël på wägen till Bethoran och Herren lät falla stora hagellstenar af himmelen på dem intill Aseca, så att flera af dem dödde af hagellstenar, än dem Jsraels barn slogo med swärd. Sammaledes skall ock gå med alla trollkarlar och dem, som i satans tienst sig uppoffra, att Herren Gud dem timmeligen och ewinnerligen straffa skall, och tå skola de förnima, huru swårt det är att falla i lefwandes Gudz händer. Ebr. 10. 31. som har mehr än många straff till de ogudacktigas förderf för deras himmelropande synder. i synnerhet skola de i helfwetit förnimma Herrens rättfärdiga hämd och gryma wrede öfwer sig, som icke med någon tunga, ja icke med alla menniskiors tungor uthtalas och beskrifwas kan.

Desse *PassevaraOlmai* ellr fiällsmän hafwa lapparne tient med deras förbannade sång och *joikning* den de äfwen för andra sine afgudar brukat. Herren hotar med det straff, som står Lev. 20. 27. Om någor man ellr qwinna warder en spåman och tecknatydare, the skola döden dö, man skall stena dem, deras blod ware öfwer dem. Med Joikning är och swar tagit af PassevaraOlmai, helige fiällsmän. Förskräckeligit att wilja hafwa swar af fiällsgudar, som äro dieflar. Derföre seger Elias: är tå ingen Gud i Jsrael, att tu skall sända bort och fråga Beel Zebub, Ekrons gud? Denne frågan på bärget förordsakade, att eld kom af himmelen och förtärde höfwitsmannen och hans 50. andra gången sammaledes 2 Reg. 1. 6. 10. 12. Om de skrymtares sånger äro Gudi misshagelige, så att han talar therom: haf bort tina wisors buller; ty iag orkar icke höra tig, så äro mycket mehra afgudasånger honom wederstyggelige, som directe ske till de fördömda afgudars åkallan. Man har och drömt om dessa fiällsmän och i drömmen inhämtat deras swår. Härom talar Herren Zach. 10. 2. Spåmännerne se intet annat än lögn, tala intet annat än drömmar och deras

förtröstning är intet. Item Deut 13. 1. 2. 3. Om en Prophete ellr drömmare upkommer ibland eder, och han gifwer tig ett tekn ellr under, och det tekn ellr under sker, ther han tig afsade och säger: Låt oss wandra effter andra Gudar: Så skall tu icke höra den Prophetens och drömmarens ord. Syr. säger cap. 34. 1. Dårar förlåta sig på sina drömar, och Herren sielf ytterl. Jer. 27. 9. 10. Therföre hörer intet edra spåmän, drömtydare, dagwälljare och trullkarlar, förty de spå eder lögn.

Man har äfwen ofrat till desse fiällsmän och ingen ting wissare uthrättat än att slika afgudadyrkare sig sielfwa jämte det afgudiska offret till kropp och siäl diefwulen uppoffrat. Faseligit att tala och än faseligare att giöra och wärkställa och sig till satans offer antwarda, samt medelst offer sökia hielp hos dem, som dem till ewiga offer och slafwar giör, till helfwetis slachtoffer, där de skola liggia som slachtofår. P. 49. 15 där de skola pinas swårl. i låganom Luc. 16. 24. ther deras eld skall aldrig utslockna, theras matk aldrig döö Marc. 9. 44.

Hörom till hwad Herren widare säger om sådana offer: Jag will fälla Jsraëls barnas kroppar inför eder beläte, och förströö edor ben om edor altare, ther i bon, skola städerna öde warda och högderna ödeläggias. ty man skall förläggia edor altare, sönderslå edra afgudar och giöra dem till intet. Esek. 6. 6. Lika som en tiuf kommer till skam, tå han gripen warder; altså skola de på skam komma, hwilka till ett trä säya: tu äst min fader, och till stenen, tu hafwer födt mig: men när nöd är på så säya de: upp och hielp oss. Hwar äro tå tina Gudar, som tu tig giordt hafwer? bed them stå upp, lät se, om de kunna hielpa tig i tine nöd. Jer 2. 26. 27. 28. Herren hatar all afgudatienst. Deut 11. 17. Es. 65. 5. 12.

Än ibland hedningarnas afgudar nämnes *Mercurius*, som föregifwes warit ett sänningebud, emellan Gudarna, den och deras swar till afgudadyrkare gifwit. Denne tidz Mercurius är *Passevaralodde*, fiellsfogell, som trullkarlarna sända effter PassevaraOlmai, fiellsmän ellr Spiritus familiares till sig. Man kan hisna wid ett sådant öfwerdåd och galenskap att igenom diefwulen kalla dieflar till sig, och willja hellr dieflar hafwa hos sig än Herren Gud och hans h. änglar. Sådane menniskior se sig ganska olyckel. före, äro dieflarnas wänner och Camerater här och blifwa äfwen deras Camerater i helf-

wete, men ingalunda, ty de skola af dieflarna plågade warda i alla ewighet, sedan de denna förskräckeliga domen på yttersta dagen afhördt: Går bort ifrån mig i förbannade i Ewinnerlig eld, som dieflenom och hans änglom tillredd är Matt. 25. 41. J den siön som brinner af eld och swafwel Apoc. 19. 20. O att tå menniskiorna wille betrachta sin stora förestående fara och fasa för diefwulens gemenskap, samt sökia Herren Gud i himmelen till sin hielp och beskärmare, att han må bewara them nådeligen ifrån satans snaro och alt afgudiskt wäsende, på det de må wara lyckosamma i tiden och i ewigheten. Så finner man och att diefwulen hafft sin tienst af menniskiorna genom *Passevaraguulli,* bergfisk, som skall bewara *Noidens* ellr Trullkarlens siäl när han ligger i Loge ellr beswimmelse och skall fara till *Jamaimo* ellr dödeland, att hämta tädan någon siuks menniskios siäl, som samma Passevaraguulli skall föra till den siuka igien. Denna fisken kommer öfwerens med ormen i paradiset, som talte till Eua bedrägelige ord: Skulle Gud hafwa sagt: J skolen icke äta af detta trädet. Gen. 3. 1. Tå talade diefwulen genom ormen och lofwade lif, men blef fördömmelse utaf, dödzens död den timmeliga och ewiga döden. Sammaledes lofwar diefwulen Noiderne beskydd när de genom Passevaraguulli fara till dödeland, jämwähl den siuka lifwet; Men det blir dock ey annat af, än att både den siuke och den siukes hielpare, trullkarlen och alla de som i denna synden med råd och dåd delacktige äro, pådraga sig Herrans wrede och den ewiga döden, förlora kropp och siäl, så framt icke en sann bot och bättring emellan kommer.

Hit hörer och *Passevarasarva* ellr fiällsRen, hwilken af Noiden brukas att sättia uth på andra Noider ellr Trullkarlar, att frälsa sig ifrån dem då han är i loge ellr beswimmelsen och emot them i strid stadder. Men hwad är thetta och mehra dylikt annat än diefwulens spel konst och grep, att hålla sina tienare otrones Barn i sina snaro? Hwem will troo, att dieflarna äro emot sig sielfwa och strida mot hwarandra? förstöres icke således theras rike? effter frälsarens C[hrist]i egna ord Luc. 11. 17. 18. Hwart och ett rike som söndrar sig emot sig sielfft warder förrödt och huus faller på huus: är diefwulen emot sig sielf, huru blifwer tå hans rike beståndandes? Apost. Petrus säger 1 Pet. 5. 8. att han är som ett rytande leyon, som går omkring och söker hwem han upsluka må. Han är den gamble ormen. Apoc.

12. 9. draken Apoc. 12. 9. Satanas ib. Men Herren Jesus den himmelska hinden. Cant. 2. 9. den rätta krigsman. Exod. 15 Herren uti strid. P. 24. 8. en stark hielte Esa. 9. 6. som hielper de sina i nöden Ps 50. 15 som allena hielper oss emot wåra owänner och alla dem som oss hata Luc 1. 71. så att trullkarlarna och sielfwa diefwulen slätt intet förmå, ja icke ett hufwudhår skada, utan hans tillstädielse. Math. 10. 30. ty then Herren will bewara, han är utan fahra: är Gud med oss, säger Paulus, ho kan wara emot oss. Rom 8. 31. Han hielper han beskyddar oss, att intet ondt skall omstörta oss P. 91. 4 sq. Wi hafwa en Gud som oss hielper och Herren Herren den ifrån döden frälsar P. 68. 21.

Entel. will man här införa Romarenas afgud, *Apollo* hwilken de tillägnat många syslor och ämbeten, och däribland att han warit den förnämsta uti Spådomskonsten, genom hwilken Diefwulen gifwit sinom dyrkarom swar.

Denna Apollini är ey olik det satans spådoms Instrumentet lapptrumman, som skall spå lycka ellr olycka, enär Noiden med hammaren ellr käppen slår därpå, tå den på trumman lagde ringen ellr ett litet grenigt träd baja kallat, till den afmålade afguden röres, hwilket betyder godt ellr ondt, med- ellr motgång, effter det som ringen ellr Baja förd blifwit och praesenterar sig samma lapptrumma af oval Figur, nästan lik Apollinis hufwud[1], på hkn ögonen äro de fördömda afgudars beläten och afsättningar som wisa skola hwad menniskiommen händandes warder: Och munnen en ring den där likasom med tahl

[1] Jens Kildal börjar sin beskrifning af trumman med dessa ord: »Runbomen (saasom det holdes for) betyder Othins Hoved» (Norske Videnskabers Selskabs Skrifter, 1896, n:o 4, s. 47). Men i sin predikan har han följande passus: »et folk, som Scheyferus siger, at være kommet af de Scythær, hvilket opholder sig i nordiske lande. kunde ikke naae til Delphos. og der giöre spörsmaal om hvad de vilde vide. og derfor (saa som der siges) gav dievelen deres Noyder tilkiende, at de skulle giöre lignelsen af Appollinis hovet af skind og træ, det de og giorde; det, som bemærkede ansigtet, var af skind; men det, som bemærkede nakken. var af træe. Denne lignelsen af Apollinis hovet kaldte de Runebomme.» Någon dylik framställning träffar man emellertid icke hos den nyktre och vetenskaplige Schefferus. Det är i stället Tornæus, som tror. att lapparna »måtte wara ifrån någon af dhe Schytiska orterna härkomna» (Sv. Landsm. XVII, 3, s. 12), och jämför spåtrumman med ett oraculum Apollinis (s. 29). Schefferus bryr sig inte ens om att referera dessa funderingar. I alla händelser är öfverensstämmelsen mellan Forbus och Jens Kildal här uppenbar och får väl förklaras ur deras personliga sammanträffande och ömsesidiga beroende af von Westens vidlyftiga »instruktioner».

spår lycka ellr Olycka; hammaren därpå är satans wärktyg, som drifwer munnen till tahl, iag menar denna munnen till spådom enär han till de afsatte Gudar föres. Apollo war en updicktad Gud och dess beläte med en yxa huggen: sammaledes lapptrumman huggen af trä med en yxa i skogen, och uthprydd med afgudabeläten och sielfwer, sosom Herren beskrifwer afgudarna. Ier. 10. 3. 4. Hedningarnas afgudar äro icke utan fåfengelighet: de hugga ett träd i skogenom och mästaren giör det till med en yxa och pryder det med silwer och Hos. 4. 12. Mitt folk frågar sitt träd och theras staf predikar dem, så att de bedrifwa boleri. d. ä. afguderi emot sin Gud.

O tu fördömde Trumma satans redskap och instrument, förbannade äro tina afmålade Gudar: förbannade tin ring och baja: förbannad tin hammar och trumkäpp: förbannad then som tienar tig med slag, och den som deraf sig betienar och låter slå ja alla de som samtyckia till sådant slag och spådom, och hafwa sin lust däraf. Hwart och ett slag som på tig skier, är och blifwer dem ett satans slag i helfwete, ibland de fördömdas andar som dem skola slå pina och martera, att ingen bödell kan så plåga och handtära den, som i hans händer gifwen är: intet Ormestyng giör sådant ve: ingen Scorpion med sitt bett sådant qwahl: ingen ting i werldene uptänkias till sådant straff, om man än hehla werdsens plågor förena kunde, sosom de fördömdas pina och plåga i helfwetit är. Elden är ett swårt element, Gud tröste den!, som han blir herre och rådande öfwer, han giör en Olidelig pina, sosom allom wähl bekant är, och där det ey aldeles wore försökt, så må man sättia sin hand ellr fot däri, så kan thet wähl förnimmas. Men helfwetis eld är tusende falt swårare, Gud låte ingen Christen menniskia det i sielfwa wärket förfara! Han bränner ey hehla kroppen allena, utan jämwähl siälen: han brinner utan återwändo, icke till en tid, utan i ewighet: brinner och bränner; men aldrig uppbränner, så länge Gud är Gud, det är ouphörl. i alla ewighet.

Betrackte detta alla afgudadyrkare och giöre sann bot och bättring uti tid; att de måge undfly oändel. helfwetis plågor i ewighet.

Herren af nåd och barmhertighet för Jesu aldraheligste pino och död omwände oss alla ifrån syndene till sin fruchtan, ifrån mörkret till liuset ifrån satan till Gud, ifrån helfwete till himmelen, ifrån fördömmelse till salighet! Amen!

XIV.

Ur Jens Kildals Appendix till hans verk "Afguderiets Dempelse."

Saavit er handlet om Hr Thomasis arbeyde udi, at omvende afgudiske lapper; men ieg har ikke giort beskrivelse over afguderiet; men, at ieg her, à parte, skulle handle om lappers afguderie, efter som ieg baade selv hördte lappers bekiendelser om det, saa og leste flittig i hr Thomasis Confessions böger om det samme, anförer ieg, for tiden, at spare, kun noget af de groveste afguderiets Poster, hvilke da blive 7.

1. Post om lappers siælers afkom, og hvor de komme hen; samt om deres legemers afkom, og deres endeligt.

Maylmen radien er lappernes överste gud, og til et barns afling, nedsender en siæl til *Maderakka,* hvilken hun hengiver til sine dötre Sarakka, Juxakka, og Uxakka, hvilke tilsammen boe i iorden, neden under gulvet i lappernes kiæld; *Sarakka* skal da lade voxe kiöd omkring siælen i moders liv, og, om der ofres til hende, da giöre god barnefödsel; saa og, mod offer, giöre menstrua. *Juxakkas* forretning er vel, at omvende pigebarn til drængebarn i moders liv; men hun vil have et got offer, om hun skal ville lade sig beqvemme til at forrette det, fordj, naar hun forvender pigebarn til drængebarn, da giver hun barnet hen til sin, og sin moders, og söstres, fiende *Leybolmaj,* som er gud for skytterie, til hvis exercitium barnet da, naar det tilvoxer, bliver tilholdet. (Disse gudinder vil ellers, derforuden, have et à parte offer for bevilgelsen til, at barnet maae komme til Leybolmaj exercitium i skytteri, saasom hand er deres fiende, hvilke hand og holder i stor foragt, saa hand, for deres skyld, ved det, de ere qvindekiönets gudinder foragter alt qvindekiön, hvor om i den her paa fylgende 2: Post.).

Uxakka skal, naar der ofres til hende, vogte paa dören, og tage

vare paa barnet, naar det bliver födt, og, naar det i sin tiid begynder, at gaae, vogte det for stöd og fald.

Naar en lap döer, og hans krop forrodner, da staar den aldrig op igen; men har lappen været sine guder lydig, da kommer hans siæl ned i *Jabmeajmo* (som ligger et stykke nede i iorden) hvor den faar en nye krop, og, efter at lappen da, en lang tiid, har været i Jabmeaimo, kommer hand op til Mailmenradien; men har lappen ikke været sine guder lydig, da kommer hans siæl til den meget onde *Rota* nede i *Rotaymo,* som ligger ganske langt nede i jorden, hvor den og faar et nyt legem; men lappen kommer aldrig der fra, og op til Maylmenradien.

2. Post. Om den foragt, som qvindekiönet er udi for Leybolmaj.

Leybolmai foragter qvindekiönet (a) Qvindes personer værdiges ikke, at gaae omkring det kiæld, hvor i en bysse ligger; fordj den er ham, saasom en gud for skytteri, tilhörende. (b) fordj det er Leybolmai, saasom en gud for skytteri, som giver skytterne biörn, værdiges qvinders personer ikke, naar biörne-skytteren kommer hiem-bærendes med biörne-kiödet, at gaae i selskab med mænds personer, at takke Leybolmaj med sang for hand gav skytteren biörn; men de skal möde skytteren med olderbark i munden, at spröyte imod ham; og igennem den samme dör, som skytteren bær kiödet ind i lappekiældet, værdiges qvinders personer ikke, at gaae ind; men de maae gaae ind i Poskio (bag i kiældet) og, naar mænds personer har koget kiödet, værdiges qvinders personer ikke, at tage der paa med deres hænder; men der bliver af mænds personerne præsenteret dem kiöd til munden paa en stikke.

3. Post. Om Noyders, og andre afgudiske lappers runen.

Runen skier fornemmelig paa Runbomme, ellers endelig og paa andre instrumenter. Runbomme er dievelens bibel: Noyden maa kunde lese de adskillige figgurer, som staae paa den, og, iblant andet, maae hand kunde kiende guderne af deres afmalinger, som staae paa den samme, saa hand maae kiende Maylmenradien af hans afmaling, som staar paa den. Hand maae kiende Kiorvaradien af hans afmaling, som staar paa den, og saa fremdeles maae hand kiende de mange guder, som staae paa den. Hand maae bruge Runbommen saa, at hand

af dievelen, ved den, kand faae at vide hvad gud (dievel) mod offer vil hielpe udj et og andet. Den giemeniste Runbommens brug er saa som fylger:

a. Noyden legger en ring paa Runbommen, og saa slaae paa den med en hammer, og ringen da beveges til den guds afmaling, som hielpen vil giöre.

b. En Noyd, som er störe i afguderiets kunst, end de giemeniste, legger undertiden baya paa Runbommen i steden for ringen, hvilken ved slaaen paa Runbommen gaar hen til den guds afmaling, som hielpen vil giöre, og saa reyser sig op i veyret, og bliver staaendes paa afmalingen (denne baya har, hen ved en halv fingers længde, er træ-kantet, og saa bred i den ene ende, at den kand staae; men er spis i den anden ende)

c. Den Noyd, som er iblant de allergroveste udj afguderiets kunst, holder Runbommen undertiden op under öret, og da giör spörsmaal til den om hvad hand vil vide, og dievelen da svarer ham med lydelig röst af Runbommen paa det, hvor om hand spörger (thi dievelen er inde i Runbommen saaledes, som dievelen var inde i svinene i de gergeseners ægen, og dievelen underviser Noyden af Runbommen hvad hand skal giöre, ret ligesom dievelen talte af slangen til Eva hvad hun skulle giöre etc.)

d. Noyder, naar de ikke har Runbomme ved handen, og giemene afgudsdyrkere, som ikke eyer Runbomme, runer saaledes ved en bysse, at de ophenger den i et baand, og saa giör spörsmaal til den om de skal giöre det eller det, da, til ney svar, beveges ikke byssen; men naar de atter spörger om de da skal giöre anderledes, saa, eller saa, da til ia svar, beveges byssen; ved et hæste-been runes og paa samme maade.

4. Post. Om Noyders Spiritibus Familiaribus.

En Noyd har Spiritus Familiares udj 2. 3. eller 4. Passe vare; nemlig
Passe vare olmaj.
Passe vare neyda.
Passe vare lodde.
Passe vare guli.
Passe vare sarva.
En Noyd har mange Passe vare olmaj, og mange Passe vare neyda,

saa, at om hand end har 4. Passe vare, saa har hand dog Passe vare olmaj, og Passe vare neyda i et hvert af dem; men en noyd har gemenlig ikke meer, en een Passe vare lodde, een Passe vare guli, og een Passe vare Sarva; En hver af disse boer kun i et af hans Passe vare; dog kand det endelig vel hende sig, at en Noyd har 2. Passe vare lodde, een i et hans Passe vare, een i et andet; men 2. Passe vare guli har hand ikke; i et hans Passe vare kand hand have staaendes sin afdöde fader (eller en anden nær beslægtet) hvilken hand, efter accord, mod offer, har faaet op af Jabmeaymo til at være reyn-vogter af Passe vare paa 1. 2. eller 3. aar, og saa farer faderen (eller hvem hand har faaet til reyn-vogter) ned i Jabmeaimo igen.

Naar nu en Noyd vil have Passe vare olmay til sig, for at spörge dem om raad udj et, eller andet, da kalder hand med sin göuge-sang sin Passe vare lodde til sig, for at hand skal flyve hen, og hente til ham Passe vare olmaj; og saa som hand da giemenlig har bedre haab om et hans Passe vare, at dets olmaj skal komme til ham, end til et andet Passe vare om dets olmai komme, saa siger hand Passe vare lodde, til hvilket et af hans Passe vare hand skal flyve hen, for at begiere, at dets olmaj skal komme til ham, vil de ikke komme, saa sender hand denne lodde til et andet hans Passe vare, komme da dets olmaj, saa spörger hand dem om hvad hand trænger om, at spörge, og faar svar der paa.

Naar Noyden setter gan ud paa andre, da bruger hand fornemmelig *Vurnes lodde,* og Passe vare guli der til, endelig og Passe vare lodde; ellers naar det angaar store ting, setter hand og Passe vare Sarva, og Passe vare olmaj ud, hvilket gan dog ikke giör virkning uden paa afgudiske, eller vantroe mennisker (ex. g. i hemmelig aandelig behandling fik hr Thomas af lapper, som hand i en vis fiæld-bygd havde faaet alle omvendte, mange vidne (ia vidne af en hver lap i sær) at de selv, förend hand kom op i samme fiæld-bygd til dem, holt alle samtlig den störste Noyde-kionka[1] og spanderte 14. oxe-reyn til offer for at faa gan udsat paa ham; men alt gan kom med en sær fart tilbage, og Noyderne, som havde giort ganen ud, kom i stor fare.)

---

[1] Detta hade skett på nyåret 1723 i Fiplingsmarken och Foldalen på gränsen mellan nuv. Nordlands och Nordre Trondhjems amt, jfr Hammond, ss. 450 f., 454. Noyde-kionka = nåidförsamling, jfr s. 26, not 1.

En Noyd setter undertiden gan ud mod en anden Noyd, hvilken da setter sin gan ud mod ham igen; og da settes Passe vare Sarva ud paa begge sider, saa som de ere sterke til at gaae i strid. Naar saadant skier, da er det aarsagen, at der er den skik iblant lapper, at hvad for en Noyd, som er god for med sin gan, at holde andre Noyder fra sig, hand bliver udvalt til menighedens Noyd, og da faar den almindelige aarlige noyde-lön af hver mand. Naar nu 2. Noyder staar i val, hvem der skal blive menighedens Noyd og faae noyde-lönen, da bliver det den, som med gan er sterkeste; naar nu 2. Noyder har hver sat sin Sarva ud til striid mod hverandre, da gaar det saaledes til, at just det samme som overgaar disse stridende Sarva til at vinde, eller tabe, det selvsamme overgaar Noyderne selv til seyer, eller ikke seyer; stanger den ene Sarva hornet af den anden, da bliver den noyd syg, hvis Sarvas horn blev afstanget; dræber den ene Sarva den anden, da dör den Noyd, hvis Sarva blev dræbt; det skier og i denne striid, at saa træt, og udmattet, som en stridende Sarva bliver, saa træt og udmattet bliver den Noyd, som hand (samme Sarva) strider for. Udi slig Noydens udmattelse kand det undertiden skie, at der kommer een af hans Passe vare neyda, og giver ham til vederqvegelse af *Passe vare kiase,* at drikke.

Naar det hender sig, at en Noyd er saa stærk, at hand har 2. Passe vare sarva, een i et hans Passe vare, een i et andet, da er hand frie fra, at nogen anden Noyd, som har kun een Sarva, tör vaave sig til, at sette gan imod ham, i haab, at overvinde ham; men selv bliver, uden hinder, menighedens Noyd, og giör da lapperne hvad tieniste hand af dem bliver begiert, at giöre, for à parte betaling derfor; og, iblant anden tieniste, som hand giör, saasom den fornemste, er at hand, naar det begieres, giör reyse til Jabmeaymo: dette skier saasom fylger:

Naar en lap bliver ganske haart syg, da trois, at hans siæl er kommen ud af hans legem, og ned i Jabmeaymo, og Noyden og alle naboe-lapper, og slægtninge blive hentet, og noyde-kionka bliver holdet. Samlingen beder da for den syge udj giöuge-sang, at Jabmeakka for offer vil slippe den sygis siæl fra sig, at hun kand komme i hans legem igen. Noyden runer i samme indhold; hand drikker og brændevin, og giör sig meget til; gaar hæftig omkring i tul paa knæerne;

tager gloende ild i hænderne; skiærer paa sin haand med en kniv; tager Runbommen, at slaae paa; og naar hand da længe med stor iver saaledes har forholdet sig, falder hand död ned til jorden, og der bliver liggendes aande-lös 3: korters tiid, da hand, i midlertid, i sin Passe vare guli giör en reyse ned i Jabmeaimo for der, at accordere med Jabme-akka om offer til hende, for hun skal lade ham faae den syges siæl op med sig fra Jabmeaymo, og til den syge igen, og, saa som det i Jabmeajmo giælder paa Noydens löfte, om saa, og saa stort offer til siælens lösning der fra, saa giælder det og undertiden paa Noydens giesvindighed, at hand, ved sin Passe vare guli hielp, dödningene u-formærket, kand faae siælen hen fra dem snappet. Og al den tiid, Noyden ligger aande-lös, maae absolut en qvindes person idelig, og u-afladelig, giöuke paa ivrigste maade, en deel, for, at paaminde ham om hans forretning i Jabmeaymo, og, een deel, for, at faae ham til livs igen: og for denne saadan en höy fornöden göugen, faar hun betaling af Noyden. Naar Passe vare guli har fördt Noyden u-skad op af Jabme-aymo, og til hans legem igen, da begynder hand at drage aanden, og röre sig, og saa forteller hvorledes hans reyse gik af, og hvor stort et offer hand maatte udlove til Jabmeakke, förend hand, ved sin Passe vare Guli hielp, fik den syges siæl fra hende, som hand da havde op med sig til den syge.

Nu dette er sagt om Noyderne, og deres Spiritibus familiaribus, hvor af seis, at de ligge saare dybt udj afguderie, og fordj de ere saa haart forbundne til dievlene, har de nöd for at blive frie fra dem, naar de vil omvende sig, besynderlig om de ere omdöbte, og har faaet nemo guli i omdöbelsen; item har brugt Maylmenradiens og Sarakkas alterens Sacrament, hvor om i de 2: her paa fylgende Poster.

5. Post. Om lappernes omdöbelse.

Naar enten en Noyd, ved runen, eller en anden afgudiske lap, i drömme, faar den videnskab, at et sygt barn har sin sygdom af Præstens Daab, og af det navn, som Præsten har lagt paa det; da omdöber en afgudiske lap det saaledes: Hand legger *nemo skielo* (navn-ring) i vand, öser saa af vandet, som nemoskielo ligger udj, paa barnet, og siger: Jeg löuker dig i navn Maylmenradiens (Kiorvaradiens, eller en andens) og du skal have det navn N. (et gement og brugeligt

navn) og med det navn skal du have god helse (nemo skielo skal barnet altid bære paa sig) Og, om barnet er et drænge-barn, faar det undertiden *nemoguli* (navn-fisk) hvilket hielper til, at det med tiden kand blive en stor Noyd, og da gaar nemo guli siunlig for Noyden over elve og kiær, hvor der er vanskeligt for ham, at komme frem.

6. Post. Om Maylmenradiens og Sarakkas alterens Sacrament.

Een deel lapper pleyer, om morgenen paa deres kirke-vey, förend de kommer til kirken, at gaae til Guds Bord, udj bröd, eller ost, æde Maylmenradiens legem, og i vand drikke Sarakkas blod.

7. Post. Om lappernes ofringer.

Der ofres af afgudiske lapper, aarlig, hvert höst, en oxe af reyn, eller andet fæe, til *Maylmenradien* fordj, at saasom hand er lappernes överste gud, hand da ikke skal lode verden nedfalde, og at hand skal give dem lykke til reyn; og ved ofre alteret settes ham til ære en stytte med en klift i enden, kaldet *Maylmen stytto,* som hand skal opstytte verden med, hvilken stytte skal være over-smurt med den oxes blod, som bliver ham ofret, og det tegen, som hand giver til, at hand har behag til offeret, er, at hand ved Noydens slaaen paa Runbommen med en hammer, lader dens ring gaae til det överste af den, ved den side af den, som vender mod den höyre haand, der er det og, som hand staar afmalet, hvilket betegner, at hans bolig er saa höyt oppe frem for de andre guders boliger, at hand boer hen mod oppe under stiernene. foruden denne aarlige ofring til Maylmenradien, skier der og partikulere ofringer til ham for adskilligt, og, blant andet, naar formörkelser skier i soel eller maane, da lover lapperne offer til ham for at hand skal borttage formörkelserne, paa det, at soel eller maane skal komme til at skinne igen paa jorden.

Til *Kirvaradien*, en gud for iordens gröde, som er mindre, end Maylmenradien ofres og aarlig hvert höst en oxe af reyn, eller andet fæe, til den ende, at hand skal aarlig give skiön gröde paa jorden, og et ungt træ med löv, grene og rod af iorden opgravet, settes, ham til ære, ved ofre-alteret, saaledes, at toppen bliver vendt til jorden; men roden op mod himmelen, hvilket og oversmöres med den oxes blod, som

bliver ofret til ham, og det tegen, som hand giver til, at hand har behag til offeret, er at hand, ved slaaen paa Runbommen, lader dens ring gaae hen op under Mailmenradiens afmaling paa den, til den side af den, som vender mod den venstre haand, der er det og, som hand staar afmalet, hvilket betegner, at hand er en gud, som boer saa langt neden under stiernene, at hans bolig er neden under Maylmenradiens bolig.

Til *Rananeyda* ofres og aarlig, hvert höst, en oxe af reyn, eller andet fæe, til den ende, at hun i betids om vaaren skal giöre fiældene gröne, at reynen kand faae nyt græs, at æde, og hende til ære settes ved ofre-alteret en rok og snælle, hvilke blive oversmurdte med den oxes blod, som bliver hende ofret, og det tegen, som hun giver til, at hun har behag til offeret, er, at hun ved slaaen paa Runbommen, lader dens ring gaae hen op under Kiorvaradiens afmaling paa den til den side af den, som vender mod den venstre haand, der er det og, som hun staar afmalet, hvilket betegner, at hun er en gudinde, som boer, saa langt neden under stiernene, at hendes bolig er neden under Kiorvaradiens bolig, og derfor er en gudinde, som er mindre, end Kiorvaradien.

Naar nu en Noyd, eller en anden giemen afgudiske lap, vil ofre en oxe af reyn, eller andet fæe, til een af fornævnte guder, eller fornævnte gudinde, beder hand sin slægt og naboer til sig, og saa gaae de alle til skovs med de bæste klæder paa, som de eyer, naar de komme hen mod den plads, hvor paa offeret skal skie, og har oxen med sig, da tager Noyden, eller lappen, som offeret skal giöre, sit belte af sig, og, til ydmygheds tegen, henger det over sine skuldre, og baade hand og alt folket, som hand har med sig, ydmyge sig saa dybt, at de gaae, til ydmygheds tegen, med staver, dybt krommendes mod iorden hen til pladsen, hvor paa offeret skal skie, og, naar oxen er slagtet, da skier blodsmurningen over det træ af de fornævnte træer, som hör til guden, eller gudinden, som offeret da giöres til, og det de af oxen til offer aflegger, er begge hornene, hans pudenda (kniv) et stykke af tungen, et stykke af lungen, et stykke af hiertet, alle benene, hvor af intet (been) maae brydes, til den ende har Noyden, eller lappen, som ofrer, saa mange mennisker til et ofremaaltid samlet, at de kand æde kiödet af alle benene: thi benene med alt dette andet opnævnte annammer guden, eller gudinden, som ofres til, saasom et tienligt offer: thi hand, eller hun, skaber selv

kiöd paa benene, og giver oxen liv i sit hiem, og har saa der en fuldkommen og levende oxe.

Det alter, hvor paa Noyden, eller lappen, som ofrer, legger offeret, er enten en höy steen, eller en klift i et stort træe, hvilken klift er ikke mere, end en favn fra iorden, og opreyses da ved saadane oferaltere det træe af de tit bemælte blod-smurdte træer, som hör hen til guden, eller gudinden, til hvilken offeret skier.

(Jeg maae, for vitlöftighed, at skye, gaae forbie nogle af de paa Runbommen afmalede guder, som ofres til paa forige maade: men om nogle gudinder, og den onde Rota, hvilke ofres til paa en anden maade, vil ieg dog handle lidt.)

Maderakka, Sarakka, Juxakka og *Uxakka*, af hvilke den förste er moderen; men de 3. sidste ere dötrene, boer, som för er sagt, baade nede i jorden under lappe-kiældet, saa og staae de afmalede hen mod det nederste af Runbommen, moderen, Maderakka, paa den side af den, som vender mod den höyre haand; men dötrene paa den side af den, som vender mod den venstre haand.

Og naar der hugges med öxe, eller brugis anden banken, i lappekiældet seent om afterne, da fortörnes de: men lade sig dog ved ofringer til freds stille, som skier saaledes, at der bliver seymet[1] brændevin ned paa jorden til dem; saadan seymen skier og til dem for god barnefödsel, og for fosteret: Saa og bliver af frugtsommelige qvinder lagt til dem kiöd og ost; samt bliver af frugtsommelige qvinder med deres veninder ædet Sarakka til ære en gröd, kaldit Sarakkas gröd: Ellers for à parte hielp, som de enten skal giöre en frugsommelig qvinde, og hendes foster, eller for anden ting skyld, vil de have af dette slags creatur til offer: Nemlig qvier, kalve, faar, lam, gedder, kied, grise, katte, haner etc. Ved Noyders runen, eller i giemene afgudiske lappers drömme, give de tilkiende hvad creatur af disse opnævnte de forlange, efter tienistens beskaffenhed, som de giöre; saa og give de ved samme runen, eller drömmere tilkiende hvad farve det creatur skal have, som de udvælger, hvilket da bliver sat levendes ned i iorden til dem, og bliver saa qvalt ved jords kastelse over det; men er det en hane, som bliver nedsat til dem, da bliver hand ikke qvalt af jord; men bliver giort sten-

[1] = utgjutet; jfr s. 34, not 1.

reysning over ham, saa hand kand leve for at skal gale nede hos dem indtil hand döer af hunger.

Jabme akka staar aller nederst paa Runbommen, paa den side af den, som vender mod den höyre haand, og af saadane creatur, som disse fornævnte vil hun have til offer, og giver ved Noyder tilkiende hvad for et hun, efter tienistens beskaffenhed, som hun giör, udvælger, hvilket skal være af sort farve; og vil, saasom de forige, have det qvalt i jorden; uden det er hane, thi med ham forholdes saasom för er sagt.

Rotas afmaling staar allernederst paa Runbommen paa den side af den, som vender mod den venstre haand, hand er saare ond, og undertiden plager en lap med en sær ond sygdom; men da bliver hand gierne ved offer til Maylmenradien frelst fra hans plage; men skulle Maylmenradien ikke kunde frelse ham, da nödes lappen til at ofre til Rota selv for at hand skal god villig fare fra ham; og til offer, graver en hest ned i iorden, till den ende, at Rota paa den skal ride fra ham, og ned i hans hiem, Rotaymo.

Nu saa har ieg da beskrevet noget af de groveste afguderiets Poster, som har været i brug blant lapper.

Ur inledningen till Afguderiets dempelse må äfven följande tvänne partier meddelas:

Lector hr Thomas von Vestens anmærkninger om lappe-guder, og andet, som hand i hans tiid (Syv aar förend hand döde) fast-satte saa at skulle forstaaes, saasom fylger:

Maylmenradien = Verdens raadere (denne er Jupiter).

Kirva radien = Raabs raaderen (Kiorva radien maae raabe Maylmenradien om hielp udj raaden over verden, saa Kiorva radien er en under-raader over verden, og er en gud for jordens gröde. Denne er Saturnus.)

Rana neyda = en gudinde. (denne qvinde, hvilken er for jordens gröde, dyrkes med ligesaa store ofringer, som Maylmenradien og Kiorva radien, af aarsag, hun er den störste af alle gudinder, og kaldes til ære, for det gröne græs, hun giver, Rana-neyda, en grön jomfru, hvilket navn er anseeligere, end en grön qvinde. Denne er Isis.)

Horagallis = Torden. (Torden, en blaa-klæd mand i skyerne, hvil-

ken beloves offer, naar hand tordner, og lyner, for haart, at hand skal ikke giöre skade. Denne er Aeolus.)

Kiase olmaj = en mand for vandet. (Kiase olmaj beloves offer, at hand skal ikke giöre skade til vands. Denne er Neptunus.)

Sarakka = Skile-qvinde. (denne skiller barnet fra moderen i barns nöd; hun er Juno.)

Spiritus familiares ere

Passe vare olmaj = de hellige fiælds mænd.

Passe vare neyda = de hellige fiælds jomfruer.

Passe vare sarva = de hellige fiælds oxe-reyn.

Passe vare guli = de hellige fiælds fisk.

Vurnes lodde = ondfugel, gan-fuglen.

Passe vare lodde = fulen, som sendes omkring til de hellige fiælds mænd. Denne er Mercurius.

Min forklaring over faae (blant mange) lapp-guder, og, deriblant, lappe-guders, og andre ords, oversettelse af lappiske paa dansk.

Der er en ganske liden dör inderst i lappe-kiældet, hvilken altid er tillugt, uden, naar qvinders personer, for deres u-værdigheds skyld for Leybolmaj, older-manden, nödes til at gaae ind ad den dör.

Poskio = Det inderste rom af lappe-kiældet.

Poskio-akka = Qvinden, som boer under Poskio, nede i iorden.

Vurnes lodde = Ond fugel.

Leybolmaj = En mand for skytterie. (Denne Leybolmaj vil have offer, om hand skal tillade skytteren, at faae biörn i hans skov, older-skoven, hand holder alle qvinders personer i stor foragt, og, for deres skyld, forakter Maderakka, Sarakka, Juxakka og Uxakka, af aarsag, de ere qvindernes gudinder, om hvilke mere herefter.)

Jabme = En dödning.

aimo = land, sted, eller ort.

Jabme-akka = Dödningernes qvinde, herskerinde, og raader over dödningerne.

Passe-vare = hellige fiæld.

Giöugen paa Passe vare = Sang paa hellige fiæld.

Noyd = en viis mand, en Runmand.

XV.

Ur Hans Skankes "Epitome historiæ missionis lapponicæ".

Fjerde Anhang.

Recension af alle Lappiske Ord og Terminis, som i Missions-Historien ere anförte, med ydermeere explication og anmerkninger over eendeel, som paa sine steder ikke fuldeligen ere forklarede.

A.

Aarom, Hviile [1]. Deraf kalde Lapperne deres begravelses sted i fjeldene *Aarom-Sæje,* ded er hviile-sted [2].

Ailes, Ailikes, Ailikes-Olmai, Helligdagsmænd, Helligdagsvægtere.

Aimo, Sted, som Lapperne tror at være efter dedte liv at komme til.

Akken-Kirke tror Lapperne at være i Saiwo.

Ankaka, Juule-Maane, som Lapperne ellers kalde Bissemana.

Arb-Saiwo. Hellige bjerge, som Lapperne arve. V[ide] Saiwo.

Atsiegads, Faders dreng, i. e. Torden.

Ax, Øxe [3].

B.

Bergmonakka, een saa kaldet Wærmelands Kone, som Lapperne tror at raade for alle Fugle at skaffe dem fra de varme Lande hen i de Nördre [4].

---

1 = *årrom, orrom* (m. fl. former) »vistelse, uppehåll».

2 = *årrom-sadje, orrom-sagje* (m. fl. former) »uppehållsort»; har endast i öfverförd bemärkelse kunnat användas om begrafningsplatser.

3 = *aksjo* (etc.) »yxa».

4 Här står en så lydande hänvisning: »Vid. P. III ad 23 Sept.» Det härmed åsyftade stället återfinnes i Epitomes pars tertia: »Hand (Sal. Her von Westen) fandt og derforuden et u-sædvanligt Character paa samme Rune-bomme, hvilket Noiden kaldte Guerga; og da Sal. Her von Westen spurte om dessen udtydelse, forklarede Lappen, ded de troode, at der er een Wærmelands Kone (som hand kaldte Bjergmonakka) hvilken skulde raade for alle Fugle, at skaffe dem fra de varmere Lande hen i de Nördre; men denne Guerga var Fuglenes Konge og anförere, som har at giöre Regenskab til Bergmonakka, hvormange Fugle der avles, og hvormange der

Bissemana, Juule-Maane, som Lapperne ellers kalde Aukakka.

Bjegsgalles. Vind-Guden, som kaster Veyr og Storm ud med sin skuffel, som de kalde Koiwo.

Bjergo. Mad, Kost. *Dat le Sarakka-bjergo*, dedte er Mad eller Offer for Sarakka.

Blenen, den Kraft og Virkning, ved hvilken Löv og Græss aarligen fremkommer, hvilken Lapperne ellers kalde Radien-neide eller Rananeide.

Buorres-Ailikes. Söndags-Mand.

C et K.

Christ-edni, Lappe-Qvinde som haver staaet fadder til noget Lappebarn ved den Christne daab.

Kjapag-Olmai, Vakkre Folk, som Lapperne tror paa een deel steder iblandt dem at boe og findes.

Kjaps-Aimo, Sted hvor sorte folk bor, som Lapperne tror.

Kjaps-Olmai, Sorte og heslige folk, som de ligesaa tror paa andre steder iblandt dem at boe og findes.

Kjelmes-Olmai. Blinde folk, som de ligesaa tror paa sine steder iblandt dem at være.

Kildemour kalde Lapperne de 2de greene af Birke-træ, som de sette hos deres Wærro-mora over deres begravne Damengare.

Kjerrest, een rund udhuulet Stok, hvorudi Lapperne svöbe og bære deres spæde börn [1]. Item den slags Slæde skabt som een lille baad, hvorudi de kjöre med deres Rein.

Kjeddets-gokso, Crepusculum Matutinum, ded förste lyes om Morgenen [2].

Kobdam, Lappernes Runebomme.

Koiwo [3]. Vind-Gudens Bjegsgalles skuffel, med hvilken Hand kaster Storm og u-veyr ud [4].

tabes. hvorefter Bergmonakka ordinerer. at saa meget antall Fugle skal forblive hos Hende. de andre sender Hun omkring i Verden.» Jfr Hammond, s. 440.

[1] Denna öfversättning torde bero på missförstånd; ordet *kierris*, *geres* (etc.) har, så vidt kändt är, endast varit namnet på den öppna rensläden.

[2] = *itietis-kuovsoi*, *iððedes-guovso* (etc.) »gryningen».

[3] = skofvel.

[4] Här står: »Vid. P. III ad 31 Octob.». Det härmed åsyftade stället i tredje delen har afseende på en trumma, som undersöktes af von Westen under hans besök i Ranen 31 okt.—9 nov. 1722: »og fandt blandt andre bekandte Characterer 2:de særdeles paa een Lappe-Noids Rune-bomme, hvilke Eyermanden forklarede at være Bjegsgalles og Koiwo, ded er, Vind-Guden med sin skuffel, hvormed Hand kaster veyr og Storm ud.» Jfr Hammond, s. 446.

D.

Damengare kaldes af Lapperne de partikler af Offeret, som de begrave.

Dunermunes, Underjordskonen, som Lapperne tror at malke deres Rein.

E.

Ekids-gokso, Crepusculum Vespertinum, Tusmörket om Aftenen.

Exstasin Diabolicam kalde Lapperne Jamalgai.

F.

Fanos-aimo, Sted hvor *Fanos-olmai,* ded er folk som slipper Storm og u-veyr ud, af Lapperne troes at holde til.

Frid-Ailikes, Freddag, Freddags-Gudinden.

Fudno, Djevel, ond Aand.

Fudnos-aimo, Helvede.

G.

Gadse, dreng. *Noide-gadse* og *Saiwo-gadse,* Spiritus Familiares, som Lappiske Noider og folk have til deres tjeniste.

Gare[1], drikke. *Dat le Sarakka-gare,* dedte er Sarakka Skaal, eller drik for Sarakka.

Gerros-olmai, Onde folk, som Lapperne tror at holde til paa sine steder iblandt dem, fra hvilke Sygdomme og Landfar-Soote skulde udsendes. Og kommer Lapperne derudi overeens med de gamle superstitieuse Græker, som ligesaa have havt deres παλαμναίους, og med Romerne, som havde deres Telchines og Alastores, om hvilke de troede ded samme.

Gerro-Mubben-aimo, den piinende djevels boolig, i. e. Helvede.

Gjöwes kalde Lapperne de Smuler af behagelige ting, som de putte ned i jorden til deres afdöde og troe at formeeres[2].

Gobdam, Lappernes Rune-instrumente, som mand kalder Runebomme.

Guaps kalde Lapperne den Qvinde hos dem som forstaaer at jouge og rune.

---

[1] = fat.

[2] Här hänvisas till ett obefintligt ställe i Epitome; icke heller hos Jessen kan något hithörande citatställe upptäckas.

Guarms, som ellers kaldes Saiwo-Laidde, er den Fugel som Lappiske Noider af Saiwo have faaet til sin tjeniste.

Guelle, Noide-Ormen som Lappiske Troldfolk af deres Saiwo have sig til tjeniste, enten at beskadige andre med, eller derpaa at reyse til Jamik-aimo.

Guerga, Fuglenes Konge og anförere, som har at giöre Regenskap til Bergmonakka, hvor mange Fugle avles og hvor mange tabes medens de ere i Norden.

H.

Horesgusk, Horangalles, Horanorias, Torden.

I et J.

Jougen, inconditus cantus Lapponum Magicus, Troldsange, Rune-Sange, som Romerne kaldte Carmina, og Virgilius i sin Pharmaceutria ex secundo Theocriti Idyllio Ecloga VIII noksom haver anfört som iblandt de Italianske bönder brugelige.

Jamike, dödning, Gespenst.

Jamik-aimo, dödningers tilholdssted efter dedte liv.

Jamikgadser eller *Jamiksteller,* som ellers kaldes *Saiwo-gadser,* ere de Spiritus Familiares, som Lapperne af Saiwo faae til deres Opvartere og tjeniste.

Jamalgai[1], Noidernes djevliske besvimelse, udi hvilken de ligge döde medens de fare til Jamik-aimo.

Jarkan, Steen, som Lappiske Qvindfolk rune paa.

Ijegvedse, Satans Hund, ded er Ulven, som Lapperne ellers kalde Rutu-Horte eller Rutu-Sjuwen.

Jubmelen-Atzje, Gud Fader.

Jubmelen-Barne, Guds Sön.

Jubmelen-Ailes Wöegni, Gud den Hellig Aand.

Jugsakka eller *Hjugsakka* eller *Ugsakka* (som Lapperne i Salten kalde Jukkomoakka, men andre Staupkedni eller Stilko-edni, ded er, Bue- eller börse-Moder, fordi Lappens gevær staaer ved den indgang til deres Kotte, som de kalde Jugs) er den Lappernes Gudinde, som de troe at skal hjelpe Qvinderne til undfangelse, og særligen til at undfange drenge-börn.

Juma[2], syltet Rein-melk.

[1] = *jamalkit, jamalget* (etc.) »svimma».

[2] = *juomoh, juobmo* (etc.) »Rumex acetosa; mjölk, kokad med Rumex».

L.

Laidde, fugel, som Lapperne af deres Saiwo have sig til tjeniste, og bruge naar de ligge i sviime at reyse med og at udfritte adskilligt. Kaldes ellers *Sojek* eller *Wuoko.*

Lawa-Ailikes, Löverdagsmand.

Laukan, daab, toelse.

Laukedni, döbe-moder. Saa kaldes den Lappiske Qvinde som forretter gien-daaben.

Leib-olmai, Skov-Trold, som Lapperne indbilde sig at raade for Skovene og de vilde dyr som der ere.

Liotmora kalde Lapperne den trunt af birke-træ som de sette over deres Damengare eller Offers partikler, som de begrave.

M.

Maderatja, Luftens höyeste Region, som Lapperne holde for et Guddoms væsen.

Maderakka, Luftens mellemste Region, som de ligesaa ansee.

Mæros-Laidde, Konst-fugle, er ded samme som Wuoko eller Gandfugle.

Manonasti og *Mananasti,* 2de Stjerner, som kommer Noider for under deres Jamikaimo-reyser [1].

Marianedni, Mariæ Moder i. e. Peiwe, Soolen. betyder stoor Lykke, naar Ringen falder deroppaa.

Marian-Ugse, et Afgudsvæsen giort af Jomfrue Maria, hvilket eendeel Lappiske Familier troer at vogte dörren hos dem i deres Kotter, og oplade dörren for dem naar Noiderne skulle ind og ud af Jamik-aimo.

Mora, et Træ. deraf *Surik-mora, Wærro-mora, Liot-mora.*

---

[1] Här följer en hänvisning: »Vid. P. III ad 23 Sept.». Där talas om samma spåtrumma, som nämnes ofvan sid. 99 not 4: »Sal. Her von Westen gik her (Gilleskaal) hver een Rune-bomme igiennem, som nogen af dedte Præstegields Lapper hidindtil havde betjent sig af. Iblandt saa mange superstitions-Tegn fandt hand paa een Rune-bomme nogle u-sædvanlige characterer, hvorom da hand spurte. hvad de vilde betyde? svarede Eyermanden, at ded var Manonasti og Mananasti. Og kom Sal. Her von Westen saaledes til at forstaae Astronomiam Diabolicam blandt Lapperne. Ti Noiden forklarede ham, at begge vare Stjerner, som kunde komme Noiden for under deres Jamik-aimo-reyser. Naar den förste, nævnlig Manonasti, gaaer ind i Maanen for Noiden, medens hand farer i Aanden paa sin reyse, da er hand viss paa, at den Kone, som hand seer for, er frugtsommelig med drenge-barn; men gaaer Mananasti ind i Maanen medens hand saa farer, da gaaer Konen med Pige-barn.» Härefter följer stycket om Guerga, se ofvan. Hammond, s. 439 f.

Mubben, Djevel, Ond Aand.

Mubben-aimo, Helvede.

Mubben-olmai. Helvedes Jndvaanere, som Lapperne have tilbedet.

Myran, Runen, Rune-acten [1].

N.

Nakjarist [2], i besvimelse, henrykkelse.

Neida [3], Qvinde.

Neip [4], Kniv.

Nemo [5], Navn. Deraf Uddenemo, Same-nemo, etc.

Nemo-Skjello, den Ring eller plade, som kastes i vandet, naar de Lappiske börn igien döbes..

Noid, Troldoms Præst og Prophete hos Lapperne.

Noidendirri, Trolddoms Instrumente, som Lappiske Noider bruge at sette imod Jamiker eller andre Noider.

Noidendjelles, Noidens skjygger, i. e. alle de dyr og instrumenter, som Lappiske Noider af Saiwo have til sin tjeniste.

Noideswöegni, Troldoms Aander, som betyder ded samme.

Noide-Stallo, Satan i Troldskikkelse, som Lappiske Noider brydes med.

Noide-Kjonkan, Noide-samling, Trold-Messe [6].

P.

Pahan, Satan.

Pahan-Ingil, Satans Engel.

Peiwe, Soolen, kaldes ellers af Lapperne Marianedne, Mariæ Moder, og betyder stoor lykke naar Ringen falder derpaa.

Posjo [7], den indgang til Lappernes Kotte, hvorved Runebommen staaer.

R.

Radien, idem qvod Numen Latinis.

Radienatzje, Höyeste Gud som volder alle, og af hvilken alle have Guddoms magt og velde.

[1] Jfr s. 2, not 2.

[2] = i sömnen.

[3] = flicka, dotter.

[4] *Nipe*, *nibbe*, sydlapskt *näibe* »knif».

[5] *Namma*, sydlapskt *nimme* »namn».

[6] Jfr s. 26, not 1.

[7] = den innersta delen af lappkåtan; fordom fans här en särskild, helig liten dörr.

Radienkjedde, næst den höyeste Gud, eller den höyeste Guds Sön, ved hvilken den höyeste Gud udretter alleting.

Radien-aimo, de Saliges plats i Guds Himmel.

Radienneide eller *Rananeide,* Numinis filia. Saa kalde Lapperne den virkning, hvorved Löv og Græss aarligen fremkommer.

Risemedni, Lappe-Qvinde, som afvasker Lappe-barnet den Christne daab.

Ronkjo, Kjör-Rein, som Lapperne fare og kjöre med [1].

Rota [2], Penger som Lapperne give for deres Bruder förend de faae ja af Faderen.

Rutu, djevel, den Onde Aand, af Rut som i Lappernes Sprog bemerker Penge, og er derfore den samme som Romernes Dis eller Pluto.

Rutaimo, Helvede.

Rutolmai, Helvedes Jndvaanere.

Rutu-Sjuwen eller *Rutu-Horte* (som de ellers kalde Ijegvedse) Satans Hund, ded er Ulven.

S.

Saiwo, Lappens hellige Bjerg, som hand tröster sig ved og er hans Deus tutelaris. Kaldes ellers *Passe-warra.*

Saiwo-Olmai, folk som Lapperne troo at boe i de befæstninger. Kaldes ellers *Passe-Olmai.*

Saiwo-Laidde, Fugle som Lappiske Troldfolk af deres Saiwo have til tjeniste, aliàs *Sojek.*

Saiwo-Guelle, Noide-Ormen, som Lappiske Troldfolk fare med til Jamik-aimo.

Saiwo-Sarwa, kjæmpe-Rein, som Lappiske Noider have til sin tjeniste.

Saiwo-Sjatze, ded vand som falder ned af Lappernes helligede Bjerge.

Sadsta eller *Sadsna,* et klöftet Træ, (som de ellers kalde *Surikmora*) deraf kalde Lapperne i Salten den deres Gudinde, som de troe at skal hjelpe qvinderne til at föde, *Sadsta-akka* hvilken ellers gemeenligen blandt Lapperne kaldes

Sarakka, i. e. Lappernes Venus.

---

[1] = sydlapska *råntjo* »kör-ren».

[2] = nordligare lapskt *rutta* »penning»; Lindahl & Öhrling: *Ruta, rutt* dos. hemgift». Se t. ex. v. Düben »Lappland», s. 195.

Salaneide, Soolens datter, i. e. den kraft og varme, hvorved Soolen virker at Snee og Kuld gaaer bort.

Same-nemo, Lappe- eller Finne-navn[1].

Same-oima, Finne-væsen og hanteringer.

Sarwa, Brund-Rein, Rein-Tyr.

Schjapa, Simle- eller Hun-Rein[2].

Sergve-edni, Radienatzjes eller Lappernes Höyeste Guds Hustrue.

Sjatze[3], vand.

Sjatze-Olmai, folk som Lapperne inbilde sig at boo i vandene og raade for fiskene.

Sjatzest, at döbes. Compositum *Sarakka-sjatzest*, at döbes i Sarakka navn[4].

Skjello, den Ring eller Plade, som kastes i vandet naar Lappiske börn skulle omdöbes[5].

Sojara eller *Soje-Olmai*, et Character paa Runebommen, som Lappiske Noider consulere om Veyrliget, enten ded skal blive ondt eller godt[6].

Starbo, Thors Karls hund, som vogter Noidens Krop medens hand ligger i sin Sviime[7].

---

1 = sydlapska *same-nimme* »lappnamn».

2 = sydlapska *skähpa, sjkähpa* »renko».

3 Läs *tjatse*.

4 Jfr sid. 3, not 3.

5 Jfr sid. 3, not 4.

6 Här hänvisas till Epitomes tredje del ad 20 Sept.: »— — — Hand [een sterk Noid i Bodöe] blev videre tilspurt om et andet character [på trumman], og svarede, at ded var Satans Engle, som de paa Lappisk kalde Soje-Olmai eller Sojara. Naar hand har slagen paa sin Rune-bomme, og Ringen gaaer til Sojara, da bliver godt veyr, men gaaer Ringen ifra Sojara, da bliver tykt og slemt veyr, saa havde hand alletider befunden. Men een gammel Noid, som havde informeret denne, beraabte hand sig paa at have sagt, at hand kunde snakke med dedte character, og af ded faae svar om aldt hvad hand spörger om. Forklarede ogsaa, sig selv at have spurt Satans Engle (ti saa har hans egne ord falden) om adskilligt: om sine Simle-Rein, hvordan de skulde lykkes og trives? om Ox-Rein, naar de have været borte, hvor de skulde findes igien? Hvordan Sey-fiskerie der skulde blive imellem Waagöen og Landegoo [öar N om Bodö]? og ded havde aldt vel gelinget ham». Jfr Hammond, s. 434.

7 Här hänvisas till en passus i Epitomes del III rörande en nåid, som förhördes i Bejeren. Denne hade »een besynderlig og forskrekkelig Rune-bomme, hvis Characterer Sal. Her von Westen lood ham sig forklare. — — — spurte Sal. Her von Westen ham om et ubekjendt character, og ded sagde Noiden at være Satans eller Rutn-Port-hund, som vekker den Ondes Engle op, naar de sove. Fremdeles spurte Sal. Her von Westen ham om ded character, som betegner Noiden i sin djevliske

Staupk, Bue [1].

Staupkedni, Bue-Moder. Vid. Jugsakka.

Stelko, Börse [1].

Stelko-edni, Börse-Moder.

Sturennemo, den Lapperne troe at sende Smaakopper.

T.

Tonto, de Lappiske Noiders Opvartere, som de af Saiwo faae til deres tjeniste, og ere deres Spiritus Familiares og hemmelige Raadgivere, dem de ellers kalde *Saiwo-* og *Noide-gadse.*

Toor-olmai, Thors Stridsmand, i. e. Noidens Liv-garde medens hand sviimer og giör Jamikaimo-reysen [2].

Thelomantia mulierum Lapponicarum non miranda, cum ad Oraculum Delphicum Dæmoni placuerit adhibere puellam, qvæ per ipsa pudenda excepisse fertur, qvæ ederet, responsa.

U et V.

Wæka, Belte.

Wærold, Himmel [3].

Wærro-mora eller Liot-mora kalde Lapperne den birke-trunt, hvilken de sette over deres begravne Damengare eller Offers partikler.

Uddenemo eller *Saiwo-nemo,* navn med hvilket Lapperne efter nogen i deres Saiwo kalde sine börn, naar de blive syge og ved anabaptismum Magicum omdöbes. Deraf er uden tvivl, at de Nordske kalde Udnavn ded i Dannemark kaldes öge-navn.

Sviime liggendes. Lappen forklarede, at kroppen ligger död, men Sjælen vandrer. Sjælen, sagde han, raader djevelen for, og kroppen vilde ogsaa Satans Engle raade for, som ligge derunder og luure derpaa; men Starbo (som hand kaldte Thoors karls hund) hvilken imidlertiid haver at vogte Noidens krop, hand holder Fudno og Uljan, Satan og hans Engle, derifra, og, om de ville tage kroppen, knurrer og bjefser, at Thoors Svend vaagner og gaaer hen til Athjegads (ded er Torden) og vekker ham, og da slaaer Athjegads eller Thoor paa djevle eller Trolde med sin Hammer, at de ikke skal hindre Aanden, at den jo kommer i den döde krop igien, ey heller drage af med ded sviimende Legeme. Derfore da Sal. Her von Westen spurte om et synderligt character, som var tegnet næstderhos, svarede Noiden, at ded var Thoor-olmai, eller Tordens Striidsmand paa een hest, hvilken havde at geleyde og forsvare Aanden, imedens den er borte fra kroppen.» Jfr Hammond, s. 438.

[1] Skriffel för sydlapska *stäuke* »bössa», hvilket ord sålunda fordom äfven har kunnat betyda »båge».

[2] Här hänvisas till den passus, som aftryckts ofvan i not 7 föreg. sida.

[3] *värald, väralt* (etc.) »värld, väder, oväder» (jfr Qvigstad, »Nordische Lehnwörter im Lappischen», s. 353).

Uddenemo-skirjest, at declareres giendaab af Runebommen[1].

Uddenemo-laukest, virkelig at confereres nyt navn ved djevle-daaben[1].

Weiko. Ringen, som Lapperne bruge til viisere naar de slaae paa deres Runebommer.

Ugsakka, vid. Jugsakka.

Uljan, Satans Engle[2].

Wonkjel. Aarsgammel Simle- eller Qvie-Rein[3].

Urik. aarsgammel Tyr-Rein[4].

Wubirs, Tre aar gammel Tyr-Rein[5].

Wuoko, Lappiske Noiders Gand-fugel.

Wuornes-Laidde, Fugle som Lappiske Noider have til deres tjeniste at skade folk med og dyr.

Z.

Zidse kaldes Noide-gadser eller Lappernes Spiritus familiares i Findmarken.

Ur Skankes Epitome må äfven meddelas följande passus ur

Thomas von Westens fullmakt och instruktion för Kjeld Stub och Jens Blok att vara missionärer, dat. Kyllefjord den 17 juli 1716.

— —

Finnernes vildfarelser ere nu aabenbarede, som

1) deres afguder, som omgaaes med dem, og ere intet andet end djevler, Noide-gadser, Tonto, Stallo, Juule-gadser, Jamikstaller, Wuocko, Passe-Olmai, og andre.

2) deres afgudiske offringer, blood-stenkelser, Liotmora, tilbedelser.

3) deres hellige fjelde og hellige Söer, som ingen Qvinde maa see til.

4) deres forbandede Trold-mæsser.

5) deres fordömmelige Runen og bönner til djevelen selv.

[1] Jfr s. 3, not 2.

[2] Här hänvisas till den passus, som aftryckts ofvan i not 7, sid. 106.

[3] = *vuonjel* »tvåårig renko».

[4] = *årek* kallas en hanren från hösten af hans andra år till våren af hans fjärde år.

[5] = *vuoberes, vuoperis* (etc.) »treårig hanren» (alltså från våren af hans fjärde till våren af hans femte år).

6) deres Trold-daab og gien-daab for Sygdommes skjyld, og for Noide-konst at naae.

7) deres gand-skjyden, gand-fluer, og gand-stav.

8) deres Rune-bommer, Noidiske Spaadomme og gienviisninger.

9) deres selv-giorte hellige dage, som Torsdag og gamle Juledage.

10) deres bedragelige Syene og Aabenbarelser.

11) deres vantroo om Sviin, at mand ikke maa æde dem, fordi de ere Runerens heste.

12) deres vederstyggelige maade at frie paa, nævnlig ved brændeviins umaadelige drikken, og at kjöbe bruden.

13) deres overmaadige drukkenskab, og helst naar de skulle gaae til Kirke og Guds bord.

14) deres forargelige börne-tugt, at de lærer sine börn utugtig tale og rune-jougen, ifra de först begynde at tale, tillade börn at raade sig selv, og aldrig straffer dem, hvorfore börn ere gierne Forældre ulydige; men ded værste er, at mange sette deres börn i Skole til fjelds hos Troldmæstere.

15) deres ublue tale, uhöflige omgiængelse, uskikkelighed naar de faae mad, den de sjelden velsigner.

16) Qvindernes herredömme og tyrannie over deres mænd.

17) Manges forpagtninger med Satan, at de have givet ham deres Sjæle bort, og mand kand ikke snart opregne alle deres ugudeligheder.

18) Ja de har giort vore Kirker selv til afguder, hvilke de raabe paa i deres Sygdomme.

J viide af

19) deres afgudiske löfter.

20) deres Reyser i Aanden, som de kalder dem.

21) deres superstitieuse björne-begravelse.

22) utugtige ord ved kugle-stöbninger.

23) deres hofmodige tanker om dem og deres forfædre, at de ere alleene viise og Engler behagelige.

Register.

Det har redan i inledningen framhållits, att de i alla de här utgifna manuskripten förekommande uppgifterna om lapparnas hedendom ytterst härröra från Thomas von Westens undersökningar och förhör. I viss mån kan detta kanske räknas dessa uppgifter till förtjänst; en och samma person bör i olika trakter och gentemot olika förhörsobjekt ha förhållit sig på ungefär samma sätt och begagnat ungefär samma metod. Å andra sidan se många ögon mera än två, och synpunkterna kunna växla betydligt hos olika undersökare, till gagn för forskningen, om samma företeelse råkar undersökas af flera personer. En förutsättningslös, modern undersökning af lapparnas religiösa föreställningar hade man dock i alla händelser icke kunnat vänta sig af någon forskare på 1720-talet. Den största bristen i von Westens anteckningar härleder sig emellertid från hans tydligen otillräckliga kännedom om lapparnas språk. Den har dels gjort, att han icke kunnat obehindradt meddela sig med sina undersökningsobjekt (jfr Qvigstad, Kildeskrifter, s. 61) och således icke kunnat vara säker på att få sina frågor rätt uppfattade och rätt besvarade, dels har den också många gånger resulterat i en barbarisk och svårbegriplig skrifning af de lapska orden. Ibland har han så läst fel i sina egna anteckningar och skrifvit af de lapska termerna oriktigt (se sid. 2, not 6 och många ställen här nedan), hvilket sedermera naturligtvis i ännu större utsträckning skett, då hans anteckningar kopierats af andra personer, som kanske varit alldeles okunniga i språket.

Man måste sålunda vid begagnandet af handskrifterna alltid erinra sig dessa felkällor och söka eliminera de ur dem härflytande felen. I textnoterna ha redan en del sådana fel påpekats, och i registret fortsättes nu så vidt möjligt den filologiska behandlingen af uppgifterna, utan hvilken de ibland kunna bli missvisande. I många fall har dock intet kunnat göras, enär de föreliggande uppgifterna varit så knapphändiga. Man må sålunda ingalunda lita på, att de uppgifter, där ingen anmärkning gjorts, verkligen äro relativt felfria; om det funnes någon möjlighet att kritiskt undersöka dem, skulle de kanske visa många brister.

I de normalformer för gudanamnen, som nedan föreslagits, har man sökt följa handskrifternas skrifformer så långt som möjligt och undvikit användande af icke internationella bokstäfver.

Gudar och andar, deras attribut och boningar.

Olika gudar eller gudanamn etc. *i olika trakter* 27, 32, 33, 37, 63 (XXVI), 66, 67.
Indelning af gudarna efter deras vistelseort, se förordet, sid. XXXIV och 31, 44, 56, 64, 65, 71.
Den sanne guden 32, 39, 66, 68.
Sägen om *den högste gudens sons* födelse 68 f.
Ibmelaimo 3.
Evighetens värld 3; jfr nedan under »Lifvet och döden».
Radien XXV, 12, 32, 33, 34, 36, 37, 39, 44, 56, 57, 59, 66, 71, 72, 73, 74, 77, 78, 104; hans »tecken» 37, 77; får offer 33. Om namnets betydelse se WIKLUND i Le Monde Oriental IV 94, 1910.
Radienaimo 105; jfr nedan under »Lifvet och döden».
Radienattje (Radienatsie, -atzje) 1, 3, 8, 12, 104, 106. Betyder ordagrannt »Härskarens fader».
Radienkiedde (Radiengiedde, -kjedde) 1 f., 12, 105. Om namnets betydelse se Le Monde Oriental IV 94.
Tjorveradien (Kiorvaradien, Kirvaradien, KyrwaRadien, KjewaRadien o. dyl.) 23, 32, 37, 39, 62, 63 (XXV), 71, 77, 89, 93, 94, 95, 97; hans »tecken» 37, 77, 94; får offer 32, 97, på hösten 94. Öfversättningen s. 97 är säkerligen folketymologisk, efter verbet *tjuorvot* »ropa»; förmodligen har han fått sitt namn »Horn-radien» (*tjårve* »horn») efter den gloria, som på en del spatrummor (särskildt karakteristiskt på n:o 3 hos FRIIS) efter kristet mönster placerats öfver vissa af de högsta gudarnas bilder och som med sina taggar påfallande liknar ett renhorn efter lapparnas sätt att teckna dem.
Rariet 32, 33, 56, 57, 71, 74; får offer 57. Namnet är med sitt slutande *-t* förmodligen korrumperadt och hänger samman med en sydlapsk form med —*r*— af det verb för »härska», af hvilket Radien är ett part. pres. i gen. sing.
Väraldenolmai (Væraldenolmai, Veralde nolmai, Varalden olmai, Beraldenolmai, Werldenes man etc.) 2, 8, 12, 23, 25, 32, 66, 77; hans »tecken» 25, 77; får offer 25. Bet.: »Världens man» eller »Luftens man» eller »Ovädrets man». Ordet *värald* förekommer blott i de svenska lappmarkerna och Tromsö amt.
Mailmenradien (Mailmeradien, Maylmenradien etc.) 62, 63, 88, 89, 93, 94, 95, 97; hans »tecken» 94; får offer 94, 97, på hösten 97. Skulle betyda »Världens härskare». Ordet *mailme* »värld» förekommer emellertid blott långt i norr, där den bofasta befolkningen är finsktalande, och är ett ungt finskt lånord, under det att den andra sammansättningsleden *radien* synes tyda på sydligare trakter (jfr lokaliseringen s. 32). Icke omöjligt är det således, att sammanställningen af dessa bägge ord är gjord af VON WESTEN själf. SIDENIUS' uppgift s. 63, att Mailmenradiens altares sakrament endast varit kändt i sydligare trakter, torde alltså också böra tagas cum grano salis, och likaledes SIMON KILDALS intyg s. 62 om denna gudomlighets dyrkan i trakter, där det finska språket är okändt.
Väraldenrade (VeraldenRad, Veralderad, Beralderad) 32, 37, 66; hans »tecken» 37. Skulle, om den andra sammansättningsleden ej är korrumperad, betyda »Världens råd» eller »Luftens råd» eller »Ovädrets råd».
»*Världens stötta*» (jfr AXEL OLRIK i Maal og Minne 1910, s. 2 ff.) 25, 37, 38 (afbildning?), 77, 94. »*Maylmen stytto*» betyder detsamma. LINDAHL & ÖHRLING, s. 478: »*Tjuold, tjuolda*, palus, påle. It. stella polaris, cynosura, nordstjerna. Ita dicta, quia immobilis manet & fixa. *Wäralden tjuold*, palus sive axis mundi, id.». Af denna framställning tyckes det framgå, att »världspalen», hvarmed väl »världens stötta» måste jämföras, äfven vore ett namn på nordstjärnan.
Sergveedne (Sergveedni, Sergvedni, Sergoedni-Sarak etc.) 2, 9, 14, 106; *edne* »moder»; den första sammansättningsledens betydelse är okänd (v. DÜBENS etymologi, s. 223, är omöjlig).
Rananeida (Rananeide, -neid, -neit etc.; Radienneide 100, 105) 24, 32, 39, 56, 62, 63 (XXV), 66, 71, 74, 78, 79, 95, 97, 100, 105; hennes »tecken» 79, 95; får offer 32, 56, 79, 95, 97. Den första sammansättningsledens betydelse är okänd; *neida* betyder »flicka, dotter». SKANKES förklaring ur Radien är förmodligen blott folketymologisk och likaså VON WESTENS öfversättning »en grön jomfru» (s. 97). Denna senare förklaring upptages äfven af SIGVARD KILDAL, s. 452: »Rana Neid, Sommer Jomfruen, eller som hun kaldes, den grönne Jomfru»; icke heller öfversättningen »Sommer Jomfruen» kan vara riktig. LEEM eller hans anonyma källa har s. 411 t. o. m. ändrat namnet till *Ruona-Nieid*, hvarigenom dess förmodade samhörighet med *ruonas* »grön» ännu mera framhållits. FRITZNERS jämställande af namnet Rananeida med det finska *Rauni* (Hist. Tidsskr. IV 149)

hennes »tecken» 37; får offer 33, 72, 73, 88, 96; Sarakkas gröt 37, 57, 72, 96. *Saredne* (Saredni etc.) 24, 25, 33, 34, 45, 64, 66, 71; får offer 33. *Akka* »gumma», *edne* »moder»; den första sammansättningsleden hänger samman med verbet *saret, sārrat*, som särskildt betyder »klyfva eller fläka sönder senor till tunna fibrer, af hvilka sedan sentråd beredes», således ett slags motsvarighet till de bofastes spinnande. Den i ordböckerna upptagna betydelsen »skapa» torde vara deriverad ur sägnerna om Sarakkas förhållande vid ett barns aflelse, och är således, om den alls funnits hos folket självt, sekundär. I Gellivare har upptecknats ett ord *sarak* »barnmorska» och i Jokkmokk frasen *nåu lä mu Sarak sarram* »så har Sarak beredt mig» (jfr äfven L. L. Læstadius hos Friis, Mytol., s. 90); från Gellivare härstamma likaledes uttrycken *sarak-skierma* »halt ifrån födseln» och *sarakin sjiunjetum* »ifrån födseln så eller så skapad». Det är sålunda icke omöjligt, att namnets ursprungliga form är *Sarak* (= Sentrådsämneberederskan») och att utvidgningen till Sarakka skett genom kontamination med ordet *akka* »gumma». Härför tala äfven de former, som Högström anför i sin lappmarksbeskrifning, s. 178 f.: »Det är vist, at man i somliga Lapmarker brukat det ordet *Saragads* [diminutiv af ett Sarag] för et Nomen Appellativum, i stället för Creator. I Kaitom har man andra ord på skapare och skapa, nämligen Seunedie och Seunedet: men Sarak är ej eller obekant, emedan det händt, at då man frågat dem hvilken som skapat verlden, har en del svarat Sarak», etc. Hos Lindahl & Öhrling läses s. 394: *Sarakka*, Dea partus, a Lapponibus olim culta, cui adscribebant partus formositatem & felicitatem parturæ. Mater ejus fuit Mudderakka. [Dessa notiser härstamma tydligen från von Westen]. Hodie de partu felici & facili dicitur: *Sarakkan edne nuolei*, mater Sarakkæ ligamina solvit. Ipsum quoque partum appellant *sarakka* & *sarak*». Om åter formen Sarakka är den ursprungliga, torde Sar- vara en förkortning af *sara* (gen. *saragen)*, ett nomen actionis af verbet *saret;* i alla händelser torde denna afledning föreligga i namnet Saredne.

Sadsta-akka 105; *surik-mora* (d. v. s. suorek-muora) betyder »i två delar klufvet, gaffelformigt trästycke».

Uksakka (Ugsakka, Uxakka, Uxaca, Vxaca, Uxi-akka etc.) 2, 3, 9, 13, 25, 27, 34, 40, 57, 62, 63 (XXVI), 65, 66, 71, 73, 88 f., 96, 98, 102, 108; får offer 25, 27, 34, 57, 73, 88, 96; Uksakka ger gossebarn 34, 40, 57, 73, 102. Bet.: »Dörrgumman».

Mariannksa (Marian-Ugse) 103: »Marias dörr».

Juksakka (Jugsakka, Hjngsakka, Juxakka, Juxaca etc.) XXVI, 2, 9, 13 f., 23, 34, 40, 58, 65, 71, 88, 96, 98, 102; får offer 34, 58, 88, 96; Juksakka ger gossebarn 23, 88, 102. Betyder »Båggumman» och borde egentligen skrifvas Juoksakka, hvilken skrifform emellertid kanske afviker för mycket från den traditionella.

Stäukedne (Stanpkedni, Stelko-edni, Stilko-edni, Stönkedni) 25, 102, 107. Bet.: »Bössmodern»; det sydlapska *stäuke* »bössa» har sålunda fordom äfven kunnat betyda »båge», hvarom också det jämtlandslapska uttrycket *hūrnorjān stäuke* »regnbågen» påminner.

Jiukomakka (Jukkomoakka) 102: »Skötselgumman, Barnsköterskan», af *jiukot* »sköta barn».

Possjoakka (Poskio-akka, Possioacca, Possiacca, Poxi-akka etc.) 16, 24, 27, 40, 62 (XXVI), 73, 98; får offer 24, 27, 73. Bet.: »Påssjogumman».

Sertendurik 24; får offer.

Ailekesolmai (Ailikes Olmai, Ailkes, Ailes, Ailesolmai, Aile Kesolmai etc.) XXVI, 2, 8, 13, 33, 39, 57, 71, 99; få offer 57. Bet.: »Helgdagsmannen».

Heliga dagar 109. Torsdagen helighålles 109. Fredagen helighålles 33, 57; *Frid-Ailikes* (»Fredagshelgen») 101. Lördagen helighålles 13, 33, 57; *Lawa-Ailikes* (»Lördagshelgen») 103. Söndagen helighålles 13, 33, 57; »*Buorres-Ailikes*, Söndags-Mand» 100 (buorres synes vara = *burist, puorist* »god dag! väl»).

Julen helighålles: »Gamle Juledage» 109; ceremonier vid brunnen 26 f.; barnen få stryk 73; offer och skålar 23, 24, 25, 27, 34, 37, 73; julkungkäpp 72; julmånen 24, 33, 38, 40, 72, 80.

Struottagalles (Strotagalles, Strut-Galle) 24, 27, 37, 72; får offer 24, 27, 37; hans skål drickes på julen 27, 37. Bet.: »Julaftonsgubben»; namnet är upptecknadt i söder, enär detsamma i norr, åtminstone fr. o. m. Lule lappmark har förlorat sitt början de *st-*: *ruotta, ruotta-ieket* »julafton», v. Dübens etymologi s. 222 (ur nord. *drott*) synes omöjlig.

Juule-gadser 108; *gadse* »Selskab, Følge, Husfolk» är ett mycket nordligt ord, som ej ens förekommer i Lule lappmark.

Bergmonakka (Bjergmonakka) 99: en-

ligt Friis' Mytologi, s. 95 f., och lexikon har ordet i nuv. norska Finmarken annan vokal: *barbmo* »et Sted langt Syd, hvor man antager, at Trækfuglene opholde sig om Vinteren», *barbmo-lodde* »Trækfugl».

Dunermunes 101; enligt nuv. Jämtlandslappars åsikt voro *muonesj* andar, som medförde sjukdom; om sjukdomen skulle bli farlig, voro de försedda med en lie eller en sopkvast.

Huldran eller *Govetteren* XXXIX, 73.

Kapper-Kiitet 13.

Passeolmai (Passe-Olmai = »Offerställemannen») 108; jfr? Passevareolmai nedan s. 116.

Seideneida (Seide-Neida = »Sejtflickan») 24; om sejt-andar se äfven särskildt A. Genetz, Wörterbuch der Kola-lappischen Dialekte, Helsingfors 1891, ss. XLI, 83; N. Charuzin, Russkie lopari, Moskva 1890, s. 192 ff.; A. Jaschtschenko i Etnografitscheskoje Obozrjenije 1892, n:o 1, ss. 22 ff., 30 ff.

Tonto 25, 107, 108; är ett lån från finska *tonttu* »tomte» och torde ha varit kändt blott längst i norr, där lapparna kommo i beröring med finnar.

Sjukdomsandar: *Gerros-olmai* 101 (hänger säkerligen samman med *karro* »svordom»); *Sturennemo* 107 (Lindahl & Öhrling, s. 276: *stuora namm* [egentl. = det stora namnet] »koppor»; nemo torde afse den sydlapska ordformen *nimme*).

Jabmiakka (Jami-akka, Jabmeakka, Jameacca etc.) 23, 35 f., 59, 62, 63 (XXVI), 65, 71, 92, 93, 97, 98; får offer 35, 59, 97. Bet.: »Dödingarnas gumma».

Jabmiaimoolmai (Jami Ajmi-Ollmaj) 23. Bet.: »Dödsrikesmannen».

Jabmiaimo (Jabmeaimo, Jamaimo, Jami-Ajmo, Jamikaimo, Jami Kaimo etc.) 2, 10, 12, 15, 25, 32, 35 f., 37 f., 39, 40, 44, 58, 59, 65, 66, 67, 74, 85, 89, 91, 92, 93, 102, 103, 105, 107; »Dödningernes land» 56. Bet.: »Dödingarnas värld, Dödsriket».

Mubbeaimo (Mubbenaimo, Mubben aimo, Mubbe naimo, Aimo, Ula Kaimo etc.) 3, 9, 10, 15, 99, 104. Bet.: »Den andra världen»; formen *Mubben-* är en genit. sing., som skall uppträda, då *aimo* står i genit., iness. eller illat. sing., och från dessa fall här blifvit oriktigt öfverflyttadt äfven till nom. sing. Det begynnande *m-* visar, att benämningen härstammar från det sydlapska gebietet eller från Pite lappmark; längre i norr heter det *nubbe* »den andra». *Gerro-Mubben-aimo* 101 torde vara sammansatt med ett sydlapskt *girro* = nordligare *karro* »förbannelse».

Ruto (Rota, Rutu, Rautu, Rulu) 2, 5, 9, 14, 15, 22, 32, 36, 59, 67, 69, 71, 89, 97, 105 (med oriktig öfversättning); *Rutolmai* 105; *Rotakka* XXVI; skall rida bort till sitt rike på en häst 36, 59, 67, 97; får offer 36. Namnet synes böra skrifvas *Ruto* och uttalas med långt *u*, hvilket visas af skrifningen *Rautu* med den sydlapska brytningsprodukten *au* ur långt *u* framför långt *o* i andra stafvelsen: den myeket vanliga skrifningen *Rota* tyder, om den ej blott beror på skriffel, på uppteckning inom den sydligaste sydlapska trakten, där långt *o* i andra stafvelsen öfvergått till långt *a*. Fritzners etymologi (Hist. Tidsskr. IV 213) synes ge rätt ledning till förstående af ordet: det torde hänga samman med isl. *prútinn* »svullen», got. *pruts-fill* »spetälska». Till finskan har ordet lånats med vokalförkortning: *rutto* »pest, farsot», och därifrån åter till lapskan i formen *rotto-davdda* id. Denna senare form går väl igen i Lindahl & Öhrlings form *Rătta, Råttaka*, s. 386.

Rutos hund (Rutu-Horte) eller vallhund (Rutu-Sjuwen) 102, 105; *Ijegredse* (= vargen) 102 torde betyda »Nattlöparen» (Ija-kuotseje). »Rutu-Port-hund» 106.

Rutaimo (Rotaimo, Rotaaimo, Rotaland, Rota landa etc.) 3, 32, 36, 37, 40, 59, 66, 74, 89, 97, 105. Bet.: »Rutos värld».

Djäfvulen 2, 9, 26, 109; Gammel-Erik 2; *Fudno* 2, 9, 14, 101, 107. *Fauno* 9 (*-dn-* visar, att ordet icke härstammar från de nuv. Trondhjemsamten, utan från en något nordligare trakt, förmodligen Helgeland; formen *Fauno* synes häntyda på norra Jämtland såsom Kerstin Jakobsdotters ursprungliga hemort; Lindahl & Öhrling *fuodno* »den onde», »ond» etc.; ordet är identiskt med det finska *huono* »dålig»); *Idnu* 2, 9, *Idni* 14 (skall möjligen återge ett från det nordiska *Hin* lånadt ord; sid. 9 har det sammanblandats med *edne* »moder»); *Kiebsolmai* (Kesolmai etc.) 2, 9, 14 = ett sydlapskt *tjehps olmai* »den svarte mannen»; *Nubelolmai* 44, 67, 71, *Nebulolmai* 68 f. äro säkerligen skriffel för ett ursprungligt *Mubbeolmai*, ordagrant »Den andre mannen», hvilket namn troligen har framkonstruerats (af lapparna?) ur det ofvannämnda *Mubbeaimo*, jfr *Mubben* och *Mubben-olmai* 104, som säkerligen äro abstraherade därur; *Pahan* 104 (egentl. *Paha* »Den onde»; genitivändelsen *-n* har följt med ur sammansättningen *Pahan-Ingil*

Offer och gudabilder.

Björnen.

Lifvet och döden.

[1] Mot denna förklaring strider kanske Lindahl & Öhrlings uppgift, s. 457 f.: »*Tamän*, numen aliquod fuit priscorum Lapponum, en afgud hos de forna Lappar [?]. *Tamän rådnjo*, vas [näfverrifva] in quo quæ huic sacrificanda erant numini obsonia mittebantur». Lindahl & Öhrling känna eljest blott Sidenius' uppgifter, hvarför denna notis hos dem, om den är riktig, möjligen stammar direkt från folket.

Schamanen och hans verksamhet.

Spådom och spådomsredskap.

Diverse.

Rättelser.

Sid. 15 noten *står* sid. 3, *läs* sid. 2.
» 61, rad 6 uppifr. *står* före den 1 jan., *läs* den 1 jan.
» 66, rad 14 nedifr. *läs* [icke de] Specificerade.
» 81, rad 10 uppifr. bör börja som ny rad.
» 87, rad 5 uppifr. *står* sielfwer, *läs* silfwer.

Arbeten, som angå Nordiska museet eller utgått från detsamma:

Samfundet för Nordiska museets främjande. Meddelanden. Årg. 1881—1899 utgifna af **A. Hazelius**; årg. 1900 och 1901 af **G. Hazelius.** Stockholm 1881—1902. Pris: från 60 öre till 2 kr. 50 öre.

Meddelanden från Nordiska museet. Årg. 1897 och 1898 utgifna af **A. Hazelius**; årg. 1899—1903 utgifna af **Nordiska museet.** Stockholm 1898—1905. Pris: från 3 kr. till 4 kr. 50 öre.

Fataburen. Kulturhistorisk tidskrift, utgifven af B. Salin. Årg. 1906—1910 utkomna. Pris per år 5 kr. (Utgör fortsättning af Meddelanden från Nordiska museet.)

Minnen från Nordiska museet. Afbildningar af föremål i museet jämte åtföljande text, under medverkan af flere konstnärer och författare utgifna af **A. Hazelius.** B. 1 och 2. Stockholm 1880—1902. P. B. Eklunds förlag. Pris: 24 kr. bandet.

Bidrag till vår odlings häfder. Utgifna af **A. Hazelius.** Afdelning 1—9. Stockholm 1881—1906. F. & G. Beijers och Nordiska museets förlag. Pris: från 75 öre till 3 kr.

Afbildningar af föremål i Nordiska museet, äfvensom af nordiska ansiktstyper, klädedräkter och byggnader, af hvilka teckningar förvaras i Nordiska museets arkiv. Utgifna af **A. Hazelius.** B. I. H. 1—7. Stockholm 1888—1892. Pris: 1 kr. 50 öre för hvarje häfte.

Wistrand P. G., Svenska folkdräkter, kulturhistoriska studier. Stockholm 1907. Aktiebolaget Hiertas bokförlag. Pris: 20 kr.

Svenska allmogeafdelningen i Nordiska museet. Vägledning utarbetad af **P. G. Wistrand.** Stockholm 1909. Pris: 50 öre.

Ringlekar på Skansen. Utgifna af **Nordiska museet.** 3 uppl. Stockholm 1908. Pris: 50 öre.

Sommarbilder från Skansen och **Vinterbilder från Skansen.** Utgifna af **A. Hazelius.** 2 häften med hvartdera 50 bilder i autotypi. Stockholm 1901. Pris per häfte: 2 kr.

Skansens kulturhistoriska afdelning. Kort vägledning för besökande utarbetad af **A. Nilsson.** Ny uppl. Stockholm 1909. Pris: 50 öre.

Skansens zoologiska afdelning. Kort vägledning för besökande utarbetad af **A. Behm.** Ny uppl. Stockholm 1910. Pris: 50 öre.

Karta öfver Skansen, upprättad af **C. E. Dahlman.** 3 uppl. öfversedd år 1903 af **A. Askenbeck.** Pris: 50 öre; å väfpapper 1 kr.

STOCKHOLM
IVAR HÆGGSTRÖMS BOKTRYCKERI A.-B.
1910.

